

XABIER AMURIZA

Zu ere
bertsolari

ZU ERE BERTSOLARI

Xabier
Amuriza

egin

Biblioteka

© Xabier Amuriza

© ORAIN S.A. - Edizio honetarako.

ISBN: 84 - 89077 - 23 - 1

L. G. SS 191 / 95

Bilduma eta azalaren diseinua: Borja Goitia

Aurkezpena

Bertsolaritza gure herrian ematen den fenomeno berezi bat dugu, eta hizketaldi luzeak eta idazlan ugari izan eta izango dira gai honen, bertsolaritzaren idiosinkrasiaren, inguruan. Batzuek artzainen kultura bizi-bizirik zegoen garai haietaraino eramaten gaituzte atzera haren jatorriaren bila; beste batzuek, berriz, fenomeno hau musikaren dodekafonismoarekin alderatzen dute, edo euskal pentsamoldearen adierazgarritzat hartzen latinetiko hizkuntzen "koherentziaren" aurrean. Ez dugu teoriarik falta, ez horixe, denbora labur-laburrean, ia-ia une beran esango nuke, bertso bat asmatzen, eratzen eta azaltzen duen inprobisazio izugarriaz blai dagoen literatur estilo honen berri emateko.

Duela hogeita bat urte, eta Xenpelar, Bilintx, Txirrita, Basarri, Xalbador eta beste askoren urratsei jarraiki, Xabier Amurizak berrikuntzaren astindua eman zion genero honi. Hortxe ditugu lortu zituen txapelak, erakutsitako trebetasunaren lekukoak guztiak, eta diskoak ere bat baino gehiago izan dira kantatzeko modu monotono samar eta azaldutako bertsoen itxura formalari gehiegizko arreta eskaintzen ez zion hari amaiera eman zioten tonuak jasotzeko. Ez dut uste gezurretan ari naizenik Amurizaren lanaz geroztik bertsolaritzak bultzada bikaina jaso eta aire berriak inguratu zutela esaten badut.

Hala ere, eta aurrekoarekin artean asetu ezinik, Amurizak, *Zu ere bertsolari* lanaz, zaletu eta gaiaren ikerle guztien eskutan jarri zuen hitzaren kirol nazional honen eskuliburu ezinbesteko bat. Liburu honen sei kapitulutan zehar bertso desberdinak, koplak txikia, koplak handia, zortziko txikia eta zortziko handia alegia, eratzeko bidean erabiltzen diren teknika aldetiko baliabideak azaltzen dizkigu zehatz-mehatz. Neurriak, erritmoak, errimak eta doinu desberdinak, guztiak dira benetako aditu honen lumak ukituak, eta guztien azaltzeko genero honek dituen klasikoetara jotzen du. Material didaktikoen ondoan beste zerbait ere aurkituko dugu, lan honi begiratu bat ematen dion orori ikasitakoa egiazko lan bihurtzeko egileak egiten dion gonbite garbia hain zuzen.

ZU ERE BERTSOLARI

Xabier
Amuriza

BAT

NORA

DOINUA, ERRIMA ETA NEURRIA

GALAI BAT

- 1) Galai bat etorri zait prestuaren gisa bertso berri batzuek para al banitza. Arrazoiaren bidez nai duela mintza saiatuko nintzala eman diot hitza.
- 2) Aita bati bezela esan dizkit hitz bi hoién despreziuak goguan daukazki. Kontrariua pranko izandu du noski tontua izan balitz etzeguen gaizki.
- 3) Dama gazte eder bat hain gustagarria berez naparra zan da honuntz etorria. Benta polit batian zerbitzen jarria eta Astigarraga deitzen da herria.
- 4) Dizdiz egiten zuen izar baten gisa bihartu nuen eta eman zidan hitza. Esanaz beste danak alperrik dabilta zuk dadukazu nere zarrailaren giltza.
- 5) Etxian ta kanpuan tabernan ta elizan bi urtez zaitu zaitut zu nola zabilta. Beste aitzakiarik ez dezu deus izan pixka bat mudakorra gaur askoren gisan.
- 6) Lenengo erromeria Astigarragan zan beste mutil batekin bertara juan zan. Alkar bilatu degu berihala plazan beste sobrate hori han zebilen saltsan.

- 7) Bentako tabernatik
lenengo auzua
han eztu mutil batek
jenio gozua.
Bihotz gogorrekua
ta eskandalosua
harretzek tira zion
neskari basua.
- 8) Zer pikardi izan zan
nua esatera
hautsi ziran basua
ta hiru platera.
Neskatxa erne zegon
makurtu zan bera
gaxua justutikan
eskapatu zera.
- 9) Hori da izatia
jenio torpia
mostradorian tira
zenion kolpia.
Harrek deitu bazinu
bihar dan tokia
seguru zan luzaro
preso egotia.
- 10) Beste bat auzokua
sujeto zuzena
ni hil bihar nauela
askotan esana.
Neskatx horren nobio
lenago izana
harrua ta koraje
gutxiko gizona.
- 11) Bentako iturrian
ilunabar batez
neskatx hori ikusi det
aspaldiko partez.
Hizketan egon ginan
biak borondatez
ez degu ezer esan
inorentzat kaltez.
- 12) Bide baztar batian
han zegon gordia
makila motz batekin
hain zan kobardia.
buruan jota kendu
nai zidan kordia
neroni ere lotan
ez negon, ordia.
- 13) Hitza eman bazizun
horri egin kaso
ez neri kulpa gabe
makilarik jaso.
Nola izandu geran
lagun eta auzo
barkazen dizut baina
gaizki dago oso.
- 14) Beti guri segika
baserri ta kale
beste lagun batzuek
bazituen alde.
Bi kolpe eman dizkat
ukabilak dale
handik aurrera etzan
okasio zale.
- 15) Ni baino larriago
ezkontzeko bera
zorrotz galdetu zidan
noiz egingo gera?
Oraindik lazuz hortan
ez nua sartzera
nai dezun martxa hartu
presaka bazera.
- 16) Horra Migel Altunak
haunditsua lertu
ojala izar hori
ez balitz agertu.
Badaezpada ez nintzan
aurreregi sartu
oraindik libre dago
nai duenak hartu.

Bertsoaren azalak edo teknikak hiru gauza eskatzen ditu: KANTATZEA, ERRIMATZEA eta NEURTZEA. Hiru osagai, beraz: DOINUA, ERRIMA eta NEURRIA. Goazen banaka.

DOINUA EDO MUSIKA

Bertsogintzako doinuak zailak ala errezak al dira? Zenbat musika behar da bertsolari izateko?

Aski da belarri normala edukitzea. Bertso doinuak errezak dira. Edonork daki dozena bat gutxienez. Oso belarri txarra behar da bertso doinua ez kantatzeko. Txarra ez ezik, txar-txarra. Horrelakoak ere tarketa izaten dira, zaunkaka ez dakiten zakurrak bezala. Baina ez dira kontutan hartzekoak, oso salbuespen berezizat baizik. Ez al duzue sinesten? Egin dezagun aproba. Hona hemen Xarmagarria deritzan doinua.

Nor ez da hau kantatzeko gai? Hona hemen beste bat, koplak txikikoa:

Zaila al da hau? Pare bat eskolatan doinu hau kantatutakoan, belarritik kendu ezinik ibiliko zarete.

Lehenengoa zortziko txikia zen. Bigarrena kopla txikia. Geroago azalduko dugu bien berri. Orain goazen aurrera.

ERRIMA

Bigarren egitekoa errimatzea da. Bi hitz azkenean hoskideak izateari errimatzea deritza. Hoskidea edo hots berdina edo oso antzekoa edukitzea, baina hitzaren azkenean. Hitzekin ari garenez gero, har dezagun **HITZA** bera. Ea honen hoskidez zenbat luzatzen duzuen zerrenda goitik behera. Segi!

HITZA

giltza
bizitza
haritza
bitsa
gabiltza
bortitza
murritza
langintza
bertsolaritza
deritza
sasitza

Eta abar. Zerrenda honetan hiru bertso egiteko aina daukagu. Koplak berriz sei. Beraz, bat egiteko, hainbeste sobra.

Hona beste hitza bat: **LABURRA**. Segi zuek:

zakurra
egurra
bildurra
haitzurra
makurra
gezurra
elurra
hezurra
zimurra
samurra
apurra

Beste bat:

ZABALA

hala
dala
brehala
argala
makala
magala
tamala
bala
naturala
apala
zitala

Nor ez da gauza hitz bat eman eta gutxienez beste hiru edo lau lagun topatzeko?

Esan orain zuek hitz bat.

Demagun MOZKORRA esaten dutela.

Mozkorra
egoskorra
lehorra
satorra
konkorra
zekorra
gilborra
gogorra
alorra
danborra
behorra

Esan beste bat.

Demagun TXORIA esaten dutela.

Txoria
gloria
historia
eroria
ogia
kategoria
agonia
lodia
memoria

Sinesten al duzue errimatzea ez dela hain zaila?

Irakasleak dena ikasleei esan erazi behar die. Oin zerrendan segi zortzi edo hamarren bat lortu arte. Orduan moztu, gehiago emateko gai balira bezala. Ikasleei harrokeritxo hori utzi. Noizbait atera ezinik gertatzen badira, ez gehiegi tiratu. Dozenerdira heltzea gehienez oso erreza da. Isiluneak badatoz, moztu, aski eta gehiegi dela adierariz.

Hasieran, oin zerrendetan, errima abula agertuko da gehienez. Horri ez jaramonik egin, oso gaizki edo hatere errimatzen ez duena ez bada. Errima lana geroago etorriko da.

Kantatzeko gai bazarete. Errimatzeko ere bai. Hiru gauzatatik bi egiten badakizue. Martxa honetan ikastaroa berehalaxe amaitu behar dugu. Har ditzagun orain elkarrekin errimatzen duten hitz horietariko lau. Adibidez:

Lapurra
Zakurra
Egurra
Bildurra

Orain hitz hauekin zerbait esan behar dugu. Bakoitzarekin zerbait asmatu behar dugu. Zer? Ea! LAPURRA. Esan zerbait hitz horrekin eta berdin besteekin:

Ni naiz lapurra
Zu zara zakurra
Hartzen dut egurra
Horrek ematen dit bildurra

Ederki. Orain ea nik nola kantatzen dudan hori:

Ez baldin badakizu
ni nauzu lapurra
baina okerragoa
zu zara zakurra.
Aspaldion ugari
hartzen dut egurra
horrexek ematen dit
benetan bildurra.

Zer egin dut nik? Neurtu bakarrik. Hitzak zuek eman dituzue. Zeresana ere zuek asmatu duzue. Nik neurtu besterik ez dut egin. Kantatu ere bai, jakina. Baina kantatzea erreza dela esana dugu. Ezetz? Kanta dezagun denok batera.

Orain irakasleak arbelean idatz beza leben buruz kantatua. Hitzez hitz ez hada ere, berdintsu. Gero denen artean kantatu, Xarmagarria doinuz beti.

NEURRIA

Beraz, neurria bakarrik falta zaizue. Erreza al da hori? Horixe da zailena, hastean behintzat. Neurria zehatza da. Gehiena eta gutxiena bat dira. Ez dago bien bitarterik. Erriman gutxiena edo minimoa erreza da. Bai eta gehiago ere.

Esate baterako, era guztietako zuhaitzez beteriko oihan bat. Sua egiteko, aski duzue oihan muturretik egur batzu ekartzea. Alde horretatik, nahi ainaugarri ekar dezakezue. Hala ere, oihan osoa eta zuhaitz mota guztiak ezagun dituenak su hobia egiteko modua dauka beti ere. Hori beste gauza bat da.

Neurrian, ordea, ez dago goi-beherik. Zehazki neurtu ezik, gaizki neurturik egongo da. Bi eta bi lau dira eta hor ez dago bien bitarterik. Horixe da hain zuzen gure lehen helburu nagusia: neurtzen ikastea. Neurrian sartzen ikasi. Ba al da horretarako ikaspiderik? Horretaraxe goaz.

II

TERMINOLOGIA

MARKESAREN ALABA (Iturrino)

- 1) Zeruak eta lurrak egin zituena memoria argitzera atoz neregana. Esperantza badaukat zedorrek emana kunplituko dedala desio dedana.
- 2) Amoriozko penak bertso berrietan publika al banitza Euskal Herrietan. Enteratu naiz ongi enkargu hoietan San Jose arratsaldeko hiru t'erdietan.
- 3) Markesaren alaba interesatua marineruarekin enamoratua. Deskubritu gaberik bere sekretua amorioa zeukan barrera sartua.
- 4) Egun sinalia zan goguan hartzeko esan ziola arren etxera joateko. Deseo dedan hitz hau manifestatzeko zurekin, Antonio nago izateko.
- 5) Zer esaten didazu Joanita hitz hori? Tentatzen ai zerala trazak badirudi. Etzait zure gradurik tokatutzen neri ez burlarikan egin marineruari.
- 6) Iduki dezakezu ongi sinistua aspaldian nagola zutaz gustatua. Etzaitut nik utziko desanparatua hala egiten dizut gaur juramentua.

- 7) Konformatu ziraden
alkarren artian
ezkonduko zirala
hurrengo urtian.
Eskola ikasteko
bien bitartian
beraren herritikan
guztiz apartian.
- 8) Hala disponiturik
jarri ziran biak
kartaz entenditzeko
alkarren berriak.
Formalidadiakin
jartzeko egiak
baina etziran lo egon
amaren begiak.
- 9) Alferrik izango'ira
hasarre guztian
ez naute mudatuko
eternidadian.
Esposatu nai nuke
kariño onian
Antonio Maria
etortzen danian.
- 10) Ezin egon zan ama
hitz hori sufritzen
berihala hasi zan
kartak detenitzen.
Intentzio guztiaz
ezkontza galdutzen
Joanitak halakorik
etzuen pentsatzen.
- 11) Amaren malezia
korreora joanda
Antonio hil zala
egin zuan karta.
Joanitaren tristura
maitia esan ta
engainatu du bestek
gezur bat esanda.
- 12) Amak esaten dio:
Joanita neria
galdu da diotenez
Antonio Maria.
Nik bilatuko dizut
beste bat hobia
maiorazgo interes
askoren jabia.
- 13) Ama, ez esan neri
horrelakorikan
ez det nik bestengana
amiorikan.
Ezin alegra leike
nere barrenikan
kontzientzia ona
egonagatikan.
- 14) Utzi alde batera
horrelako lanak
ez ditut nik ikusten
zu bezela damak.
Nai badituzu hartu
onrak eta famak
giatuko zaituzte
aitak eta amak.
- 15) Denbora kunpliturik
galaia abian
zer pasatu ote zan
haren memorian.
Kartarik hartu gabe
juan dan aspaldian
inozente sartu zan
jaio zan herrian.
- 16) Hau da lendabiziko
esaten zuena:
Zer da musikarekin
onratzen dutena?
Markesaren alaba
kalian barrena
esposario zala
hark bihar zuena.

- 17) Desmaiatu egin
zuen ordubete
gero nobia eske
hitz bi egin arte.
Inguratu zitzaien
makina bat jente
bigarren ordurako
hilda derrepente.
- 18) Gaba pasatu eta
hurrengo goizian
entierua zuen
bigarren klasian.
Markesaren alaba
guzien atzian
zer pena izango zan
haren bihotzian.
- 19) Penarekin lerturik
Antonio hil zan
akonpainatu zuen
Joanitik elizan.
Naitasuna bazion
esan dedan gisan
geroztikan etzuen
osasunik izan.
- 20) Erremedio bazan
sentimentu hori
bitarteko bat jarri
Jesus maiteari.
Orazio eginaz
Birjina Amari
zeruan gerta dedin
Antonio Mari.
- 21) Alkarren konpainian
guk ere nai degu
Birjina egiozu
Jaunari erregu.
Kristau guztiongatik
baldin al bazendu
Iturrinok horrela
desiatutzen du.

Aurrerago jo aurretik, azal ditzagun etengabe erabili beharko ditugun hitz batzuk.

Bertso neurriari buruz, erabilienak eta hemen ere erabiliko ditugunak hauek dira:

KOPLA TXIKIA
 KOPLA HAUNDIA
 ZORTZIKO TXIKIA
 ZORTZIKO HAUNDIA

Kopla txikia sortziko txikiaren erdia bezala da. Kopla haundia zortziko haundiaren erdia bezala. Hona zortziko txikiaren egitura:

1	2	3	4	5	6	7
I	-tu	-ren	-go	ha	-ro	-tza
E	-rra	-mun	JO	-A	-KIN	
Ha	-se	-rre	o	-men	zau	-de
ze	-ren	du	-gun	JA	-KIN	
san	-tu	-rik	ez	lai	-te	-ke
fi	-a	-tu	ZU	-RE	-KIN	
San	Kris	-to	-bal	ur	-tu	-ta
jo	-a	-ri	-ak	E	-GIN	

Zortzikoa da zortzi lerro dituelako. Eta txikia, beste bat haundia dagoelako. Zortzi lerroak binaka doaz. Lau bikote, beraz. Bikote bakoitzari PUNTUA deritza. Puntu bakoitzeko bigarren lerroko azken hitzari OINA deritza. Elkarrekin erimatzen duten hitz horiei oinak deritze.

Puntuko lehen lerroak zazpi silaba daramatza eta bigarrenak sei. Beraz zortzi lerro, lau puntu zazpi-sei silabakoak eta lau oin.

Zortziko haundia gauza berbera da, baina zazpi-sei silabako puntuak eduki beharrean, hamar-zortzikoak.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Bai	-etz	us	-te	-ko	de	-zu	-te	bai	-nan
ez	na	-go	o	-so	LA	-SAI	-A		
Zal	-du	-ni	-o	-te	e	-gu	-ne	-ra	-ko
sar	-din	za	-rra	-ren	U	-SAI	-A		
A	-ni	-ma	-ren	-tzat	me	-se	-de	-rik	ez
gor	-pu	-tza	-ren	-tzat	E	-TSAI	-A		
ez	-ta	ho	-rre	-la	kos	-tun	-bra	-tu	-a
I	-zu	-e	-la	-ko	AR	-TZAI	-A		

Beraz, zortzi lerro, lau puntu hamar-zortzikoak eta lau oin.

Kopla txikia zortziko txikiaren erdia da:

1	2	3	4	5	6	7
As	-to	-a	sal	-du	e	-ta
man	-do	-a	E	-RO	-SI	
la	-rru	-a	ken	-du	e	-ta
gal	-da	-ran	E	-GO	-SI	

Eta kopla handia zortziko haundiaren erdia:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Hil	kan	-pai	hoi	ek	ne	-gar	e	-gi	-ten
du	-te	mu	-si	-ka	ta	GU	-ZI		
O	-rain	-go	-e	-tan	li	-bre	naiz	e	-ta
hu	-rren	-go	-e	-tan	I	-KU	-SI		

Kopla txikian badira hiru puntu eta hiru oinekoak, kopla haundian ere badiren bezala. Hemen axola zaigunerako, aski da esanik duguna.

Hona, beraz, zer diren ondo gogoan hartzeko hitzak: **KOPLA TXIKIA, KOPLA HAUNDIA, ZORTZIKO TXIKIA, ZORTZIKO HAUNDIA, PUNTUA eta OINAK.**

III

DOINUA

Doinuan ez dagoela problema haundirik esaten genuen, erremediorik gabeko belarri txarren bat izan ezik. Kasu hori izatekotan, ez dago balio izango dion ikaspiderik. Zorionez, ordea, bertso doinuak kantatzeko gai ez den belarririk ez dago.

Ikaspide honetan bost doinu erabiliko ditugu: **kopla txikia, kopla haundia, Xarmagarria** eta bi **zortziko haundi**. Gure helbururako ez da besterik behar, eskolan bertan behintzat.

Doinuak ehundaka dira. Horiek ikasteko ez da aparteko ikaspiderik behar. Noizean bat hartu eta ikasi. Eskola bakoitzaren hasieran datozen bertsoak bakoitzean doinu desberdinez kanta daitezke, bide batez doinuak ikasiz. Irakaslearen esku dago hori, taldean zenbat doinu dakiten eta abar kontutan edukirik. Baina eskolako ariketetan doinuak aldatzen ibiltzerik ez da komeni. Karneta ateratzen ari denari egunero auto berria ematea bezala litzateke. Utziozu auto batean ibiltzen ikasten eta gero aisa moldatuko da besteetara.

Dena dela, doinu ikastea ere taldean egin liteke eta ederki ematen du. Gainera bestela bakarka egingo ez litzatekeen lana egin erazteko akuilua da taldea. Liburu honetan zehar sarturiko bertsoak zortziko txikiak edo haundiak dira denak. Badira hamarreko txikiak eta haundiak ere, baina kasurako berdintsu da, horien neurria zortzikoak bezalakoa baita, puntu bana gehiago dutelarik. Ikaspide honetan, bai kopla eta bai bertso, neurri horien barruan gabiltzanez gero, bertso jarriak ere halakoxeak hautatu ditut. Beste neurrietara pasatzea geroago egin litekeen lana da eta ikaspide berezirik behar ez duena noski.

Eskola bakoitza kantatuz hastea komeni da. Edo hasteko era on bat da behintzat. Horretarako daude bertso jarriak. Kantaldi horretan doinu ezagunak erabiltzeko edo berriak ikasteko aukera ona dago bide batez. Hor doinuak aldatzea egoki da, aspergarri bihur ez dadin. Zenbat eta nolakoak, irakaslearen eta taldearen esku dago. Baina gero, eskola barruko ariketetan, liburuan ematen diren doinuetatik irteterik ez da komeni, ikastaroa aurreratu ahala, ikasleek oso ondo menderatzen duten beste doinuren bat ez bada.

BI
KOPLA TXIKIA

IV

GILTZAK

ARDOAREN AZAINAK

- 1) Hogei bertso berriak
horra Tolosatik
ilia urdinduta
fabrika zarretik.
Inprentan ere ongi
moldez paraturik
mozkorrak gelditzeko
eskarmentaturik.
- 2) Ardoaren bentajak
noa esatera
milagro haundiagorik
munduan ote da.
Hasi baino lenago
inor edatera
zenbat konbeni zaion
kontuak atera.
- 3) Ezta filosoforik
ez teologorik
ardoari neurria
hartuko dionik.
Gizon haundiak ere
ikusi ditut nik
beren mozkorra ezin
disimulaturik.
- 4) Gizonak galdetzen du:
Non da ardo ona?
Ardoak erantzuten:
Hemen nago, jauna.
Zu nai zinduket hartu
nerekin laguna
beldur gabe pasatzeko
gaba ta eguna.
- 5) Preso para ninduten
kupela batian
geroztik hemen nago
sei hilabetian.
Nik lagunduko zaitut
amorio onian
begira izan ez dedin
zuretzat kaltian.
- 6) Peleatzera nator
ardoa, zurekin
zenbat fuertza dituzun
behar nuke jakin.
Betor matsaren kasta
bere adarrakin
ez naiz ikaratuko
harren indarrakin.

- 7) Ardoak esaten du:
 Begirauk tontua
 ez badek ateratzen
 hobeki kontua.
 Laster jarriko zaizu
 mingaina lotua
 burua makurturik
 oso zorotua.
- 8) Ardoak ematen du
 berak aditzera:
 Aski edan dezute
 zoazte etxera.
 Zertara etorri zera
 guri agintzera?
 Oraindikan nerekin
 nagusi etzera.
- 9) Gizonak hobe luke
 ez jaio mundura
 ardoak galdutzekoz
 bere ezagura.
 Noiz nai amildu eta
 erreka edo ura
 igual sartuko da
 sukaldeko sura.
- 10) Batian arrastaka
 bestian erori
 nolabait etxera da
 gizon eder hori.
 Gero maldezioka
 andre gaxoari
 txapela kendutzeko
 taberneruari.
- 11) Gizona etzan zaitetz
 pakian oihera
 eguna argitziaz
 konponduko gera.
 Txapela prenda utzita
 etorri al zera?
 Kreditu ederren bat
 badegu zartzera.
- 12) Ardoak etzuela
 zenion indarrik
 txapela batengatik
 ez egin negarrik.
 Ez det ikusi nai nik
 horrela senarrik
 ez du buru galduak
 txapela beharrik.
- 13) Esaten dizut bada
 beti alferrikan
 etzaitala gustatzen
 gizon mozkorrikan.
 Beti txapelik gabe
 zu tabernatikan
 hondatuko zenduke
 Leongo fabrika.
- 14) Halako gizon txarra
 mozkortzen danian
 lengo pentsamentuak
 ditu mingainian.
 Ez perdonarrik egin
 gaurko egunian
 ardoa geldi dedin
 kreditu onian.
- 15) Aski da ikustia
 andre bat hordia
 edanago naiago
 beti egarria.
 Nonbait legorra dago
 haren eztarria
 hori da bizo bat
 etxe galgarria.
- 16) Halako familian
 bada sobra neke
 negandikan beintzat
 urruti nai nuke.
 Burdeosko kaia ere
 berea baluke
 hiru urte baino len
 tragatuko luke.

- 17) Edari gustozkoa
matsaren zumua
horrek enredatzen du
galanki mundua.
Gutxi izana dute
batzuek damua
naiz egin dezatela
non nai alderua.
- 18) Andria ezin altxa
senarra ari da
parrez itotzen dago
jendia begira.
Altxatu dolorez ta
berriz erori da
zikintzeko beldurrak
loiaren erdira.
- 19) Horiek ikusita
mozkortzen danari
pozik emango nioke
frasko bat edari.
Ez naiz ikaratuko
esatiaz hori
sekulakoz harekin
eskarmenta bedi.
- 20) Hau da errematia
gure ardoarena
ia nor hasiko dan
mozkortzen aurrena.
Bizio guzietan
hori da txarrena
mandamentu guziak
galtzen dituena.

Egin dezagun oin zerrenda bat. Adibidez: IKUSI. Segi orain zuek:

Ikusi
Nagusi
Itxusi
Erosi
Biluzi

Aski. Oin zerrendak egiten badakizuela frogaturik dago. Kopla bat egiteko, bi behar dira. Zeintzuk hautatuko ditugu? Ea, ba:

IKUSI
ITXUSI

Oinak baditugu. Orain zer esan hitz horiekin?

Asma zer bait IKUSIrekin:

Zerri bat nuen atzo ikusi

Ederki. Orain ITXUSIrekin:

Muturra zeukan itxusi

Beraz:

Zerri bat nuen atzo ikusi
Muturra zeukan itxusi

Orain esaldi bakoitza bi lerrotan banatu behar dugu. Zergatik? Esaldi bakoitzarekin puntu bat egin behar delako eta puntu bakoitzak bi lerro dituelako. Nola erdibitu? Lehen esaldia:

Zerri bat nuen atzo
ikusi

edo: Zerri bat nuen
atzo ikusi

Bigarren esaldia: Muturra
zeukan itxusi

edo: Muturra zeukan
itxusi

Har dezagun era bat. Adibidez:

Zerri bat nuen	-2
atzo ikusi	-1
Muturra zeukan	-2
itxusi	-3

Hau honela kantatzerik ez dago. Gaizki neurturik dago. Zenbaki horiek lerro bakoitzari falta zaizkion silabak dira. Ondo kantatzekotan, beraz, lerro bakoitza HORNITU egin behar da.

Hona orain hitz zerrenda bat, hornilan hori egiteko balio duena:

- 1) Bai, ez, ba, ba-, gaur, lehen, hain, txit, han, hor, maiz.
Ni-nik, gu-guk, hi-hik, zu-zuk, hark, haik, hoik.
- 2) Aizu, beraz, otoi, noski, arren, segur-zihur, oso-gutziz-arrunt-arras, aurki-nonbait, zinez-egiz, hortaz-hortan, orain, gero, egun, ongi-ondo-ontsa, gaizki, aisa, behintzat, berriz.

Hura, bera, berak, haiek, hoiek, hauek, zuek.

Nire-ene, gure, zure, hire, zuen, haren-bere, haien-beren.

Hala, hola, hemen, handik, hortik, hona, horra, hara.

Gizon, mutil, andre, neska, lagun, jauna, jaunak, gazte.

- 3) Bederen, akaso-agian, beharbada, segurki-seguru, erabat, osoki-biziki-zeharo, batipat, behinik behin, horratik-tio-tino, benetan-egitan-egiazki, horretan-horretaz, funtsean, orduan-beraz, oster-a-ordea, nolana, nolabait, sarritan-askotan-frankotan, ederki, poliki, alegia, dirudienez.

Gizona-k, entzule-a-ak, adiskide-a-ak, mutila-k, laguna-k, anaiak, jaunandreak-ok.

ONA-ONAK: lagun, jaun, entzule, jende, adiskide.

MAITE-MAITEA-MAITEAK: lagun, jende, jaun, entzule, anai, adiskide.

Neroni, zerori, herori, berori, neronek, herorrek, zerorrek, berorrek, horiek, zeroiek, beraiek.

- 4) Hain zuzen, hain suertez, dena den, dena dela, gaur egun, bihar, etzi, hitz batez, hitz batean, hitz bitan, segur asko, sarri askotan

DENEZ: agi, antza, itxura.

Hona hemen, horra hor, hara han, hona ba, hona bada, horra ba, horra bada, hara ba, hara bada.

ERE: Inoiz, inola, inor, inon, ezer, deus, deusik, sekula.

Beti ere, hemen ere, nolana ere, nolabait ere, noiznahi ere, nonbait ere.

Zerrenda hauek **Bertsolaritza 1 - Hitzaren Kirol nazionala** liburuko kapitulu baten laburpen hautatua dira. Ikus han osorik, 180garren orrialdetik aurrera.

1. sailekoak silaba bakarrak dira. 2.koak silaba bikoitzak. 3.koak hiru silaba edo gorakoak. 4.koak azkenez bi hitzez osaturiko adberbioak. Ea orain zerrenda horiekin nola hornitzen duzuen goiko koplak gaizki neurtua. Bi falta diren erroetan bikoei begiratu eta hiru behar direnetan hirukoei. Beste konbinapenik ere egin liteke noski: $1 + 1 = 2$. Beraz, bi falta diren lekuan bi silaba bakar. $1 + 1 + 1 = 3$: hiru silaba bakar. $1 + 2 = 3$: silaba bakarra eta silaba bikoitza.

Dena den, hiru silaba bakar ondo sartzea ez da erreza, itxusi geratzen baita gehiengan. Gainera silaba bakarrak izan ere ez dira asko, sailean sartzeko. Bi falta diren lekuan bikoak eta hiru falta direnean hirukoak ondo ematen badu, horixe da

biderik laburrena. Bat falta den lekuan argi dago silaba bakarrez hornitu behar dela. Ea, ba, nola hornitzen eta ondo neurturik uzten duzuen. Bakoitzak amaitu ahala, eskua jaso.

Tarte bat eman. Baliteke jendeak amaitu eta eskurik ez jasotzea. Norberak tiratu.

Zer? Amaitu al da? Batek bai. Bi. Hiru. Aupa, mutilak! Lau. Bost. Sei. Zazpi... Aski! Ea! Kanta dezagun orain.

Demagun, adibidez, norbaitek honela osatu duela:

**Zerri bat nuen noski
nik atzo ikusi
Muturra zeukan berak
benetan itxusi.**

Ahalik gehienei kanta erazi. Baina kontuz. Lehenengotan ez gehiegi tiratu. Joango dira animatuz eta jokoan sartuz.

Beste gauza garrantzitsu bat: bat, bi, hiru, lau... horretan noiz esan nahikoa dela? Bi gauza kontutan eduki behar dira. Lehenbizi zenbat ikasle diren. Hirutatik batek edo horrela egitean, hasi kantatzen. Talde txikia bada, erdiak inguru. Hamarretik bost, hamabostetik sei edo zazpi, hogeita bostetik zortzi-hamarren bat eta horrela.

Denei eragitea ez da on, azken geratzea ez baitu inork maite. Amaitu ez dutenak taldean utzi behar dira, multzotasun horretan lasai ibil daitezten. Gainera denei eragitea aspergarri litzateke, luzeegi baita.

Eta irakasleak nahi lukeen einera iristen ez badira edo asko kostatzen zaiela ikusten badu? Orduan irakasleak argi ibili behar du. Ezinean dabiltzala pentsatzeko aukerarik ez eman. Luzeegi eta nekezegi badoa, disimuluan moztu eta aurrera. Jendea joango da jokoan sartuz, ariketa batean inor desanimatu gabe. Tiratu, baina arrastatu gabe. Bultzatu, baina berak doazela pentsa eraziz.

Hirutatik batek jasotzean amaitzea, denei aukera ematea da. Ariketa batean ez bada bestean, jende desberdina sartuko da. Beti izango dira batzuk, lehen samar dabiltzanak. Hauek dena akapara ez dezaten kontua behar da. Beste batzuk ere beti izango dira gutxiago parte hartzen dutenak, nekezago egiten dute edo, egin arren, kantatzen ausartzen ez direlako. Hauek, derrigortu gabe eta besteen aurrean ager erazi gabe, jokoan sar eraziz joatea, horra irakaslearen trebetasunari dagokion lan bat. Talde giroa eta taldeko konfidantza lortzea ez da egun bateko lana. Inor atzeratu gabe aurrera egitea, horra irakaslearen sena. Horretarako ikasleak taldean eta banaka ezagutuz joatea irakaslearen eginkizunik haundienetarikoa da.

Kopla bat egina duzue. Goazen beste batera. Orain hitz zerrendatik hasi beharrean, hori erreza baita, bi oin bakarrik jarriko ditugu. Adibidez:

ATEA

Eta?

Demagun KATEA esaten dutela.

Lehen urratsa emana dugu:

Atea
Katea

Bigarrena: ATEArekin zer esan? Adibidez:

Zabalik dago atea
Baina gainean daukat katea.

Hirugarrena: Zabalik —4
                  dago atea —1
                  baina gainean —2
                  daukat katea —1

Laugarrena: Orain hornitu. Baina iso! Gorago emaniko zerrenda horretatik bakarrik izan behar du. Zerbaitegatik jarri ditugu hitz horiek klabetzat. Hornitzeko beste era asko ere badago. Baina orain zerrenda horrexek bakarrik balio du. Hasi, lehen bezala. Amaitzean, jaso eskua. Bat. Bi. Hiru. Lau. Bost. Sei... Aski! Kanta dezagun.

Demagun norbaitek honelaxe osatu duela:

Jaun-andreak, zabalik
dago hor atea
baina gainean zinez
daukat nik katea.

Hiruri edo lauri kanta erazi, inor derrigortu gabe.

Beste bat: 1) **Beti**
              Hobeki

2) **Gerra bila gabiltza beti**
      Bakea genuke hobeki

- 3) Gerra bila —3
 gabiltza beti —1
 Bakea —4
 genuke obeki —0

- 4) Nolabait gerra bila
 gabiltza gu beti
 bakea ala ere
 genuke obeki

- 5) Orain kantatu. Hiruk edo lauk.

Lehenengo aprobatik hirugarrenera denbora asko laburtu duzuela ohartu al zarete? Ez al duzue hirugarren hau askoz erreziagi egin? Orain azter dezagun eginiko lana. Zer kostatu zaizue gehien?

Hemen zerbait erantzuten dutenen artean, gehien batez lau gauza hauekiko bat esango dute:

- 1) *Esankizuna. Oin bakoitzarekin zer esan?*

- 2) *Esaldi bien arteko lotura. Koherentzia. Bi puntuak banaka bai, baina nola elkarrekin josi?*

- 3) *Neurtzea edo hornitzea.*

- 4) *Dena. Niri dena kostatzen zait.*

Dena kostatzen zaiela esaten dutenei, hori ez daitekeela izan ohar erazi behar zai. Gehienez ikasleek koplak bat edo bertso bat egitea orokorki hartzen dute, lan bakarria baliatuz bezala. Lan orokor bakar horren barruko lan desberdinak alekatzen saiatu behar da. Zehatu eta horretaz ohartu. Ez dira berdinak gaia edo esankizuna, lotura, neurria, kantatzea eta abar. Desmuntatu egin behar da eta pieza bakoitza banaka aztertu.

Beste batzuk ez dute zer erantzun jakingo. Horiei ez gehiegi tiratu. Hala ere bozketa txiki bat egitea ez dago gaizki, norbaitzuk zerbait erantzundakoan.

Ea! Hemen batzuk zeresana kostatu zaizuela gehien esan duzue. Beste batzuk lotura. Beste batzuk neurria. Beste batzuk dena. Jaso eskua zeresana gehien kostatu zaizuenok. Jaso orain lotura zailen egin zaizuenok. Orain neurria gehien kostatu zaizuenok. Orain...

1) Gaia edo zeresana ez duzue horren zaila. Oinak berak lehenen idarokitzen duenari tiratu eta aurrera. Hitz bakoitzak, esanez batera, zerbait dakar gogora. Beraz, hitzak edo oinak berak ematen duen gaiari heltzea ez da hain zaila. Laster egingo dugu aproba.

2) Lotuari oraingoz ez daukazue jaramonik egin beharrik. Gainera loturak eta koherentziak egiten diren bezalakoak dira. Eta zergatik ez gauza inkoherenteak edo ustez loturarik gabeak esan? Euskaraz ondo esana eta ondo neurtua baldin badago, aurrera.

3) Neurria. Hementxe dago gakoa. Hauxe da gure helburu nagusia. Ken beste eragozpenak. Oinak? Aurrez eman oraingoz. Esankizuna? Oinek ematen dutenari segi. Lotura? Ateratzen bada, ondo eta bestela aurrera. Hemen neurria da nagusi. Horretan ari gara eta horretara goaz. Hala ere hurrengo ataletan aproba batzuk egingo ditugu, oztopo horiek gaintzeko eta konfidantza hartuz joateko.

Zenbait ohar, atal hau amaitu aurretik. Garrantzitsua da emaniko hitz zerrenda horretatik hornitzen irakastea. Batzuk beste era batera ere ondo neurtzea baliteke, batez ere ideia pixkaren bat baldin badaukate edo badaukatela agertu nahi baldin badute.

Zerrenda hori zerbaitegatik jarria dago. Ez gara nolnahi hornitzen ari, klabe batzuren bidez baizik. Horietaz jabetzen ari gara. Bestela gaizki egiten dutenik esan gabe, zerrenda horretara makurtzen irakatsi behar zaie, geroago beste zerrenda batzutara bezala. Egunean egunekoa.

Kantatzean, bizkorregi kantatzeko joera izango da gehienez. Irakasleak galdetzen eta astiroago eramaten saiatu behar du. Astiro eta sendoki kanta dezate-la, solemnitate pixka bat eman ez. Bizkor kantatzea ez al da astiro kantatzea baino zailago? Alderantziz gertatzen da, ordea. Erdi lotsaz edo bildurrez dabilenak agudo botatzen du daukana, ez baitu konfidantzarik. Hala ere, hori ez zaie esan behar, den baino zailago egiten dutela baizik. Meritua, beraz. Zailagoa egiten duenak ez ote lezake errezagorik egin? Eta horrelako arrazoiak.

Kopla txikia kantatzeko, bi doinu ditugu: Errepikaduna eta Xarmagarria. Bigarren honekin, bakarrak edo koplariak lehen erdia kantatzen du eta bigarren zatia denek batera, laralaratuz.

Doinu bata eta bestea txandaturaz erabili. Baina ez besterik sar. Karneta ateratzen ari denari ez egunero autorik alda. Lehenbizi auto batean ibiltzen ikasi behar du eta gero aisa hartuko die eskua besteei. Ez ekar behar ez den nahaspiderik, orain neurriarekin ari baikara.

GAIA EDO ESANKIZUNA

POTAJIARENAK (Bilintx)

- 1) Egunaren izena
ez dakit nola zan
bainan seinalagarri
partidu bat bazan.
Pilotan jokatzeko
Oiartzungo plazan
nai det nere orduko
gertaera esan
hurrengoan beste bat
eskarmenta dezan.
- 2) Partidua jokatzez
bukatu zanian
ostatura joan nintzan
zuzen zuzenian.
Maira jana ekartzen
hasi ziranian
apaiz bat zerbitzen zan
aurren aurrenien
sartu zan makina bat
haren barrenian.
- 3) Nere ditxa guziak
badute ajia
noski naiz Jaungoikuak
aztuta lajia.
Gosiak egin nuen
hango bi ajia
kulpa zuen harentzat
daukat korajia
apaiz batek jan zuen
nere potajia.
- 4) Zintzur ona zuela
ondo sinaliak
eman zituen apaiz
babarrun zaliak.
Dozenaka tragatzen
zituen aliak
maskatu ere gabe
tripazai jaliak
halako aisa nola
antxoa baliak.
- 5) Tragatutzen zituen
igar ta hezeak
ez ziran haren dina
zetozen klaseak.
Agertu orduko zeuzkan
tripara paseak
kortesia gabeko
txapela luzeak
harek naikua janda
ni berriz goseak.
- 6) Geroztik ostatuan
sartu ordurako
galdea egin gabe
ez det nik faltako.
Egun hartako apaiza
ote dan harako
ez apaizak guziak
berdin diralako
baizik batek bildurra
sartu zidalako.

JAI-JAI (Bilintx)

- 1) Bein batian Loiolan
erronomia zan
hantxen ikusi nuen
neskatxa bat plazan.
Txoria bainon ere
arinago dantzan
huraxe bai polita
han politik bazan.
- 2) Esan nion desio
senti nuen gisan
harekin hizketa bat
nai nuela izan.
Erantzun zidan ezik
atsegin har nezan
adituko zidala
zer nai nion esan.
- 3) Arkitu ginanian
inor gabe jiran
koloriak gorritu
arazi zizkidan.
Kontatuko dizuet
guzia segiran
zer esan nion eta
zer erantzun zidan.
- 4) Dama polita zera
polita guztiz ai!
Bainan halare zaude
oraindik ezkongai.
Ezkon gaitezen biok
esan zaidazu bai.
Ni zurekin ezkondu?
Ni zurekin, ja-jai!

Egin dezagun oin zerrenda bat. Esan hitz bat.

Demagun norbaitek BURUA esaten duela. Arbelean idatziz.

Segi orain:

Burua
Zerua
Purua
Segurua
Ingurua
Aingerua
Dirua
Mirua
Liburua

Oin hauetariko bakoitzez ez al da **zerbait** esaterik? Edozer, baina zerbait.
Lehenen burura datorrena. Ea! Egin oin bakoitzez esaldi bana.

*Ikasle bakoitzak bere esaldi zerrenda egin dezala.
Hona hemen adibide posibletariko bat:*

Soinean daramat burua
Non ote dago zerua?
Erreko nuke purua
Hori ez da gauza segurua
Polita da gure ingurua
Ni ez naiz aingerua
Aberatsek daukate dirua
Txori gaiztoa da mirua
Ekar ezazu liburua.

Hain zaila al da hau?

Har ditzagun orain oinak banaka eta oin berarekin esaldi posibleak egin:

BURUA

Ederra daukak burua
Galdurik dauka burua
Gaizki dabil zure burua
Nor da hemen burua?
Haundia sabela, txikia burua
Hil zuen bere burua.

Har dezagun orain **ZERUA**

Sukaldea katuen zerua
Honek dirudi zerua
Ederra omen da zerua
Aspergarria omen da zerua
Dirua da munduko zerua
Lurrean nahi nuke zerua.

Eta hala besteekin.

*Ariketa honi zenbat ekin irakasleak neurtu behar du. Gehiegi luzatu gabe,
aspergarri gerta ez dadin.*

VI

LOTURA

URZO XURI POLLIT BAT

- 1) Urzo xuri pollit bat
bazen herri huntan
aita amak utzirik
joan zen airetan.
Paregabia baitzen
bere lagunetan
ihiztariak zuen
atzeman saretan.
- 2) Urzo xuri pollita
kaiolan eritu
eta ihiztaria
tristezian sartu.
Gaitza berri zueno
nahi zuen saldu
erostun tontuen bat
harrapatu balu.
- 3) Aita ama gaixuek
ez bide zakiten
ihiztari zaharrak
zer zuen egiten.
Urzuak zituela
kaiolara biltzen
eta han inozentez
ongi baliatzen.
- 4) Ihiztari zaharra
gaizki usatua
etzautzu baliatu
aurtengo tratua.
Gogoz saltzen zinuen
urzo kolpatua
izan balitz mundua
arras lokartua.
- 5) Bertsuak eman tugu
gauaren erdian
hamar mutiko gaztek
omore onian.
Ez dugu ez emanen
bakerik herrian
urzoa sorlekura
ekarri artian.

URZAPAL BAT (Etxahun)

- 1) Urzapal bat badügü
herrian tristerik
nigarrez ari duzu
kaloian barnetik.
Bere lagün maitiaz
beit'izan ützerik
kontsola ezazie
zuek, adixkidik.
- 2) Oi ene izatia
dolorez beterik
mundian ez ahal da
ni bezan trixterik.
Ni bezala maitiak
traditu dianik
habil, amodiua
hurrun eneganik.
- 3) Traditu zutudala
deitazut erraiten
bata eta bestia
gu biak bat ginen.
Ene bihotza zaizu
bizikoz egonen
behar beitzutut utzi
lotsaz etzekuen.
- 4) Oi ene traidorea
zer duzu jaukitzen?
Ele faltsu erraitez
etzireia asetzen?
Ene flaku izanez
zira prebalitzen
hortatik ageri'zu
nunko seme ziren.
- 5) Maitia nahi zütüt
segreki mintzatü
arrazuez nitzaizu
behar elestatü.
Nik bihotz oroz zütüt
osoki maitatu
utzi behar beitzutut
hiltzera nuazü.
- 6) Tunba bat nahi dit nik
lürpian ezari
ene korpitz trixtia
gorde mündiari.
Ene ixter-begiek
egin dezen erri
haieki zirate, bai
zu ere han sarri.

Goazen orain loturara. Zorioneko koherentzia horretara. Bota dezagun oin zerrenda bat. Adibidez:

Gatza
Saltsa
Garratza
Berakatza
Baratza
Orratza
Ardatza
Datza
Latza
Zehatza

Ez goaz lotura haundien bila. Ez goaz ideia haundien bila. Har ditzagun oinak binaka eta hona hainbat lotura posibleetariko bana bikote bakoitzarentzat:

Gehiegi bota dut gatza
eta izorratu zait saltsa

Hauxe da gauza garratza
dirudi dela berakatza

Lantzen ari nintzen baratza
eta galdu nuen buruko orratza

Gurdiak behar du ardatza
haren indarra hor datza

Hiltzea destino latza
hori da arrazoi zehatza

Kasu hauetan lotura osoa dago. Horrek ez du lotura artistiko haundiak direnik esan nahi. Oraindik ez gara zuzenki arterik egiten ari, horretarako tresna manciatzen ikasten baizik.

Har dezagun orain oin bat eta harekin osaturiko esaldi bakar bat eta huraxe beste guztiekin konbinatuz joan. Adibidez **ARDATZA**.

EUSKARA DA EUSKALDUNEN ARDATZA

Hona konbinapen posibleak:

Janariak behar du gatza
Euskara da euskaldunen ardatza

Argituko al da darabilgun saltsa?
Euskara da euskaldunen ardatza

Hizkuntza galtzea zer gauza garratza!
Euskara da euskaldunen ardatza

Euskara da euskaldunen ardatza
nahi ez duenari eman berakatza

Ikusirik Euskal Herriko baratza
Euskara da euskaldunen ardatza

Dela haria edo orratza
Euskara da euskaldunen ardatza

Euskara da euskaldunen ardatza
etorkizuna hortxe datza

Euskara da euskaldunen ardatza
hor daukagu eginkizun latza

Nahi baduzu arrazoi zehatza
Euskara da euskaldunen ardatza

Hain zaila al da honela zerbait jostea? Ez dirudi. Baina zer, hain lotura esturik lortzen ez bada ere? Koherentzia mila eratakoa da. Zer axola dio inkoherentea izateak, euskaraz gaizki esana edo gaizki neurtua ez badago? Zergatik derrigor koherentzia mota batek agindu behar du?

Honetan haurrak askoz ere jareginagoak eta naturalagoak izaten dira. Haiek ez daukate nagusiek bezalako nahasmen mentalik. Orain gabiltzan mailako lotura arazoa gehienez nagusien buruko arazoa izaten da.

Egin dezagun zenbait aproba. Hona oin bikote batzuk:

Hotsa
Bihotza

Musika
Ikusita

Zabala
Argala

Saia gaitezen bikote bakoitzean lotura gabeko esaldiak egiten:

Entzuten dut haizearen hotsa
Zakurrak jan dit bihotza

Asko maite dut musika
Pozten naiz zuek ikusita

Mundua da zabala
Gure sorgina dago argala

Badirudi bikote hauetan ez dela lotura haundirik. Ez al dute horregatik batere balio? Jar ditzagun koplak txikian:

Oraintxe entzuten dut
haizearen hotsa
zakurrak berriz jan dit
ederki bihotza

Bene benetan asko
maite dut musika
pozten naiz hemen zuek
hola ikusita

Mundua, jaun-andreok,
da oso zabala
gure sorgina dago
erabat argala

Kanta ditzagun orain.

Hain gaizki al daude kantatu eta gero? Euskaraz ondo esanak, ongi neurtuak, ondo erimatuak eta kantatuak. Gutxi al da? Gainera, horrela kantaturik, ez al dirudi lotura pixka bat ere badutela? Ez baldin badute, norberak iruditzen du eta kito. Irudimena ez al da, ba, lotura mota bat?

Bada, ordea, beste zerbait. Gehienez lotura gabeak egitea loturadunak egitea baino zailagoa da. Zergatik? Gure buruak bere funtzionamendua dauka. Gure burua zoritxarrez ez da hain anarkikoa, barne egituraz. Bi hitz esan eta buruaren bat bateko joera horiek jostea da. Berezko funtzionamenduari bere gisara utzi eta berehala sortuko da han zerbait loturarik. Bestela buruaren barne jokaera bortxatu edo aldatu egin beharko da eta hori zailagoa da.

Beste gauza bat da buru guztiak ez izatea berdinak eta batentzat lotura dena beste batentzat deslotura izatea. Irudimenak tartean dira eta horiek ez dira berdinak, irudimenak baldin badira. Horretan, lehenago esan bezala, haurrek apenas lotura problemarik izaten duten, haien buruak ez baitaude hain lotuak. Nagusien irudimenak ez dira hain irudimen. Zoritxarrez mugatuegiak eta berdintsuegiak dira, gizarteko muntaia mekanizatuak hala eragirik.

Hona beste zenbait aproba:

Zakurra
Lapurra

Elurra
Gezurra

Lorea
Kolorea

Atean zegoen zakurra
eta bildurtu zen lapurra

Zuria izaten da elurra
Hori ere ez da gezurra

Ikusi nuenean lorea
argitu zen nire kolorea

Gauza haundirik esatera joan gabe, zerbait loturaduna asmatzea ez da hain zaila. Sinesten al duzue? Ba, oraingoz horixe da nahikoa. Gauza haundiak eta politikak esateko garaia geroago etorriko da.

Jar ditzagun goiko hirurak koplak txikian:

Atean, jaunak, hantxe
zegoen zakurra
eta bildurtu zen, bai
ederki lapurra

Zuria izaten da
erabat elurra
hori ere segurki
ez da hain gezurra

Ikusi nuenean
aurrean lorea
argitu zen egitan
nire kolorea.

Kanta ditzagun orain. Gaizki al daude?

VII

ESALDITIK KOPLARA

OTXALDE PRESO (Xetre)

1) Hazparden egin dute
ganbera berria
Bidarraitik jin zauku
estreinatzailia.
Gizon gazte kapable
ontsa ikasia
orok maite dutena
bertsu emailia.

2) Merkatu arrats batez
plazan eleketa
jendez inguratua
ari zen josteta.
Debekatua baita
tenora paseta
polizak ereman du
berekin har eta.

3) Etzanaz ez zen kexu
sartu zutenian
goarda zen usatua
etzaten lurrian.
Gau guztia pasatu
hantxet otoitzian
lagun hoberik ez da
bakarrik denian.

XENPELAR ETA ARDOTX
LEZON

Xenpelarrek:

Orain hasi biagu
asunto berrian
zer gertatutzen zaigun
Lezoko herrian.
Neska gaztiak daude
hemen alegrian
kantaren aitzakian
mutilen erdian.

Ardotxek:

Emakume kontuan
al zerade hasi?
Gerenez konsidera
dezagun lenbizi.
Jendiari nai diot
hemen adirazi
ia zein joaten den
neskatxen ihesi.

Xenpelarrek:

Ia, dama gaztiak
entzun ondo, arren
eta ez utzi sartzen
nai dan bezain barren.
Hasiko lirakenak
Xenpelar baino len
bizar haundi batzuek
badirade hemen.

P. BAKALLO ETA
XENPELAR

P. Bakallok:

Bertsoa botako det
leihotik leihora
bart gure etxe hontan
alaba jaio da.
Inork nai badu etorri
horren bataiora
haur horren gurasoa
Patxi Bakallo da.

Xenpelarrek:

Beraz andria dezu
hezur berritua
hala eman didazu
neri mandatua.
Bankete bat eiteko
badet desiua
abisatu zaidazu
noiz den bataiua.

BI LERROTAN

Gorago esana dugu lau urrats zeudela: 1) Oinak. 2) Esaldiak. 3) Esaldiak erdibitu. 4) Hornitu edo neurtu.

Adibidez:

- 1) Zerria
Bildurgarria
- 2) Hitz baterako hi haiz zerria
Belarri bat duk bildurgarria
- 3) Hitz baterako —2
hi haiz zerria —1
Belarri bat duk —2
bildurgarria —1
- 4) Hitz baterako, lagun
hi haiz hi zerria
Belarri bat hortxe duk
txit bildurgarria

Lau jauzi horietarik bigarrena kentzen ikasi behar dugu. Oinetatik zuzenki bi lerroko esaldietara pasatzen, alegia.

Adibidez:

- 1) Txistua
Piztua
- 2) Plazan entzun dut —2
txistua —3
gogoa jarri —2
dit piztua —2
- 3) Plazan hortxe entzun dut
ai gure txistua
eta gogoa jarri
dit arras piztua

Denboraz, laster noski, hiru hauetarik bigarrena ere jango dugu, oinetatik ia zuzenki koplara neurtura pasatuz. Oraingoz hiru urrats hauotan ibiliko gara.

Bi gauza garrantzitsu egin behar ditugu orain. 1) Lehen kolpean ahalik gehien hurbildu neurrira. 2) Zerbait esan eta puntu bat berehala kantatu.

HURBILKUNTZA

Puntu batek hamairu silaba ditu: zazpi lehen lerroak eta sei bigarrenak. Zenbat eta esaldiak neurri zehatzera gehiago hurbildu, gero lan gutxiago izango da hornitzen.

Adibidez:

Etxera noa

Bi lerrotan jarririk:

Etxera —4
noa —4

Hemen silaba asko falta da, neurrira heltzeko. Erdiak baino gehiago. Lan handia, beraz. Hona orain gauza bera luzeago esana:

Hankak jasota —2
etxera noa —1

Hemen asko inguratu gara. Hornitzeko gutxi falta da. Hona orain beste hurbilkuntza bat:

Hanka jasota orain —0
etxera noa —1

Hemendik neurri zehatzera berehala gaude:

Hankak jasota orain
ni etxera noa

Bistan dago lehenengoan bezain labur utzirik, lan handia dagoela hornitzen. Hala ere nahiko errez egin liteke, esku artean darabilgun giltz zerrenda horrekin. Kontutan izan zerrenda horrekin bakarrik ari garela hornikuntza guztiak egiten.

Bigarrenean nahikoa hurbiltzen da. Hori hornitzea oso erreza da. Hirugarrenean berriz silaba bat bakarrik falta da. Hortik neurrira ber bertan dago.

Hurbiltzeko sena lantzean, pixkanaka zehazki neurtzeraino helduko gara. Batetik eta bestetik, horixe da izan ere gure helburu nagusia: neurria. Bertsolariak

ere silaba bat edo biren gorabeherak gehienez izaten ditu, martxan zuzentzen duelarik. Lerro bakoitzean askoren faltan edo sobran dabilenak gaizki behar du.

Hurbiltzen ez da hain zaila. Hamairu silaba dira guztira ere. Gainera ez dira hamairu kalkulatu behar, zazpi eta sei baizik. Hamairu metro bi harrikadatan egitea bezala. Lehen harrikadan zazpi metro eta bigarrenean sei. Lehen botaldietan baliteke harria behar den puntutik urrun geratzea, goitik edo behetik. Pultsu pixka bat duenak, ordea, laster lortuko du harria gehienetan zazpigarren metroan uztea eta gero seigarrenean.

Berdin edo berdintsu da neurrian ere. Gertatzen dena neurrian zehatz-zehatz jo behar dela. Silaba baten gorabehera gaizki neurtzea da. Lortuko al dugu gehienetan ondo neurtzerik? Bai noski.

ESALDIAK KANTATU

Hurbilkuntzari ekinda gero, hona beste ihardun bat: esaldi bat berehala kantatu. Bertsotan, pentsatzea, esatea, neurtzea eta kantatzea lan orokor bera da. Bertsolariak laurak batera egiten ditu, gu hemen banaka ari bagara ere.

Hona puntu batean bakarrik lan orokor hori bi jautzitan egina: norbaitek esaldi bat esan eta beste batek hura berehala kantatu. Ondo kantatzeko, ondo neurturik egon beharko du.

Adibidez:

Esaldia: **Orain banoa etxera**

Kantaturik: **Orain banoa, jaunak
hemendik etxera**

Esaldia: **Hemen ez dago zereginik**

Kantaturik: **Hemen ez dago ia
bate zereginik**

Ez da derrigorra esaldiko azken hitza ointzat errespetatzea. Ariketa hau ordena aldaturik ere egin liteke:

Esaldia: **Hamaika lapur badabil munduan**

Kantaturik: **Hamaika lapur haundi
munduan badabil**

Esaldia: **Sekula holakorik ez dut ikusi**

Kantaturik: **Holakorikan ez dut
ikusi sekula**

Egin ezin litekeena da esalditik kantatura asko aldatzea, hitzak aldatuz. Are gutxiago ideiak. Adibidez:

Esaldia: **Irratia entzuten ari naiz**

Kantaturik: **Telebista ikusten
hementxe nago ni**

Esaldia: **Ardoak animatzen gaitu**

Kantaturik: **Urak apenas inor
animatzen duen**

Zergatik ez dago hori egiterik? Zentzurik ez daukalako. Edo gehienez ere alferrik delako. Bi fase horiek bertsolari berberak bere baitan egiten duen lan bakarra dira. Gauza bat pentsatu eta beste bat kantatzea zentzugabekeria litzateke. Bere buruari tranpa egitea bezala. Beste gauza bat da sarritan zerbait pentsatu eta nahi bezala neurrira egokitu ezin duelako, ideia bera aldatzea. Hori tarteka gertatzen dena da, baina askotan gertatzea ez da seinale ona bertsolari batengan.

Goazen aurrera. Nik esaldi bat esan eta zuetariko batek kantatu. Doinutzat **Xarmagarria**-ren azken puntua erabiliko dugu.

Irakasleak: **Musika da gauza gustagarria**

Ikasleak: **Musika da gauza bat
txit gustagarria**

Irakasleak: **Pobreen ametsa goserik eza**

Ikasleak: **Pobreen ametsa da
goserikan eza**

Orain gauza bera zuen artean. Batek esan eta beste batek kantatu:

Batek: Nik jarri behar dizut puntua

**Beste batek: Nik jarri behar dizut
oraintxe puntua**

Batek: Nigatik izorra hadi

**Beste batek: Niregatikan hortxe
izorratu hadi**

Batek esaldia jartzean, harria neurritik urrun uzten badu, besteari lan gehiago uzten dio. Baina berarentzat ere harria ahalik hurbilen uztea ariketa ona da. Segun zer gogoz egiten den, elkarri laguntzeko ala elkar aprobatzeko. Hori ere joko bat izan bailiteke. Hik txarra jarri didak? Oraintxe ikusiko duk nik nolakoa jartzean diadan.

Norbere buruarekin ere egin liteke ariketa hau. Hala ere binaka eta taldean biziago eta jolasgarriago gertatuko da. Ariketa honi ondorengo egunetan ere asko ekingo diogu.

VIII

KOPLA TXIKIAN AURRERA

ITURENGO HAROTZA

- 1) Iturengo harotza
Erramun Joakin
haserre omen zaude
zeren dugun jakin.
Santurik ez laiteke
fiatu zurekin
San Kristobal urtuta
joariak egin.
- 2) Harotzak erran dio
bere andreari:
«Urtu behar diñagu
ekar santu hori»
«Gizon, hago ixilik
bekatu duk hori»
«Etzionagu erranen
sekulan inori».
- 3) Harotzak erran dio
bere andreari:
«Begira zaion ongi
joare multzuari
soinuan bilatu ta
denak zeuden ongi
salatu ez bagindu
koñatak, ai Mari».
- 4) Kobrezko santurikan
inun bazarete
egoten al zarete
hemendik aparte.
Bertzenaz harotz hoiek
jakiten badute
joariak eiteko
urtuko zaituzte.

BELATEKO LAPURRAK

- 1) Gauza bat deklaritzen
nik behar dut hasi
denbora asko ez dela
zer dugun ikusi.
Enkargatu nauena
orai ez da bizi
lagunekin batian
zuten galerazi
horien bekatuek
baitzuten merezi.
- 2) Bi urte bete dira
erran zidatela
batek partikularki
lazki beldur zela.
Aitzen baldin banuen
galdu zituztela
bertso berri batzuek
para netzaiela
orai abiatzen naiz
oroitzen naizela.

- 3) Egun seinalatua
zen Santa Barbara
presente han ginenak
oroitzen al gara.
San Jose gloriosoak
gaitzala anpara
ailegatu gaberik
munduan hartara
egun hartan zituzten
urkabeen para.
- 4) Anaietan zarrena
joan zen aurrera
garboz pasa zituen
zenbait eskalera.
Ailegatu zenian
gero urkabera
kontseilu onak ematen
oihuz zegon bera
hura egun hartako
gizonen galera!
- 5) Bat orduko hila zen
gero bigarnari
korda lepotik sartzen
zitzaizkola ari,
tunika bat burutik
zitzaion erori
begira gelditu zen
bere anaiari
zer kontsolamendua
bihotz altxagarri.
- 6) Bida hilak ziraden
gero hirugarrena
hark erakusten zuen
damurik geiena.
Lengo gaizki eginaz
orai zuen pena
ez zuelako bete
jaunaren ordena
zuzen ibiliko da
munduan zur dena.
- 7) Laugarrena joan zen
guzien atzean
Jesus! erraten zuen
korda paratzean.
Salbea errezatzeko
hartaz oroitzean
hala eskatzen zuen
hark heriotzean
asko pena zeukala
bere bihotzean.
- 8) Haien gaizki eginak
ongi probatuak
garraztasun haundian
ziren zehatuak.
Lauetarikan hiru
han laurdenkatuak
izugarriak ziren
haien bekatuak
hamar lekutan daude
puskak paratuak.
- 9) Hainbertze beldurrekin
jendiak Belaten
uste dut pasanteak
gusto hartzen duten.
Bertzeren ondasunak
ari ziren jaten
pesalonbrerik baizik
ez zuten ematen
Peppek deskantsu ona
paratu du aurtan.
- 10) Kalabozo batian
bertsuen paratzen
goseak hil hurrena
hotzak akabatzen.
Ez da enbusteria
hala ari nintzen
pasa baino errexago
dirade kontatzen
anima defuntuek
naute anparatzen.

TXABALATEGI ETA ZABALA

Aizarnazabalgo Sakristauak:

Txabalategi eta
Zabala gaztea
askok deseo zuen
kantuz ikustea.
Atsegin haundietan
geldi da jendea
bata adinbat egin
behar da bestea.

Fernandok:

Ezin gentzake bada
beste gauzik egin
nik gogoan neukana
zuk dezu hitzegin.
Utzi behar ditugu
biak berdin berdin
Gipuzkoa guziak
har dezan atsegin.

I) Goazen orain koplak txikian aurrera, hura menderatu arte. Igon bizikletara eta oldar bildurrik gabe.

1) Oinak: **Aurrera**
Aukera

2) Asma bakoitzak oin horiekin zerbait, bakoitzari dagokiona bi lerrotan banaturik. Adibidez:

Nolabait bagoaz	—1
aurrera	—3
edonork dauka	—2
behar den aukera	—0

3) Orain hornitu. Hasi lanean, Amaitzean, jaso eskua. Bat. Bi. Hiru. Lau. Bost. Sei... Aski! Kanta dezagun.

Adibidez:

Nolabait bagoaz gu
poliki aurrera
edonork dauka hemen
behar den aukera

Beste koplak bat:

1) Oinak: **Herria**
Berria

- 2) Bertsozalea —2
 da herria —2
 gurekin laster da —1
 harrobi berria —0

- 3) Oso bertsozalea
 da gure herria
 gurekin laster da, bai
 harrobi berria

Orain galdera bat. Zer egin zaizue zailen? Zer kostatu zaizue gehien?

Ikasleen erantzunetatik, irakasleak ahalegin nagusiak neurrian zentratzen saiatu behar du. Gaia, lotura edo honelako zerbait nabarmentzen bada, berriz ere aurrerago aipaturiko ariketa bereziak egitea pentsa lezake. Dena den, zailtasunen agerpena masiboa eta indartsua ez bada, segi aurrera. Ikasleek gehiengan zailtasunak haunditzeko joera izaten dute.

II) Egin dezagun orain oin zerrenda bat:

Jai
 gaia
 alaia
 garaia
 anaia
 amaia
 zelaia
 kanpaia

Eta abar.

Binaka hartu eta hasi bakoitza koplak txikiak egiten, bi fasetan. Bat amaitzean, jaso eskua eta segi bigarrena egiten.

Adibideak:

- 1) Eskola zelakoan —0
 hau da jaiak —2
 kantatzeko —3
 bada gaia —2

- 2) Eskola zelakoan
 hau da noski jaiak
 nolabait kantatzeko
 bada hemen gaia.

- 1) Hemen batu gara —1
talde alaia —1
dibertitzeko —2
hauxe da garaia —0
- 2) Hemen batu gara gaur
talde txit alaia
ongi dibertitzeko
hauxe da garaia.

Honela beste oin bikoteak ere. Mordo batek bana amaitzean, hura kanta erazi batzuri eta segi hurrengora. Jendeak segun nola erantzuten duen, segi ala aldatu. Denen gainetik nekatzea eta aspertzea ebitatu. Ikaslerik ez dadila ezinean ibil.

Beti bezala, zer gehien kostatu zaien galdetu eta berriz neurrian zentratzen ahaleginak egin.

III) Oin bakarra emanik. Orain denontzat oin bakarra jarriko dugu.

Adibidez:

MAKILA

Bigarrena bakoitzak asmatu. Adibidez **HILA**.

- 1) Hartzera noa —2
makila —3
jota utziko zaitut —0
bertan hila —2
- 2) Hartzera noa, jauna
neronen makila
jota utziko zaitut
orain bertan hila

Beste oin bat denontzat:

HARRIA

Asma bakoitzak bigarrena. Adibidez **BELARRIA**.

- 1) Zakur bati jaurtiki —0
nion harria —1
baita puskatu —2
belarri —2

- 2) Zakur bati jaurtiki
nion nik harria
baita puskatu ere
haren belarria

Berriz galdeketa eta elkarrizketa eta aurrera.

IV) Orain dena zuek. Oinak ere bakoitzak. Pentsa bi hitz, elkarrekin errimatzen dutenak eta aurrera. Ea zer ateratzen zaizuen.

Adibidez:

- 1) Katua
Pekatua
- 2) Lapurra da gure —1
etxeke katua —0
estaltzen du —3
bere bekatua —0
- 3) Lapurra da hai gure
etxeke katua
ederki estaltzen du
bere bekatua.

Asma orain beste bi oin eta aurrera. Hasi eta ea dena zenbat denboran egiten duzuen. Beti bezala, amaitzean, jaso eskua.

Adibideak:

- 1 Gorri
Etorri
- 2) Koloreak dituzu —0
gorri —4
odola al zaizu —1
burura etorri? —0
- 3) Koloreak dituzu
orain oso gorri
odola al zaizu,
ba burura etorri?

Esan beharrik ez dago egiten diren kopla guztiak kantatzeko direla, denak ez bada ere, bakoitzean batzuk.

Beste hau ere bego argi, alegia, bi jauzitan egin beharrean, oinetatik neurrira zuzen pasatzen denak lan bat aurreratu duela. Bitarteko zubi hori gabe mol-datzen bada, hainbat hobeki.

Hala ere, zuzenki neurtzeko gai denarentzat ere, batzutan ez dago gaizki bi kolpetan egitea, horrela neurria hornitzeko balio berezia duten hitzetaz ohartuko baita.

IX

GAIA JARRITA

BIZKAIKO TXERRIARENAK (Uztarri)

- 1) Notizi bat nigana
dago etorria
publikatuko banu
txit parragarria.
Bizkaian egin dute
prueba berria
kutxilorikan gabe
hiltzea txerria
erakutsi diote
istilu gorria.
- 2) Bi familiak zuten
nolabait hazia
erdi banan jateko
kendu nai bizia.
Abilak egundaino
beti malizia
ezin izandu dute
egin justizia
beintzat eskapatzeko
izan du grazia.
- 3) Famili hori nor dan
nai dezute jakin
bi gizon ta bi andre
beren izenakin.
Gizona bat Pepetxo
bestia Antolin
emakumiak berriz
Ana ta Katalin
laurak ere bazuten
naikua zeregin.
- 4) Naikua egin dute
hoiek somatzeko
bere odol ta guzti
lastoz erretzeko.
Zokor mazua zuten
buruan jotzeko
idiari bezela
kordia kentzeko
harakin beharrikan
etzuten hiltzeko.
- 5) Mazuarekin jo du
Pepetxok buruan
txerria gelditu da
hildako moduan.
Erretzen para dute
lastuaren suan
polainak jaso ditu
sutu dan orduan
deabruak harturik
igesi da juan.
- 6) Bizkarra erria du
kolpia buruan
Jaungoikuak badaki
zer ikusi duan.
Heriuan igesi
bere enpeinuan
kaminuan azpian
sartu da kainuan
gero bilatu dute
kurrinka soinuan.

- 7) Txerri hori zeukaten barruan sarturik gorde leku polit bat beretzat harturik. Bilatu dutenian kontentuz beterik ez dauka len bezela igesi juaterik ustez gelditu ziran aseguratirik.
- 8) Zuek emakumiak egin hemen kargu abiatzen danian gogotikan heldu. Guk beste aldetikan saiatuko degu lastua len bezela sutuko diogu azaria bezela aterako degu.
- 9) Lastua len bezela sartu zutenian atsua bota ditu kainu baztarrian. Mokaurikan etzuan hartutzen larrian asko korritua da ez dago urrian pakea emango du Bizkaiko lurrian.
- 10) Adios egin die kainuko atian zuen bildurrik ez det aurtengo urtian. Bila ibili dira bolara batian egindako pausuak berentzat kaltian apenas gelditu dan Montaña artian.
- 11) Triste gelditua da familia dana batez ere gaxuak Katalin ta Ana. Zeinek ez du hartuko bihotzian pena gauza eskuratua igesi juana ezpainak koipatzeko buruz bide ona.
- 12) Eingo nuke apostu aditu dedanez eztirala antojatzen aurten urdai janez. Gaizki gelditu dira txerria hil gabez behatzak txupatzeko alibiorik ez oliua beharko koipearen ordez.
- 13) Garizuma santua izanagatikan ez daukate pekatu egin beldurrikan. Auzotik ez badator erregalorikan inola ezin hautsi bijiliarikan aurten ez dute hoiek bulda beharrikan.
- 14) Txerri hori omen zan kastaz soraiua pareta zar askori gainera iua. Litxarreriarako bere jeniua gorputzetikan ezta mamiz jariua sei duroz pagatzen da horren baliuma.

15) Artorik apenas du
etxian ikusi
egunian bi aldiz
osinak egosi.
Beste aziorikan
etzuen merezi
argala dan medioz
juan da igesi
hurrenguan hobeto
gizenduta hazi.

16) Horra hamasei bertso
bizkaitar hoieri
motibo horrentzako
eztira geiegi.
Inork jakin nai badu
gauza horren berri
zein lekutan pasa dan
komeria hori
galdetu Azpeitiko
Uztargiliari.

Kopla txikiaren helmugan sartzera goaz. Orain arte gaia ez beste guztia eginez etorri gara pixkanaka. Orain gaia jarri eta hortara jokatzen saiatuko gara.

GAIA: Goizaldeko lauretan kalean zabiltza. Zer egiten duzu?

Horixe duzue gaia. Hasi. Amaitu ahala, jaso eskua. Bakoitzak kopla bana. Arin amaitzen duenak egin dezala bigarrena ere, nahi badu. Dozena erdiren batek amaiturik duzuenean, orduantxe kantatzen hasiko gara. Bat. Bi. Hiru. Lau. Bost... eta Sei! Hasi gaitezen: Tralaralarala...

Adibidez:

Goizaldeko lauretan
lo nengoen trankil
etxetik bota naute
eta hemen nabil

*Ekinaldia amaitzean, elkarrizketa. Zer moduz? Zaila? Uste baino erreza-
goa? Zer kostatu zaizue gehien? Eta abar.*

Gaia jarri eta lehenen amaitzen duena berehala kantatzen hasterik ez da komeni. Bestela hasi eta isildu eta horrela beti etenka aritzeko arriskua dago eta hori ez da batere ona. Jarraian kantatu behar da, erritmorik hautsi gabe. Nola lortzen da hori? Dozena erdiren batek kopla bana amaitu arte itxaronik. Orduan ekinaldi bat aseguraturik dago. Bien bitartean erdizka zeukatenen batzuk amaituko dute, lehenengok bigarrena egiteko tarte daukate eta horrela. Gurpilak geratu gabe itzulka ekin behar dio. Noiz arte? Hori irakasleak ikusi behar du. Gurpila errez samar aurrera badoa, utzi. Geldiuneak hasten direnean, moztu.

Irakasleak denen gainetik talde osoaren martxari begiratu behar dio. Beti izaten dira batzuk errezago egiten dutenak. Hauek oso onak dira gurpila mar-txan erabiltzeko. Baina oso kontuz ibili behar da, martxa guztia berek irents ez dezaten. Nekezago edo lotsatiago dabiltzanak animatzea, baina bortxatu gabe,

horra irakaslearen trebetasun nagusietariko bat.

Aurrerago edo atzerago dabiltzanen portaeraz gainera, denek edo gehienek kantatzeak taldetasuna asko finkatzen du. Taldeari eragin haundia sartzen dio.

Orain aurkitzen garen unean, gehienek zerbait kantaturik egon behar dute. Denek izan behar dute kopla bat paperean egiteko gai. Baliteke norbaitzuk kantatzen ez ausartzea, belarri txarra dutelako edo bildurriak direlako. Horiei ez gehiegi tiratu, ahal dela disimulatu baizik. Hemen batez ere gehiengoari begira gaude. Gauden unean gehienek zerbait kantatzea lortu ez bada, aurreargoko errepasuren batzuk egitea pentsatu beharko.

Orain beste gai bat, baina denon artean hautatua. Ea! Bota gai posible batzuk. Nik arbelean idatziko ditut eta azkenean bat hautatuko dugu.

Demagun gai zerrenda baten ondoren, hauxe hautatzen dutela:

Egun bat hondartzan.

- 1) Gaia hartu eta nondik heldu kostatzen bazaizue, hauxe egin dezakezue:
  - Gai horretan ideiaren bat pentsatu. Ideia horretan hitzen bat derrigor izango da. Adibidez: **Gustora egoten da hondartzan**. Esaldi hau lau eratarantz antola liteke, segun zein oin nahi den:

**Gustora egoten da hondartzan
Hondartzan egoten da gustora
Hondartzan gustora egoten da
Hondartzan gustora da egoten**

Laugarren esaldia hizketarako bortxatua da, baina kanturako ez du gaizki ematen.

- Orain esaldi hauetariko batekin puntu bat osatu. Adibidez:

**Hondartzan eguzkitan
gustora egoten da**

- Orain bigarren puntuko oina bilatu behar da horren arabera. Adibidez:

DENDA. Eta puntua osatu:

**Hantxe jarriko nuke
neure camping denda**

Orain biak elkarren atzean kantatzea besterik ez dago.

- 2) Beste urrats bat emanik, lehenen pentsatzen den puntu hori azkenerako uztea hobe da, geroago horretan saiatuko garen bezala. Demagun lehenen datorkiguna hauxe dela: **Gustora egoten da hondartzan**. Ideia edo esaldi honekin bigarren puntua osatu:

**Gustora egoten da
etzanda hondartzan**

Orain lehen puntua betetzera goaz. Zein oin? Adibidez **MARTXAN**. Honekin lehen puntua bete eta hona koplara osoa:

**Eguzkia bero ta
haize fina martxan
gustora egoten da
etzanda hondartzan.**

- 3) Hona beste era bat. Gaiaren inguruko hitz bat ointzat hartu. Jarritako gaiarekin zerikusia duten hitzak asko izango dira. Gure kasuan, adibidez: **Hondartza, eguzkia, hondarra, gezala, itxasoa, iheri eta abar.**

Hauetariko batekin zerbait esan ezker, gaiari gabilta. Har dezagun adibidez **IGERI**. Bila dezagun orain hitz honekin errimatzen duen beste bat. Adibidez **AGERI**. Bi oinak baditugularik, koplara bat berehala osatzen ikasiak zaudete:

**Itxasoan ez baita
mugarik ageri
hargatik nabil pozik
hondartzan igeri**

GAI LIBREAN

Orain gairik ez ezer ipini gabe. Dena zuek. Gai librean, jakina, beti izaten da inguru bat. Hemen eskolan gaude, edo afarian, edo erromerian.

Lagunarte bat beti izaten da. Beraz, elkarri ekiteko moduan. Girotik edo ingurutik atera liteke gaia. Edo bakoitzak nahi duen lekutik. Hasi! Dozenerdiren batek koplara bana eginga daukazuenean, kantatzen hasiko gara. Bat. Bi.Hiru. Lau. Bost eta Sei! Kanta dezagun!

Adibideak:

Kopla bat osatzeko
honenbeste kopla
eman beharko diot
buruari zapla.

Eskolan ari gara
lanean jo ta ke
ardo pixka batekin
hobeki litzake.

Ondoan daukat mutil
bizar luzeduna
tximinoa dirudi
baina euskalduna.

Nik ere badut neska
polita ondoan
kalabazak agindu
zizkidan lengoan.

Eta abar.

Afaria eta lagunartea aipatu ditugu. Gauden unean afari mamitsua egiteko moduan daude ikasleak. Lehenago ere bai beharbada. Afariak eta lagunarteak oso garrantzitsuak dira. Giroa sendotzen eta berotzen dute. Jendeak oso ondo pasatzen du eta horrek asko animatzen du. Harremanak ere berriak eta sakinak sortzen dira. Talde giroa hitz batez.

Baina ez dago afariak nolanañi egiterik. Aldeko eragina iza beharrean, aurkakoa gerta liteke, batez ere hasieran. Kontutan izan jendea bertsolaritza lantzen ari dela. Horixe da beraz taldeko eragile nagusia. Afaria benetako aprobataz hartzen da.

- Oraintxe ikusiko diagu noraino heltzen garen.

Ohartuki ez bada ere, afaria test haunditza hartzen dute ikasleek. Hasi berri direnengan, oraindik zerbait egingo ote duten zalantza haundiak daude. Afarien eginkizun nagusia, lehenengoarena batez ere, konfidantza eta adorea sartzea da. Ikasleak esperientzia horretatik pozik atera daitezela. Edo ez daitezela gutxienez derrotaturik atera.

Horretarako irakasleak afaria eramaten jakin behar du. Eskola baino hobeki prestatu behar du afaria, eskolan baino espontaneitate haundiagoa izango dela

kontutan harturik. Beraz, ustekabeak ere noiznahi izango dira, giroa batera edo bestera aldatuko dutenak. Hona kontutan eduki beharreko zenbait gauza:

1) Eskolan egin ez den lanik inola ere ez eragin. Oraindik, adibidez, eskolan ez dugu puntura egin. Beraz, afarian ere ez. Eskolan egin den lana bakarrik. Kasu honetan koplak txikia, bi doinu motaz: Tralara eta Xarmagarria.

2) Ez eskolan egin den lana bakarrik, eskolan egin den bezala baizik. Jendea eskolan paperez ari bada, zergatik ez afarian ere? Lehenengoan bitxi samar gertatzen bada ere, berehalaxe naturalizat hartzen da. Hortxe dago irakaslearen eskua, jendea hartara mentalizatzen. Inola ere egin ez litekeena jendea ezinean ibiliko den lanik agintzea. Paperetik hamar koplak kantatzeko gai denak paperik gabe ez du agian ezer kantatuko eta hori frakasua da, ez ikaslearena, irakaslearena baizik. Baina ikasleak frakasu hura bere gain hartzen du eta kikildu egiten da. Batek baino gehiagok esango du gero:

— Esaten nian nik horretarako ez nintzela jaito.

3) Isiluneak ebitatu. Kantatzen hasi eta behin geratu eta behin berriz hasi eta horrelako etenaldiek talde giroa berehalaxe eror erazten dute. Hura gero altxatzea asko kostatzen da, altxatzerik lortzen baldin bada.

Horretarako ez hasi inoiz ekinalditxo bat aseguratu arte. Eskolan bezela, dozena erdiren batek koplak bana eginik eduki arte. Eta hori saio bakoitzean. Kantatzen hasi aurretik, isilune horrek ez du kalterik egiten. Kantatzen hasi ondoko etenak dira hondagarri.

4) Koplak txikian bakarrik esan dugu. Ez al da aspergarria izango? Inola ere ez. Barietatea gaiek ematen dute. Behin gai librean, behin gaia jarriarik. Hori ere irakasleak ondo pentsaturik eraman behar du. Gainera giroa bera da barietetatik haundiena, jendea jokoan sar erazterik lortzen bada.

5) Zer egin gehiagorako gai diren ikasleekin? Talde guztietan izango dira eskola doan maila baino aurrerago daudenak. Batzuk agian puntura edo zortziko osoan ere egiten dutenak. Hauei tarteka ekinaldi bereziak jarri. Horrek ere barietetatea ematen du. Besteekin batera dabiltzanean, kontuz dena berek irents ez dezaten. Bertso osoa egiteko gai denak koplak bat errez egiten dizu. Deskuidatzen bazara, taldeko ekinaldia bik edo hiruk akaparatzten dute eta hori mugatu egin behar da. Utzi gehiago kantatzen, baina ez gehiegi. Gainera hauek zeintzuk diren irakasleak dagoeneko badaki edo jakin behar luke. Aurretik horiekin hitzegin liteke, afariko helburu nagusia taldea dela mentalizaturik. Orduan aportatzera doaz eta ez menderatzera.

6) Jendea kantatzen hasten denean, nahasmenik ez sortzeko eta batez ere ahalik gehienei kanta erazteko, txandak ordenatu behar dira. Horretarako ira-

kasleak txanda ematea da era bakarra. Inor ez dadila bere kontura kantatzen hasi, eskurik jaso gabe. Txanda ematen zaionean kanta dezala.

Norbaitek pentsa lezake:

— *Eta zergatik ez txandan edo errezkadan kantatu, mahai inguruan dauden bezala?*

Bai denak tokatzen zaienean kantatzeko gai izango balira. Norbaitek ezin badu edo ateratzen ez bazaio, zer? Hori hasi berriekin eta gerotxoago ere sistima txarra da. Errezkadan kantatzeak hala hola dabiltzanak urduriago jartzen ditu, laster tokatu behar zaiela eta ez daukatela ezer kantatzeko pentsaturik.

Bakoitzak egin ahala eta nahi duenean eskua jaso eta irakasleak txanda ematea baino sistima egokiagorik ez dago. Gehiagi kantatzeko gai direnei pixka bat eutsi eta lehenengoz edo gutxiago kantatzen duenari berehalaxe aukera eman, eskurik jasotzen duenean.

7) *Afaria taldekoak bakarrik egoteko lekuan egin behar da. Hau oso garrantzitsua da eta denen gainetik aseguratuta beharrekoa. Inguruan ez da taldez konpoko inor behar, giroa apurtzen edo aldatzen baitu. Pare bat ezezagunen presentzia aski da ikasleak kikiltzeko, bestela ere nahiko lotsakor ibiltzen baitira. Eta sarritan ezagunak izanda okerrago, taldean sartzen baitira eta martxa guztia alda erazten baitute. Gainera gehienez, jatekietan, elkarteetan eta abar, alboan dauden horiek ez dira isilik egotekoak izaten. Ez daukate egon beharrik ere. Hori taldeak berak ebitatu behar du, bakarrik egoteko lekua topaturik. Hala egiten ez dutenek eskarmentu ederrik hartuko dute.*

8) *Esaten ari garen zer guztiak afal aurretik ikasleekin komentatzea oso ona da, jendea hartaraturik joaten baita. Hitzegin eta arrazoitu, afariaren martxaz eta helburuez jabetu daitezen. Honek ez dio lagun arteko armoniari eta berezkitasunari ezer kenduko, indar gehiago ezarri baizik.*

9) *Azkenez, esaniko guztia haurrekin berdin egin liteke. Lehenago ere esana dugu haurrak parte hartzeko eta jokoan sartzeko naturalagoak direla. Haien buruetan ez dago nagusien konplikaziorik. Haurrekin askarixto bat egitea oso erreza da. Baina hura ere prestatu egin behar da. Baliteke haien espontaneitateak irakasleberi gainez egitea. Giro desberdina izaten da. Mugitzen utzi behar zaie. Beste jolas batzuk ere utzi behar zaizkie. Bertsotan nahi bezala eragin ez bazaie, lasai. Beste egun batean izango da. Ondo jolastu badira eta pozik ibili badira, haiek ez dute traumarik etxera eramango. Dena dela, kanta eraztea ere ez da zaila. Baina, jakina, haurrentzako moduan prestatu eta eraman behar da. Saritxoak, norgehiagokak eta mila era daude, haurren arreta nahi den haritik eramateko, bestela norberak nahi bezala bideratu ezinik ari baldin bada.*

X

ERREZITAPENAK KOPLA TXIKIAN

Neur sena lantzen ari gara. Neurria erritmoarekin oso estuki loturik doa. Erritmorik ez balitz, ez legoke neurtzerik. Kantatzean, erritmoa doinuak darama.

Ez al da kantatu gabe erritmoa eramaterik? Bai noski. Bi era daude. Bata erritmoz irakurtzea. Bestea erreztatzea.

Bertsoak ondo irakurtzeko, oharkabez erritmoa sartzen diogu. Haurtzaroan prosa arruntari ere erritmoa sartzen bagenion, nola ez bertsoari? Hona hemen koplak txikiaren eta, beraz, zortziko txikiaren erritmoa:

Musikaz jarrita dagoean bezala, errezitapena da. Erritmoz kantatu, baina beti nota beraren gainean. Erreztatuta beharrean, irakurtzea ere litekeena da, erritmo berarekin. Gauza bera, baina irakur doinua ezarriz.

1) Irakur ditzagun bertso hauek:

DOHAINA ETA LANA (Xalbador)

- 1) Agur eta ohore
Ahetzeko Mattin
Hea non bizi ziren
nahi nuke jakin.
Ez gira aspaldian
egon elgarrekin
egun gogoia zeraut
zure alderat jin
hurbilago bazintut
banuke atsegin.
- 2) Garelakotz lagunak
eta elgar maite
adixkide xaharrak
garela diote.
Bainan xaharragorik
nonbait baditaike
guk elgar ikusirik
lehengotz, nik uste
aurten beteko ditu
bederatzi urte.
- 3) Geroztik izan zaitut
adixkide mina
zure ganatzea da
ene atsegina.
Zarelakotz pertsutan
osoki jakina
lagun bila naiz egun
zure ganat jina
biek bururatzeko
ene etsamina.
- 4) Errex da pentsatzea
zonbat zaukun eder
elgar ezaguturik
dohain bati esker.
Etsenplu eman dugu
batzuer ta bertzer
zonbait pertsu kantatuz
eskuin eta ezker
lan bereko lehia
eman nahiz gazter.
- 5) Bainan debaldetan da
gure entsegua
gazteak bertz' alderat
hartu du plegua.
Zineman eta dantzan
uda ta negua
iduri sekulako
duela galdua
gure aintzinekoen
kantuko gostua.
- 6) Koplariak metaka
ziren lehenago
bihi bat ere ez da
sortzen gehiago.
Gauza hori ikusiz
gogoetan nago
aintzina joanago
eta tristeago
pertsulari arraza
gutan den akabo.

- 7) Jainkoak emaiten du
zombaiti dohaina
nola guhauri ere
baitauku emana.
Nork daki hazi hori
non dagon eraina?
Miatu behar laike
ahal bezain barna
lur hoberenak ere
baitu bere lana.
- 8) Orroit naiz egun batez
senditu nuela
dohain berezi hori
Mattin, zuk bezala.
Hasi nintzen artoski
lantzen berehala
bainan gelditu banintz
uzkur ta gibela
segur naiz pindar hura
ilaunduko zela.
- 9) Ez da jorratu behar
ez den landaririk
lurrean heldu denik
ez eta bertzerik.
Gaur ere jiten daike
landare hartarik
bainan deus ez dezake
hark bere baitarik
jabeak ez badio
ematen artarik.
- 10) Zonbaitek uste dute
sortuz gero behin
bihia segur dela
hazi onarekin.
Ez badugu laguntzen
handi ta ont dadin
landare hoberena
galduko da berdin
uzta nahi duenak
behar du lan egin.
- 11) Huna kantuz emanak
nik zombait abisu
konprenitzeko badu
jendeak askitsu.
Gero're izan dadin
kantu eta pertsu
Jauna, zuk, otoi, zerbait
zerutik egizu
gure behar orduen
berri baitakizu.
- 12) Nik zerbait erraiteko
aldia zen egun
Mattin, zurea ere
ez ahal da urrun.
Ez baitzaitut ikusten
gehiago nehun
urrunetik bederen
nahiko dut entzun
ene gaurko suietaz
zer pentsatzen duzun.

Orain bertso berak errezita ditzagun.

Ariketa honetan erritmoa astiro eramaten saiatu behar da, abiatzeko joera izaten baita. Ustez astiroegi doala badirudi ere, kantatzean abiadura haundia da. Doinu bat bizkor kantaturik ere, abiadura berak, irakurtzean edo erreziatzean, oso motel ematen du. Ikasleekin batetik bestera konparaketa batzuk egitea ondo dago, tranpan gabiltzala pentsa ez dezaten. Hemen kantatzeko prestaten ari gara. Irakurtzea eta erreziatzea horretarako ariketa laguntzaileak dira. Beraz, aski da kantatzeko behar den abiadura, hasieran behintzat. Geroago beste era batera egin litezke, astiro, poliki edo oso bizkor. Bai eta moteletik azkarrera bizkortuz eta alderantziz ere. Beti neur sena lantzeko helburuz.

- 2) Orain erreziatpenak, baina inprobisatuz. Edozer esan eta segi. Ez dago errimatu beharrik. Erritmoa eramane eta neurtu bakarrik. Euskaraz gaizki esanda ez badago, edozer dago ondo.

Adibidez:

*Oraintxe hasiko naiz / moda berri hontan / erlojua eskuan /
eta ni begira / zuek hortxe zaudete / neroni barreka / ni
aurrera noa ta / hor konpon besteak / aurrean ikusten dut /
orma bat zuria / ... eta abar.*

Zazpi-sei, zazpi-sei... Ea boluntario bat. Astiro eta lasai. Zeinek denbora gehiago egin! Hasi!

Jendeari joko honetan sartzea nahikoa kostatzen zaio. Alde batetik lotsatu egiten dira edo barregarri iruditzen zaie. Horretarako haurrak dira aproposenak. Baina jokoan sartuz gero, jolas gertatzen da. Jolas zelebrea gainera. Bakoitzak bere buruarekin ere egin lezake. Behin bost segundo, behin hamar, behin hamabost... Gero eta gehiago. Erritmorik hautsi gabe, zernahi esanez, neurria lantzen ari gara.

Eragozpenik haundiena zeresana izaten da. Ez dute zer esan jakiten. Tontokeriak iruditzen zaizkie. Hala ere, tontokeriek listokeriek aina balio dute neurtzeko. Eta saltza jartzeko gehiago. Berriz ere haurrak abantailan daude hemen.

Zeresanaren eragozpenak bi eratara leun litezke: deskribapenez eta narrazioz. Deskribapenean begiek ikusten dutena esan liteke. Aurrean ikusten dutena kantatu: ormak, mahaiak, lagunak, leihoak, atepak, koloreak, arbolak, txoriak eta abar. Begiak ireki eta ikusten dutena kontatu.

Narrazioa edo zerbait kontatzea ere era egokia da. Adibidez, goizetik gauera zer egin duen, aurreko jaietan non ibili zen eta abar.

Oin zerrendak jarrita. Hona beste era bat: Oin zerrenda luze bat jarri eta hitzek berek ematen dutena esan. Honela bide batez errima ere landu egiten da.

3) Jar dezagun oin zerrenda bat. Adibidez:

Harria
larria
belarria
jarria
elbarria
ikaragarria
herria
berria
zerria
zorria
gorria
orria

eta abar.

Orain errexitatu:

Lagun baten burura / bota dut harria
oraintxe nago hemen / benetan larria
buruaren erdian / daukat belarria
eta sudurra daukat / erdian jarria
makala banaiz ere / ez naiz elbarria
hauxe bai dela trantze / ikaragarria
ederki dago, jaunak / gaur gure herria
ipini behar dute / alkate berria
gabonetan hil behar / omen da zerria
nire buruan dabil / kiloko zorria
ipurdia darama / beltza ta gorria
belarriak dirudi / azaren orria

Eta abar.

Ea nor animatzen den. Oin zerrenda berarekin ere ari liteke, ez baitago berriz berdina esaterik. Norbaitek hori egingo balu, meritu gehiago. Hala ere oin zerrenda aldatzea ez da zaila eta ez da aspergarri gertatuko.

Oin zerrendarik gabe errimatzeako gai denik ere agian izango da taldean. Utzi horiei luzitzen. Baina oraindik gabiltzan mailan, taldeari hori eskatzea ur gainean ozta-ozta egoten dakiena ubin artera botatzea bezala da.

HIRU

KOPLA HAUNDIA

XI

DOINUAK ETA HASTAPENAK

PELLO ETA TXIRRITA

Pello:

Ari naizela, ari naizela
hor ikusten det Txirrita
eta zein ez da harrituko gaur
gizon hori ikusita.
Dударик gabe egina dio
andregaiari bisita
oso dotore etorri zaigu
bi alkandora jantzita.

Txirrita:

Hauxen da lotsa eman didana
gizon artera sartuta
edozer gauza esaten degu
edan tantokin poztuta.
Bi alkondara ekarri ditut
bat eraztia aztuta
Pellok bi nola jantziko ditu
bat besterikan eztu ta.

BESTE BEHIN

Txirrita:

Bertso polit bat kantatuko det
balkoi hontatik kalera
Pello Errota ikusi eta
nik hartzen dedan kolera.
Asteasutik etorri eta
erronkan hasi al zera?
Laister uxatuko zaitut nik zu
jetxitzen banaiz hor bera.

Pello:

Arrazoi batez ez dek egundo
ezagututzen personik
poliki xamar hasi haiz baina
ez dek egingo gauz onik.
Sekulan inork ez zidak esan
erronkosua naizenik
balkoi hortatik ez dek
jetxiko ni uxatzeko gizonik.

Kopla haundia zortziko haundiaren erdia da. Zortziko haundiaren egitura ikus bigarren kapituluan. Hona orain kopla haundiaren doinua, hemen erabiliko duguna:

Hona orain bi zortziko haundi:

Bigarren hau asmo berezi batez jarria dago. Doinu honen egitura ez da gehienena bezalakoa erritmoz. Begira puntu bakoitzeko lehen lerroa. Lehenengo doinuaren erritmoa 5-5 da. Bost silaba, etena eta beste bost silaba. Bigarren doinuarena berriz honela da: 3-3-4.

Zortziko haundiko etena hamar silabako lerroak bosnaka erdibitzea da. Erdian egiten den geldiuoneari etena deritza eta zubi horretan aurreko hitza amaitu egin behar da eta beste bat hasi. Hitz berarekin etena deritzan zubi hori pasatzea ez dago ondo. Adibidez:

Zerutik dato/rren eguzkia

Erdian **DATORREN** hitza apurtu egiten da eta horixe da egin behar ez dena. Arau hau ez da guztiz errespetatua eta ez dago tarteka gaizki dagoela esaterik ere. Baina normalki etenik ez errespetatzea gaizki ikusia dago. Gehienez eten edo geldione hori musikak berak daraman geldionea da. Hortik letraz ere errespetatzea eta pixkanaka arau bilakatzea, belarria hartara hezten delako.

Hemen zortziko txikiak haundira luzatzea izango dugu ariketa nagusietariko bat. Txikia haunditzean, ordea, oso zaila da etena bere lekuan gertatzea, aldatu ezik. Zortziko txikian ez dago eten araurik. Luzatzean, baliteke etena behar den lekuan gertatzea, bai eta ez gertatzea ere. Gehienez ez da gertatuko. Aldakuntzak egiterik ez du merezi. Hori ez da gure helburua orain. Zer egin, etena zehazki suertatu ez arren, kantaerak ondo eman dezan? Horretarakoxe da bigarren doinua. Egitura desberdina dauka eta etenik ez denez ere, ondo ematen du. Are gehiago, doinu honek etena beste era batera behar luke, musikari jarraitzekotan. Doinu honen arabera ondo neurtuak beste doinu batean gaizki emango luke.

Doinu honetan, ordea, eten klasikoz kantatzen da eta ez zaigu gaizki iruditzen. Ohitura halaxe egina delako. Eten kontu hori ez dela hain zorrozki hartzekoa esan nahi du horrek. Hemen dagokigun lanerako, luzapenak egitean, doinu honekin kantatuko dugu eta horrela ez da problemarik. Etena erdian gertatu ezik ere, doinu honekin ondo ematen du.

Zortziko zaharra:

Neurri honetakoa da **Adios ene maitea** ere. Ikusten denez, doinu honek beste neurri bat darama: 8-7. Puntu bakoitzeko lehen lerroan zortzi silaba eta bigarrenean zazpi. Zortziko txikia zortziko zaharrera pasatzea silaba bat gehitzen ikasteko ariketa aproposa da.

1) Zortziko txikiak

- 1) Esaera zarra da inoiz jakintsuak egin oi dituztela txit gauza txatxuak. Zailak dira bildutzen onra ta protxuak nola ez du pentsatu hau gure maisuak?
- 2) Guk nai diogulako euskerari fidel zuk ipintzen diguzu bekoskua goibel. Asko dakizularik gaizki zaude, Migel ezin bihurtu leike amorrairik igel.
- 3) Gerentzako degula naitasun urria ta bestienganako guztizko tirria. Beraz, horren zitala da Euskal Herria? Hain txartzat al daukazu zere jatorria
- 4) Ezagun da herritik urruti zaudena ez da gaitza euskaldunak eskatzen dutena. Baizik izan dedila ongi mundu dena ta utzi deigutela ostu zigutena.
- 5) Gutxiak letzen duela euskeraz ta hargatik izkribatutzen dezu erderaz gogotik. Guk ez ta zuk badezun maitasunagatik edo kalte geiago egitiagatik.
- 6) Jakinik horkuak zer tirri dabilkiten beinere ez dutelako egirik jakiten. Etzinan nekatuko lan hoiek egiten ez bazina gaurdaino Bilbaotik irten.
- 7) Bilbaotik irtenda Salamankaraino noraino juan zerade zu, Migel, noraino? Gu etorriagatik beste munduraino uste det alderago gaudela zu baino.
- 8) Labur gelditu arren euskerazko lanak badira erderazkuak zureganuntz joanak. Irakurri itzazu al badezu danak utzi gabe eginak Basaldua jaunak.

2) Zortziko zaharrera. Hona adibidez lehen bertsoa:

Esaera zaharra da
inoizka jakintsuak
egiten oi dituztela
oso gauza txatxuak.
Zailak dirade bildutzen
onra eta protxuak
nolatan ez du pentsatu
hori gure maisuak.

3) Zortziko haundira. Lehengo bertso bera:

Oso esaera zaharra da
batzuetan jakintsuak
egiten oi dituztela noski
benetan gauza txatxuak.
Zailak dirade bildutzen, jaunak
hola onra ta protxuak
nola arraio ez du pentsatu
gauza hau gure maisuak.

Ikusten duzueenez, txikitik zaharrera lerro bakoitzean silaba banaren alde dago. Txikitik haundira berriz hiru eta biren alde puntu bakoitzean. Lehen lerroan hiru eta bigarrean bi.

Txikitik zaharrera silaba baten gorabeheran ibiltzeari zehaztea edo zehazpena esango diogu. Txikitik haundira, ordea, tarte haundiagoa dago eta horri hornitzea edo hornikuntza deritzogu. Ondo neurtzeko biak egiten jakin behar da. Azken batez dena da gauza bera, neurtzea alegia. Baina hobeki ohartzeko eta jabetzeko, berezpen hori egiten dugu. Izan ere bertsolaria sarritan silaba baten faltan edo sobran aurkitzen da. Etengabe gertatzen zaio hori, baina martxan zuzentzen du, horretarako sena baitu. Zeintzuk dira silaba bakarraren gorabehera konpontzen duten giltzak? Laster ikusiko dugu.

Beste batzutan, ordea, zehaztu ez ezik hornitu egin behar izaten da. Bi edo hiru edo lau silaba eta gehiago ere hornitu behar izaten da. Hori ere bertsolariak martxan doala egiten du, horretarako landurik duen senez. Zeintzuk dira lan hori egiteko giltzak? Hori ere laster ikusiko dugu.

Esan bezala, bertsolariaren sen hori bakarra da. Silaba bakarra behar duenean, huraxe sartzeko modua egiten du. Bi edo hiru edo gehiago behar dituenean ere, berdin. Hemen egiten dugun berezkuntza pedagogikoa da. Baina nahiko berezkuntza garrantzitsua, silaba baten gorabehera oso berezia baita, bitatik gorakoen aldean.

A) ZEHAZPENA

Lau atal haundi dira silaba baten gorabehera ematen dutenak:

- 1) Silaba bakarreko **hitzak**
- 2) **Atzizkiak**
- 3) **Laburdurak**
- 4) **Sinonimoak eta antzekoak.**

B) HORNIKUNTZA

Bi silabatatik gorako giltzak bi atal haunditan daude:

- 1) Bi silabatatik gorako **hitzak**
- 2) **Sinonimoak eta antzekoak.**

Bada **HITZ ELKARTUEN EGITURA** deritzan kapitulua ere. Bere garrantzia edukirik, ez dugu hemen sartuko, beste biak askoz garrantzitsuagoak baitira.

Kapitulu guztiok **BERTSOLARITZA 1 - HITZAREN NAZIONALA** izeneko liburuan daude, 176garren orrialdetik aurrera. Materiale osoa han dago. Hemen kapitulu bakoitzetik bilduma bat hartuko dugu.

XII

ZEHAZPENA: TXIKITIK ZAHARRERA

NESKAZAR BAT TENTATZEN (Txirrita)

- 1) Dozena bat bertso nik
nai nituzke jarri
jaietan kantatzeko
entretenigarri.
Nere publikatzia
izango da sarri
alabantzak emanaz
zenbait neska zarri.
- 2) Neskazar bat tentatzen
hasi naiz lenguan
izan ere halako
polita zeguan.
Umil eta serio
hitz egin genduan
baino gusto guziak
ez dira munduan.
- 3) Hizketan hasi ginan
biok gozo gozo
ezkontzeko mandatu
egin diot atzo.
Leiotikan ujuka
ama ta bi atso
ez dek harrapatuko
uste bezin mantso.
- 4) Ama preparatu zait
hasarrez betia
lenbiziko ujua
zenbat dek dotia?
Hainbeste kostatako
alaba maitia
lastima izango dek
hiri ematia.
- 5) Zere familiari
errespetoz heldu
inozente daudenak
ez ditezen galdu.
Diru truka alaba
nai zenduke saldu
lenago gustokorik
ez al zaio azaldu?
- 6) Nere jakinduria
ari da atzentzen
errez dala uste du
zenbaitek ezkontzen.
Promes on bat eginda
ez bazera ontzen
lanak izango dira
zurekin konpontzen.
- 7) Ez dezu sinistu nai
egia esanda're
zintzua nai genduke
pobria izanda're.
Alabari sasoia
pixka bat juanda're
gure baztarra baino
hobiak nun dare?
- 8) Bere alabarentzat
horrenbeste fama
nik ez det sinistatzen
haizeak darama.
Zure baztarrarian nik
egitea lana
izan liteke baina
ez det uste, ama.

- 9) Ez dala uste al dek
horren errespuestik?
Atarramentu onik
mutilzarrak eztik.
Nere alabak ez dauka
ezkontzeko kezkiak
hi ez bezelakuak
nai ezta zekazkiak.
- 10) Hitz bat esan bihar det
nere borondatez
ez banau inork lotzen
griluz edo katez.
Ezkontzeko ideak
banituen ustez
ardua maitatzen det
andriaren partez.
- 11) Mutil malizioso
deabruz betia
ez dizut zabalduko
geiago atia.
Beinere etzaitut izan
bihotzez maitia
nigandik libre zera
hor konpon zaitia.
- 12) Horra hamabi bertso
oraingo berriak
bere andregaiari
Txirritak jarriak.
Eman dizkit disgusto
ikaragarriak
negar egin lezake
nigatik harriak.

1) Hitzak eta atzizkiak

Hitzak:

Bai, ez, ba, ba-, len, oin (orain), hain, txit, be, e (ere), gaur.

Hor, han.

Ni-nik, neu-neuk, hi-hik, heu-heuk, hark, haik, gu-guk, zu-zuk, geu-geuk, zeu-zeuk.

Hau, ha, hark, hauk, hoik, hok (hauek), hek (haiek).

Oi, ai, to, txo, al (ahal), maiz, zein, zer.

Niri-neroni, hiri-herorri, hari-hareri, zuek-zeroiek, berek-beraiek, hark-harek, horri-horreri, guri-geroni, zuri-zerorri.

Haiei-haieri, zuei-zueri, denei-deneri, hauei-haueri... Ta-eta.

(Ikus HITZAREN KIROL NAZIONALA, 180. orrialdea)

Atzizkiak:

Antz-antza-untz-untza, dik-tik-danik, arte-arte, ik-rik, ki, ro, ik-ikan, tako-tarako, xe-txe, txo, tsu, z, z-n, a, de, e, artizkia, ei-eri, gan-gan-dik-gana-gatik-kin.

(Ikus HITZAREN KIROL NAZIONALA, 188. orrialdetik gora)

TU: kantatzeko-kantatutzeko. Hau ez da liburuan agertzen.

Bada beste baliakizun bat ere, liburuan agertzen ez dena eta laburduretari sartu beharrekoa agian. Hura ere hemen aipatuko dugu, nahiz eta laburdurretan ere sartu gero. Bi bokalez silaba bakarra ala bi egin, hortxe dago joko. Bi egiteko erdian H dutela idazten dira. Leku batzutan era batera eta beste batzutan bestera ahozkatzen dira, ez laburdura edo luzadura eginez, beti halare esaten delako baizik. Bikoiztasun horretaz hemen baliatzea oso ondo datorkigu. Horrelako hitzak ez dira gutxi. Eta batez ere garrantzitsuak dira. Hona zerrenda bat:

Zar-zahar, nai-nahi, bera-behera, geiago-gehiago, lehen, al-ahal, lenbizi-lehenbizi, lengoan-lehengoan (eta hitz honetatik datozen beste guztiak), mai-mahai, aztu-ahaztu, loi-lohi, arrantza-aharrantza, arrausi-aharrausi, ari-ahari, mi-mihi, mingaina-mihingaina, auntz-ahuntz, eun-ehun, bein-behin, beintzat-behintzat.

Eta abar. Pixka bat alfabetaturik dagoenarentzat, hauek oso ezagunak dira.

Goazen orain lehengo bertso sorta hori zortziko zaharrera pasatzera:

1) Dozenatxo bat bertso nik nahi nituzke jarri jaietan kantatutzeko txit entretenigarri. Neronen publikatzia izango da bai sarri alabantzak emanikan zenbait neska zaharri.	3) Hizketan hasi ginaden gu biok gozo gozo ezkontzeko mandatua egina diot atzo. Leihotikan han ujuka ama eta bi atso ez dek ez harrapatuko hik uste bezin mantso.
2) Neska zahar bat tentatzen hasia naiz lenguan izan ere halakoxe polita han zeguan. Umil eta serioSKI guk hitz egin genduan baino gusto guziak ai ez dirade munduan.	4) Ama preparatua zait txit hasarrez betia lehenbiziko ujua zenbat dek hik dotia? Hainbeste kostatutako alabatxo maitia bai lastima izango dek herorri ematia.

Ikusten? Orain segi zuek hurrengo bertsoekin. Gorago emaniko zerrenda horietaz baliatu beti.

2) Hitzak eta laburdurak

Hemen ere bi kapitulu batera hartzen ditugu, laburdura hutsez zaila bailitzateke. Gainera laburduretan beste gauza bat kontutan eduki behar da. Bertso jarrietan laburdura gutxiago sartzen da. Hitz laburturik ez badago, edo beste era batera esanik, hitzak osorik badatoz, hura luzatzerik ez dago, ez baitago laburdurarik egina. Ez al da, ba, luzadurarik? Bai, baina oso gutxi. Normalena eta ugariena laburdura da. Bertsolaritzan laburduren giltza, hizkuntza mintzatu osoan bezala, oso garrantzitsua da. Bertso jarriak luzatzean, giltz horientzat lekurik ez bada, hitzak osorik esanik daudelako da. Geroago agertuko da giltz horien garrantzia, bertsoak laburtzen hasten garenean. Orain luzatzen ari gara eta goazen aurrera.

Hitzak: Lehen zenbakian jarritako berak.

Laburdurak: N eta LAren aurretik E edo gabe: **genuen-genun,**
duela-dula.

KEEN-KEN: **nukéen-nuken.**

IEN-IN: dakien-dakin, zirudien-zirudin.
TEKE-KE: nintzateke-nintzake.
EZAZU-ZAZU: har ezazu, har zazu.
EGIN-EIN: dagidan-daidan.
EN-EAN: diren-direan.
DE: Garade, dirade, ginaden.
ITZ-ITZA: balitz-balitza.
TEN-TZEN + D: Esaten diot-esateiot.
ATU-AU: pentsatu-pentsau, kostatuko-kostauko.
TU kendu: pasatu zen-pasa zen.
DU-TU erantsi: Izan-izandu, egon-egondu, ari-aritu.
AREN-AN: amaren-aman, beraren-beran.
AGO-GO-O: gehiago-gehigo-gehio.
B-D-G-R kontsonanteak jan: akabatu-akatu, eskribitu-eskritu, era-
 man-eaman, aditu-aitu, adio-aio, eduki-euki, inori-inoi.

Ikus HITZAREN KIROL NAZIONALA, 198tik aurrera. Han dator bilduma guztia, askoz luzeago. Sail honetaz aurretik ondo jabetzea komeni da.

Aurreko zenbakian jarritako hitz mota horiek ere hemen kontuan izan, laburduratzat har baitaitezke: **Nahi-nai, zahar-zar, behera-bera**, eta abar.

Luza dezagun orain goiko bertso sorta zortziko zaharrera, baliakizun hauek erabilirik. Ia aurreko zenbakiko berdintsu egitea beste biderik ez dago, esan bezala, bertso jarri hauetan laburdura askorik ez baita agertzen. Bertso sorta guztian posibilitate hauek agertzen dira: **nai-nahi, zarri-zaharri, lenguan-lehengan, ginan-ginaden, lenbiziko-lehenbiziko, lenago-lehenago, ari-aritu, izango-izanduko, zera-zerade, dira-dirade, esandare-esanda** ere, **darama-daramaki, errespuestik-errespuestarik, dauka-daduka, kezki-kezkari, geiago-gehiago, beinere-behin** ere, **izan-izandu**.

3) Hitz sinonimoak eta antzekoak

Hona beste giltz haundietariko bat. Hemen ez dugu zerrendarik jarriko ezinezkoa baita. Ikus **HITZAREN KIROL NAZIONALA**, 226. orrialdetik aurrera. Bi hiztegi datoz han, bata sinonimoena eta bestea antzekoena. Zerrenda luzeak dira. Bilduma labur bat egin liteke, baina ez dauka zentzurik. Zerrenda horiek agergarritzat datoz, sen hori lantzeko orientabide gisa. Izan ere, ez dago hitzik, bere sinonimorik edo gutxienez antzekorik ez duenik. Honelako hiztegi txiki bat aurrean jartzea alferrik da, gero ariketako bertsoetan beste hitz batzuk agertuko badira. Edozein hitzen ordez beste bat sartzeko sena lortu behar da.

Har ditzagun goiko bertso sortako lehen bertso hitzak eta ikus zenbat ordeko hitz posible duten:

DOZENA BAT: hamabi

BERTSO: koplá, ahapaldi, kanta, bertset, bertso berri

NAHI: gura, opa, desio, gogoa ukan

JARRI: paratu, ipini, ondu, bota, azaldu, eskaini, ezarri

JAIETAN: festetan, ferietan, erromerietan

KANTATZEKO: abestutzeko, oihukatzeko, publikatzeko

ENTRETENIGARRI: pozgarri, jolasgarri, barre eragile

Eta abar.

Hona orain baliakizun honekin zortziko zaharrera luzaturik. Oinik ez dugu aldatuko, errimarik ez hausteko.

Hamabi bertso berri nik

gura nituzke jarri

ferietan abesteko

benetan jolasgarri.

Nere argitaratzea

gertatuko da sarri

goralbenak eskainiaz

hainbeste neska zarri.

Mutxurdin bat zirikatzen

ibili naiz lenguan

zinez ere zer moduzko

dotorea zeguan.

Apal eta broma gabe

berba egin genduan

hala ere pozak oro

ez ditugu munduan

Eta abar.

Segi orain zuek besteekin. Baliakizun honekin ia edozer egin liteke. Hitz guztiak aldaturik, bertsoak zentzu osoari eusten badio, hitz bat edo beste aldatzea ez da ezer. Gehienez bertsolaria ez da hitz guztiak aldatu beharrean aurkituko, bestela ez baitabil hain ondo. Hitz bat pentsatu eta denetan aldatu beharra gertatzea ez liteke normala izan.

XIII

HORNIKUNTZA

NERE SENARRAREKIN (Xenpelar)

- 1) Nere senarrarekin
daukadan bizitza
kantatuko det inork
ikasi al balitza.
Pina izango zala
eman zidan hitza
akerraren adarrak
bezala gabiltza.
- 2) Nere senarrak dauzka
ki ijenuak
eztu gustorik gure
matrimoniuk.
Mani gaiztuak dauzka
burura iuak
eman biharko zaizka
ebanjeliuak.
- 3) Baldin bazenekite
lengo egun batez
nola ikusi dedan
senarra suertez.
Neskatxak kortejatzen
dabil borondatez
andriari jipoia
diruaren partez.
- 4) Ni engainatu arte
txintxo eta umil
mingain ederrarekin
berrogei maratil.
Orain lan egin baino
naiago luke hil
bere te besterenak
zurrupatzen dabil.
- 5) Goizian tabernara
juanda alperrian
begi bat txintxilikan
erdi negarran.
Ziraldoka etxera
ilunabarrian
gaiztotutzen hasi da
ondu biharrian.
- 6) Tabernatik etxera
horren pausajia
irrintzi egiteko
badu korajia.
Errespetua bihar
zuen parajia
amaren sabelian
aztuta lajia.
- 7) Mozkortuagatikan
zaila da erortzen
bakarrikan badaki
etxera etortzen.
Andriak egon bihar
bizkarra berotzen
senarraren eskutik
azotiak hartzen.
- 8) Umiak karraxian
neroni antsika
senarra mozkortzian
etxian musika.
Erantzuten badiot
kontrako hitzikan
nere bizkarrak eztu
izaten hotzikan.

- 9) Beste lau lagunekin
 bart aguazila
 jokuan galdutako
 txerriaren bila.
 Ate bazterretatik
 hoiien iskanbila
 andria etxian bada
 atera dedila.
- 10) Harriturik begirik
 ez nieten jaso
 odolak ur bihurtu
 zitzaizkidan oso.
 Nere txerri gaxua
 ostatura preso
 senarraren jokua
 izan dala kaso.
- 11) Ixilik pasa nuen
 nere barrenian
 hau ere egin bihar
 zuen azkenian.
 Beste jaberik badu
 bide zuzenian
 jaunak, eramazute
 nai dezutenian.
- 2) Esku Aldaba zuen
 txerriak izena
 bost arrua ta erdi
 bastante gizona.
 Hura jokuan galdu
 gainera kinzena
 horra nere senarra
 sujeto zuzena.

1) Hitzak

HITZAK kapituluan dago hornikuntzarako harrobi nagusietarikoak. Silaba bakarrak gutxi baziren, bikoak, hirukoak eta hortik gorakoak ugari dira. Ikus zerrenda bigarren kapituluan, han emanik baitaude. Horien bilduma osoa berriz ere **HITZAREN KIROL NAZIONALAN** duzue, 181. orrialdetik aurrera.

Hona goiko bertso sorta zortziko haundira pasaturik. Silaba bat baino gehiago luzatzeko kasuan gabiltzan ezkerro, zortziko zaharrera izan beharrean, zortziko haundira pasatzen ditugu.

Hain zuzen nere senarrarekin
 orain daukadan bizitza
 kantatuko det nolabait inork
 hura ikasi al balitza
 Benetan fina izango zala
 berak eman zidan hitza
 erabat akerraren adarrak
 bezala hortxe gabiltza.

2) Hitz sinonimoak eta antzekoak

Hauxe dugu bigarren harrobi nagusia. Aurreko atalean aipatu dugu silaba baten beharra konpontzeko. Badira beste asko, silaba biren edo gehiagoren alde dutenak. Zehazpeneko hirugarren atalean esan bezala, zerrenda ematea zentzugabekeria litzateke. Orientabidetzat, ikus **HITZAREN KIROL**

NAZIONALA, 226. orrialdetik aurrerako hiztegiak. Hona goiko lehen bertsoa zortziko haundira pasaturik:

Neronen ezkonlagunarekin
gertatzen zaidan bizitza
esplikatzera noa norbaitek
kontu hartu al balitza.
Txit langile portatuko zela
entregatu zidan hitza
zezentzar baten adar haundien
gisa berean gabiltza.

Azken puntuan akerraren adarrak hori aldatzeak ez dauka zentzurik horixe baita indarra biltzen duen konparantza guztiz pentsatua. Gauza bat bereziki jarririk dagoenean, hura aldatzea tentelkeria da. Hemen aprobak egiten ari gara eta hortik zilegitasuna. Zerbait, dagoen bezala utzirik luzatu behar denean, badira beste era batzuk, ikusirik dugun bezala. Batekin ez bada bestearekin, luzatzeko eta laburtzeko aukera guztiak daude.

3) Antzekoak ere ez direnak

Sarritan ez sinonimoa ez antzekoa izanik ere, hitz baten ordez beste bat sartzea egoki jartzen da. Banaka elkarrekin zerikusirik ez dutenak bertsoaren barruan trukagarri gerta litezke. Zergatik? Bertsoa buru oso bat da, ale askoz hornitua. Ale horiek hitzak dira. Ale batzuk guztiz aldaturik ere, bertso osorik apenas aldatzen den, batez ere betegarri asko izaten baita. Horretaz gainera bertsoak beti dauka inguru bat, kontestu bat. Inguru oso zehatza gehienez, bat bateko saioetan batez ere. Han dago jendea, han dago plaza, han daude bertsolari lagunak, han dago saioaren martxa, han dago sarritan gaia ere jarria. Inguru horrek ideia bat kantatzeko mila modu ematen du, auzia hitz jakin batzuren gorabeheran utzi gabe. Agian hitz garrantzitsu batzuk izango dira, nekez aldatzekoak, baina besteekin aisa joka liteke.

Hona goiko lehen bertsoa zortziko zaharrera luzaturik:

Nere agurearekin
sortzen zaidan bizitza
botako det nai duenak
konpara al balitza.
Ondo ibiliko zela
kantatu zidan hitza
akerraren adar bien
legetikan gabiltza.

Akerraren adarrak konparantza hori ez dugu aldatu, esatera hain berezia errespetatzeagatik.

Hona orain bertso bera zortziko haundira luzaturik:

Gure etxeko trastearekin
sufritzen dudan bizitza
bistaratuko dizuet inork
kontu hartu al balitza.
Sekulakoa izango zela
biribildu zuen hitza
gaur berriz akerraren adarrak
bezain aldrebes gabiltza.

Ikusten denez, bai zortziko haundi honetan, bai aurreko zortziko zaharrear, bertso originaletik aldatu diren hitzik gehienek, banaka harturik, ez daukate elkarrekin inolako zerikusirik. Ez dira ez sinonimoak ez antzekoak. Kontestuak ematen die antz hori. Beraz, ez da hain inolakoa. Begira zeintzu hitz erabili ditugun:

SENARRA: Agurea, trastea
DAUKADAN: Sortzen zaidan, sufritzen dudan
KANTATUKo: botako, bistaratuko
IKASI: konpara, kontu hartu
FINA: Ondo, sekulakoa
EMAN: Kantatu, biribildu
BEZALA: Legetikan, bezain aldrebes.

Bertsotik kanpora, hitz hauek elkarrengadik lekutan daude.

XIV

LABURKUNTZA

IRIARENA

- 1) Sekulan ez da sartu izandu donostiarrik zeruan nunbait ez zuten meriturikan irabazitzen munduan. Gaxuarentzat Jaungoikoaren justizia dan moduan kondenaturik arkitzen ziran haiek danak infernuan.
- 2) Bein bat San Pedro bultzaturikan zeruetara sartu zanta berihala presa guztian jende tartian gorde zan. San Pedro berriz bila zebilen nunbait azaltzen ote zan alegin franko eginagatik inundi ageri ez zan.
- 3) Orduan Pedro Jaunarengana larri jua zan berihala eta esan zion donostiarra zeruetan sartu zala. Jende tartian ezkutatuta ezin bilatu zuala infernurako destinatua arima hura zeguala.
- 4) Jaunak Pedrori modu honetan eman zion erresposta: Donostiarra izan ezker bilatzen txit gaitza ezta. Iriarena danbolinakin jotzen hastia da basta pozik saltoka ekingo dio zeruan dalako festa.
- 5) Iriarena danbolinakin jotzen ziranian hasi donostiarra danen artian saltoka zuten ikusi. San Pedro berriz harren ondoren egin baino len igesi harrapatuta zeruetatik infernura zuten jetxi.
- 6) Berihalaxe han sartu zuten bere lagunen onduan Donostiako kontu guztiak gogoratutzen orduan. Demoniuak ikusirik pozturik galdetu zuan aber benetan ote ziraden karnabalak infernuan.
- 7) Geroztik beti han arkitzen da infernuan penatuzten bere zeruko pasadizua herritarrari kontatzen. Halaxen dio: berriro banintz ni berriz horla gertatzen Iriarena juagatikan ez naiz hasiko saltatzen.
- 8) Deabru haiek beren kontura donostiarra harturik zulo batera han bota zuten kate gogorrez loturik. Toki hartako berotasunez biziro egarriturik galdetu zuan: ez al da hemen inun sagardotegirik?

9) Orain hazitzen hasi dalako
Donostiako herria
demoniuak omen daukate
berebiziko larria.
Bildurturikan lengoko zarra
ez dela naiko haundia
ta egitea pentsatu dute
beste infernu berria.

10) Baldin geiegi hitz egin badet
jaunak ez zaitezte harritu
huts eginikan baldin badago
bihar nazute barkatu.
Donostiarrei gaizki nai eta
ez ditut bertsuak sortu
baizik hoiekin karnabaletan
broma nai gendun pasatu.

Hona orain lehen bertsoa zortziko txikian:

Donostiarrik inoiz
ez dago zeruan
ez zuten meriturik
egingo munduan.
Gaxuentzat Jainkoa
justu dan moduan
kondenaturik daude
danak infernuan.

Lehenago ere esana dugun bezala, laburtzeak luzatzeak baino oztopo gehiago dauka. Luzatzea pieza batzuk sartzea besterik ez da, liburu honetan egiten saiatu garen bezala behintzat. Laburtzean, ordea, hitz bat edo beste kentzeak problemak ekar ditzake, sarritan, bat kendurik, beste bat airean geratzen baita. Esate baterako, lerro batean **hain suertez** jartzen badu eta silaba bat kendu nahi bada, ez dago **HAIN** kentzerik, orduan **SUERTEZ** zentzu gabe edo beste zentzu batez geratzen baita. **SUERTEZ** kentzerik ere ez dago, gehiegi kentzea baita. Zer egin? **HAIN SUERTEZ** esan beharrean **HAIN ZUZEN** esan, sinonimoa baita. Honelako aldakuntza errezik ez bada, beste zerbait egin behar, esaldia aldatuz.

Beste kasu batzutan ez dago hitzik aldatzerik, hura beharrezkoa delako. Luza lanean ere esana dugu hau. Gorago laburturiko bertsoan, adibidez, **DONOSTIARRIK** kentzerik ez dago, hain zuzen hura esan nahi delako. Gehienik ere **DONOSTIKORIK** esan liteke eta hau laburturik, **DONOSTIKOIK**. Luzatzea bada, **DONOSTIARRIKAN** edo **DONOSTIAKORIKAN**. Baina nola edo hala, **Donostiak** hor agertu behar du. Orduan, **DONOSTIKOIK** esanda ere, silaba bat baino gehiago laburtzerik ez dagoenez gero, lerroz aldatu dugu, bigarrenetik lehen lerroa pasaturik, zortziko txikiko neurririk honda ez dezan.

Laburtzeak oztopo gehiago duela esan dugu. Hala ere, aski litzateke pixka bat desberdina dela esatea. Sena landutakoan, luzatzea nahiz laburtzea ihardun bera dira, korrelatiboak baitira. Gainera esaldiak gehienez, txasisean utzirik ere, ez du galtzen gauza funtsezkorik, ideiaz behintzat. Neguko zuhaitzek ez dirudite udaberriko berak direnik¹. Hala ere berak dira. Hizkuntzaz ere berdintsu gertatzen

da. Hona bigarren bertsoa ahalik gehien laburtua:

**Bat zerura
Han gorde
San Pedro bila
Ageri ez.**

Bertsoaren ideia guztiak hitz gutxi horiekin esanak daude. Beste guztiak apaingarriak, hornigarriak, biribilgarriak dira. Beraz, bata bestearekin trukagarriak. Horrek ez du esan nahi apaintze edo biribiltze hori garrantzirik gabekoa denik. Lan funtsezkoa da, baina era askotara egin litekeena. Eta hain zuzen ideia edo txasis bera era batera ala bestera jantzi, bertso antologikoa ala ezereza izan liteke.

Bertso jarriak luzatzeko, laburduren baliakizunak ez duela askorik ematen esana dugu, hitzak osorik etortzen baitira gehiengan. Bai, ordea, laburtzeko. Egin dezagun aproba bat, hirugarren bertsoa zortziko zaharrera pasatuz.

**Ordun Pedro Jaunagana
larri jun zan berala
eta esan donostierra
zerutan sartu zala.
Jendartian ezkutauta
ezin bilatu zula
ifernura destinauta
anima hura zegola**

Gauza bera egin liteke hitz sinonimoz eta antzekoz ere. Hitz baten orde, beste laburrago bat sartu eta aurrera. Laburkuntza, beraz, luzatzeko erabili ditugun tresna berez egiten da, alderantziz erabilirik. Hauxek dira tresnak: **HITZAK, ATZIZKIAK, LABURDURAK** eta **HITZ SINONIMOAK ETA ANTZEKOAK**.

*Honetan irakasleak ikusiko du zenbat ariketa egin eta abar.
Hemen egin ditugunez gainera, nahi bada, luzatzean egin diren denak egin
litezke, ordena berean eta alderantziz.*

KOPLA HAUNDIAN AURRERA

LORIAK UDAN (Bilintx)

- 1) Loriak udan intza bezela maite det dama gazte bat hari hainbeste nai diotenik ez da munduan beste bat. Inoiz edo bein pasatzen badet ikusi gabe aste bat bihotz guztira banatutzen zait halako gauza triste bat.
- 2) Neskaxa gazte paregabia apirileko arrosa izarra bezin dizdizaria txoria bezin airoa. Oraintxen baino gusto geiagonik ezin nezake goza zorionian ikusten zaitut nere bihotzak hau poza.
- 3) Ez al didazu antzik ematen nik zaitudala naiago ai marinela gau ilunian izarra baino geiago? Nere onduan zauzkadalako pozez zoraturik nago zu ikustiak alegratu nau triste neguen lenago.
- 4) Nik hainbat inork nai dizunikan arren ez zazula uste nere begiak beren aurrian beti desio zaituzte. Eguzkirikan ikusi gabe txoria nola dan triste ni ez nau ezerk alegratutzen zu ikustiak hainbeste.
- 5) Arpegi fina gorputza berriz ez dago zer esanikan hizketan ere grazi ederra ezer ez dezu txarrikan. Mundu guztia miratutzera zu bezelako damikan agian izan liteke baina ez det sinisten danikan.
- 6) Nere betiko pentsamentua nere kontsolagarria zu gabetanik ezin bizi naiz esaten dizut egia. Zu bazinake arbola eta ni banitzake txoria nik zu zinaken arbol hartantxe egingo nuke kabia.
- 7) Amoriuak bere bihotza zureganuntza darama herri guztian zeren daukazu neskax bikainaren fama. Beste fortunik mundu honetan ez det desiatzen, dama haur batek berak izan gaitzala ni aita eta zu ama.
- 8) Falta duenak logratutzeko hitz egitia txit on du eta nik ere saiatu biat ote gintezken konpondu. Gaur nagon bezin atrebitua sekulan ez naiz egondu hartatik kolpez galdetzen dizut nerekin naizun ezkondu.

- 9) Ezkondutziak izan bihar du
preziso gauza txarren bat
hala esaten ari zait beti
nere kontsejatzailer bat.
Halaxen ere haren esanak
oso utzirik alde bat
ongi pozikan hartuko nuke
zu bezelako andre bat.
- 10) Zedorrek ere ongi dakizu
aspaldi hontan nagola
zuregatikan penak sufritzen
bainan ordia hau nola.
Halaxen ere nigana ezin
bigundu zaitut inola
ni zuretzako argizaia naiz
zu neretzako marmola.
- 11) Nere bihotza urtzen dijua
eta ez da misterio
penaren kargak estutu eta
zumua kendutzen dio.
Begiak dauzkat gau eta egun
eginikan bi errio
beti negarra dariotela
zu zeradela merio.
- 12) Zu zeralako merio baldin
juaten banaiz lur azpira
gero damua eta malkuak
alperrik izango dira.
Bein jua ezkerreko hoi birtutez
berri ez ninteke jira
hori gertatu baino lenago
izazu nitzaz kupira.

Kopla txikitik haundira tarte haundia dago. Txikiko puntuak zazpi eta sei silaba baldin baditu, haundikoak hamar eta zortzi ditu. Hamairutik hamazortzira. Hirutatik bat baino alde gehiago da hori. Dimentsio berrian gaude, beraz. Harrikada bat hamairu metrotara zuzendu beharrea, hamazortzira zuzentzea bezala.

Hasi berriei kopla haundia zailago egiten zaie, tarte gehiago bete behar baita. Aurreko atalean eginiko ariketen ondoren, dimentsio berrian ibiltzeko moduan gaude.

OIN ZERRENDAK

Egin dezagun oin zerrenda bat. Adibidez:

1) Oin zerrenda:

Lotsa
motza
zotza
zorrotza
bihotza
izotza
abotsa
hotza
arrotza
heriotza

eta abar.

- 2) **Oinak binaka.** Har ditzagun orain oin horiek binaka eta bakoitzarekin esaldi bana bi lerrotan. Kontutan izan orain esaldi luzeagoak egin behar direla, bestela hornitzeko gehiegi geratuko baita.

Denen aurrean aitortzeko —1
ez naiz bate lotsa —2
buru haundia daukak —3
baina talentua motza —0

- 3) **Hornitu.** Orain arte emanik ditugun giltzez orain bertso hori hornitu:

Denen aurrean hau aitortzeko
ez naiz hemen bate lotsa
buru haundia daukak egitan
baina talentua motza

Hurrengo bikotea:

— Zotza
Zorrotza

— Gosez nengoen eta —3
irentsi dut zotza —2
traba haundirik ez baina —2
alua da zorrotza —1

— Gosez nengoen eta nolabait
hor irentsia dut zotza
traba haundirik ez noski baina
alua da txit zorrotza

Orain zuek hurrengo oin pareta hartu eta ekin. Amaitzean, jaso eskua. Bat. Bi. Hiru. Lau. Bost. Sei... Ask!

Ikus koplak haundiko doinua XI kapituluan.

Doinu hau taldeak kantatzen du, tralaratuz. Gero bakarrak bere koplak doinu berean eta aurrera. Koplak doinua eta taldearena hemen berdinak dira. Doinua ikasia dugunez gero, goazen lehen eginik dituzuen koplak kantatzera.

ESALDIAK KANTATU

Hona orain koplak txikian egin genuen iharduna bera koplak haundian. Han eginiko azalpenek haundirako ere berdin balio dute, hemen esaldi luzeagoak behar direlarik. Doinua koplak haundiaren bigarren puntua izan bedi.

Esaldia:

Ez uste gero honen tentela naizenik

Kantatua:

**Ez uste gero inola ere
honen tentela naizenik.**

Esaldia:

Nor ari da hemen gezurrak esaten?

Kantatua:

**Nor demonio ari da hemen
hola gezurrak esaten?**

Orain ariketa bera zuen artean. Batek esan eta beste batek huraxe kantatu.

Batek:

Azeriak eraman zuen oilorik ederrena

Besteak:

**Azeriak, ai! eraman zuen
oilorikan ederrena.**

Esaldiko azken hitzaz beste bat ointzat harturik:

Batak:

Hik ez dakik aurpegirik ematen

Besteak:

**Aurpegirikan ematen ere
hik oraindik ez dakik**

Batak:

Zorrak ordain hitzak, besteak ipuinak dituk

Besteak:

**Zorrak ordaindu hitzak hik eta
ipuinak dituk besteak**

Ariketa hauek egitean, koplak txikiko ariketa kideetan eginiko oharrei begirada bat ematea komeni da.

OIN BAT ETA BIGARRENA NORBERAK

Har dezagun edozein hitz ointzat. Adibidez **BERRIKETA**.

Oin honekin puntua:

**Erreza zela uste genuen
baina ez da berriketa**

Orain bakoitzak asma bigarren oina. Adibidez **ERRETA**.

Bigarren puntua:

**Beldur naiz bertan akabatzeko
gibelak ere erreta**

Beste oin bat:

ARGIA

Puntua:

**Asto zaharren sabela ez da
egongo bate argia**

Bigarren oina bakoitzak. Adibidez **ERBIA**.

Puntua:

**Argiagoa mendian gora
korrika doan erbia**

BI OINAK NORBERAK

Orain bi oinak norberak jarririk. Pentsa bi hitz elkarrekin errimatzen dutenak eta ea zer ateratzen duzuen.

Adibidez:

1) **Sorgina
gordina**

2) **Bide erdian irten —3
zitzaidan sorgina —2
nor zen ez dakit baina —3
ez zen gordina —3**

3) **Bide erdian kolpera irten
zitzaidan hantxe sorgina
nor zen ez dakit baina nolana
ez zen batere gordina**

Beste bat:

- 1) Zuri
Isuri

- 2) Zerk eragiten dizu —3
hainbeste negar zuri —1
ez ezazu geiago —3
malkorik isuri —2

- 3) Zerk eragiten dizu, laguna
horrenbeste negar zuri
ez ezazu ai geiago hola
malkorik arren isuri

GAIARI JARRAITZEN

NERE ANDRE HONEKIN

Senarra:

- 1) Nere andre honekin
txit hasarre nabil
izan ere halako
maritxua dabil.
Senarragana ez da
errenditzen umil
obeditzea baino
naiago luke hil.

Emaztea:

- 2) Obedituko nuke
merezi bazendu
errespetua inoiz
norberak galtzen du.
Oker zabiltza eta
nik ezin zuzendu
gure kasketa beti
horrek ekartzen du.
- 3) S.: Nere andre Jazintak
hartu dira gala
bertso berriak jarri
behar dizkadala.
Kulpa gabe hasitzen
bazerade hala
gauza jakina dago
gaiztua zerala.
- 4) E.: Publikuan diozu
gaiztua naizela
nik esango dizut zuk
merezi bezela.
Ia danak aditzen
jarri ditezela
igarriko dizute
gaizki zabiltzela.

5) S.: Sekulan egin izan
ez dizut gaitzikan
al dezakedanean
mesede baizikan.
Aditzen badizut nik
horlako hitzikan
bizkarrian ez dezu
izango hotzikan.

6) E.: Beti beti beldurrez
hemen nadukazu
edanekuan beintzat
zitala zera zu.
Horditu gabe berriz
onik ez daukazu
nerekin bizitzeko
mudatu biazu.

7) S.: Itxuari pegatzen
diozu poliki
zuk ondo jan eta ni
gosiak iduki.
Senar-emaztientzat
hau ez da egoki
makila dantzatutzen
hasiko naiz aurki.

8) E.: Makilarekin baldin
ni jotzen banazu
egun asko baino len
damutuko zaizu.
Itxu aurreko beti
ibiltzen nazu
zuloren batian hor
gelditu biazu.

- 9) S.: Ni zuluan sartzeko
zaude pregonatzen
ta len berriz gosiak
naukazu penatzen.
Zerorrek badakizu
ondo gobernatzen
eta ni miserian
gosez akabatzen.
- 10) E.: Jan edanak balio
ez du zuretzako
hoien paltan ez zaude
zimur eta plako.
Bai inbirioso ta
txarra zeralako
ezin eramana zuk
andriarentzako.
- 11) S.: Zeinek sufrituko du
gauza hori hala
nabilki arto hutsa
jango nukiala.
Hanka hankari eman
ezin diodala
zu berriz gobernatzen
beti eginala.
- 12) E.: Gosiak ez zaude zu
gezurra da hori
ez egonagatikan
eder eta guri.
Suangila jandako
katua diruri
beretzako hau ezin
gustatu inori.
- 13) S.: Lotsagabeagorik
andria zu baino
inoiz ere ikusi
ez det oraindaino.
Ez da desondratutzen
inor hortaraino
enparatutzen nazu
atzeko alderaino.
- 14) E.: Gabetan horditua
asko ibilitu
goizian gogorik ez
jan gabe gelditu.
Zere lanak ez baino
horrek galtzen zaitu
ta zuk horlakorik nai
ez dezu aditu.
- 15) S.: Horiek esatia
ez dira komeni
zedorrek ez dezu ta
lotsa eman neri.
Jendeak badaduka
hor zenbait armoni
txit bajeza haundian
nazu ni ipini.
- 16) E.: Gizona nai duanak
hobea hartu beza
ez zu bezin zitala
eta prestu eza.
Ezertako ez zeran
geldo ezereza
ta eman naian neri
daukazun bajeza.
- 17) S.: Hitz txar asko esaten
dituzu nigatik
ia atera nazu
pazientziatik.
Jendia farrez dago
aldamenetatik
ezin ariko zera
horrelaxen beti.
- 18) E.: Haundiaguak ere
oraindik baditu
nere gizon txar honek
esango banitu.
Zelebregorik ez
dezute aditu
esaten daukat lotsa
ezin atrebitu.

19) S.: Nik ikusitzen ez da
zuk nai dezuna egin
beti neri pegatzen
ta gaizki hitz egin.
Nik asmatzen dizkitzut
txit gutxi huts egin
zurekin biziitzen
ez dago atsegin.

20) E.: Ez zaude zirrikari
gutziz gustosua
hordia ta eskasa
pantasiosua.
Deskonfiatua ta
errezelosua
beti bildurrez dabil
zure andre gaxua.

21) S.: Gezurrak sumatutzen:
dadukazu neke
lotsagatik bestela
esango zenduke.
Aspertu ere gabe
ariko zinake
nere tatak esaten
baldin baneuzkake

22) E.: Ai Joxe Inazio
ez zabilta justu
hitz geiegi dituzu
nere kontra nastu.
Andriak horrelako
tatxarikan ezta
gezurrak esateitu
ez zuri sinistu.

23) S.: Gezurtia naizela
horra neri esan
haundienetakua
naiz zedorri izan.
Aurria hartzen dezu
falsuaren gisan
nik ezagutzen zaitut
zergatik zabiltan.

24) E.: Hasiera bezela
guk errematia
alperrikan da zuri
ondo esatia.
Horren buru gogorra
gizona izatia
ez dezu balio ta
ixildu zaitia.

AIA JARRITA

orain nola dena zuek egiten duzuen, gaiari erantzunik. Kopla txikian GAIA
JARRITA atalean esanikoak errepasatzea komeni da, kopla haundirako ere
ozkoak baitira.

ona gaia:

Ifernuan zaudete. Zer moduz hortik?

maitu ahala, jaso eskua. Bat. Bi. Hiru. Lau. Asko kostatzen al da? Bost. Sei...
i! Has gaitezen kantatzen. Neuk emango dut txanda, elkarri bertsoa jaten ez
tzeko. Tralaralarala...

*Ekinaldia amaitzean, elkarrizketa bat. Zer moduz? Zaila? Eta abar. Kopla
txikian egiten genuen bezala.*

har haiei jarrai, beste gai bat denon artean hauta dezagun. Bota gai batzuk.

Azkenean, demagun hauxe hautatzen dela:

Zerri bat hegan

Hona ideia posible batzuk puntu baterako:

**Harrigarria zerri bat hegan
Zerri bat hegan eta hegorik gabe
Hegan zihoan zerria heriotzari ihesi**

Batekin osa dezagun puntu bat:

**Hegan zihoan gure zerria
heriotzari ihesi**

Orain bigarren puntuko oina. Adibidez **MEREZI**. Eta puntua osatu:

**Hori egiten duen piztiak
ez du gantxorik merezi**

Azkena lehenbizi:

Idea: **Zerri bat hegan eta hegorik gabe**

Puntu osatua:

**Zerri bat hegan joan zaigu eta
gainera hegorik gabe**

Orain lehen puntua. Zein oin? **DIRADE**, adibidez.

Idea: **Gure etxean harrigarriak gertatzen dirade**

Puntu osatua:

**Gure etxean harrigarriak
gertatzen ari dirade**

Orain hau lehenbizi eta aurrekoa bigarren kantatzea besterik ez dago:

**Gure etxean harrigarriak
gertatzen ari dirade
zerri bat hegan joan zaigu eta
gainera hegorik gabe**

Lehenbizi, beraz, azken puntuko oina, gaiaren inguruan dabiltzan hitzetan hartua. Zerri hegalaria honen kasuan: **Zerria, hegan, ikusi, airean, harrigarria**

dezagun orain HARRIGARRIA. Honekin errimatzen duen beste bat
RIA bera izan liteke. Orain bi oinokin ez da zaila gaira sartzea:

**Txori haundi bat zela usterik
hegan zihoan zerria
milagroa den ez dakit baina
bai gauza harrigarria**

LIBREAN

Es hemen ere kopla txikiko GAI LIBREAN esanak. Demagun orain afalondo
n gaudela. Dozena erdiren bat kantatzeko moduan zaudetenean, kantatzen
to gara. Gaia, beraz, afal ondoko giroa duzue. Bat. Bi. Hiru. Lau. Bost. Sei...
ta dezagun.

libidez:

**Afalondoa heldu da eta
banoa kantuz hastera
ea giroa piztutzen dugun
kopla batetik bestera.**

**Nik ere kantuz hasi behar dut
hortarako baikaude gu
nire alboan dagoen honek
sabela bapo bete du.**

**Hau da bigarren afaritxoa
hola egiten duguna
ez gaude hemen leku txarrean
argitu arte eguna.**

garren afaria» aipatu dugu. Agian aurretik gehiago ere eginak izango dira.
an afaritxo bat behintzat beharrezkoa da, honelako eskola lagunarte onez
ateko. Kopla txikiko lehen afarian emaniko ohar mordoari erreparu on bat
ea ez da gaizki etorriko.

ERREZITAPENAK KOPLA HAUNDIAN

IJITUENAK (Txirrita)

- 1) Esplikatzera noa kontuak
ijitu jende hoiinak
nola diraden gure artian
gertatu izan direnak.
Alperrak edo mozkorrak dira
erdi lapurrak geienak
okasiua ta eskandalua
faltatutzen etzaientak.
- 2) Beren asto ta zakur ta ume
hemen dabilta jai ta aste
mikeletiak inoiz aurrian
atera izan dituzte.
Berak baino len ostera etorri
ta persegitzen gaituzte
beste halako naziorik bat
inun denik ez det uste.
- 3) Beren asto ta zakur ta ume
dabilta joan etorrian
emakumiak lasto petresto
kasikan larru gorrian.
Gizonak berriz mozketa aitzaki
beren haizturak gerrian
sinalien bat utziko dute
sartzen badira herrian.
- 4) Emakumiak haurrak hartuta
eskera dijoaztenian
etxeko andre, limonatxo bat
Jainkuaren izenian.
Ofrezimentu luzia baino
errezo motza azkenian
gauza guztiak gero berentzat
inor bistan ez danian.
- 5) Kojitatuko aberiak
nola nai duten jokatu
hemen ostu ta haruntz eran
han saldu edo trukatu.
Hanguak berriz honuntz eta
jabiak ezin topatu
kontu garbia nai duenak eta
ijituakin tratatu.
- 6) Ijituetan gutxi izaten
dirade berriz antzuak
naturalezaz kasta gogorrak
ta gainera umetsuak.
Bizkarrian bat tripan bestia
aldamenetan batzuak
sail galantakin ikusten dira
dabiltzala geientsuak.
- 7) Usandutako okelak jaten
dira pare gabekuak
anima salbo zakur gosiak
diraden bezelakuak.
Naiz izan usteldu ta lurpian
luzaro egondakuak
istimatutzat daramazkite
horiek horrelakuak.
- 8) Sasietako oihalak eta
oila kojitzen atsuak
ta kalietan poltsak miatzen
dabilta mutil gaiztuak.
Gizonak berriz mendietatik
bihorrek eta astuak
gauza gozorik senti badute
azkar erantsi eskuak.

- 9) Asolbizio biharrik ere ezta izaten hoiekin fakultadia Aita Santuak hainbat badute berekin. Naiz aide izan ezkontzen dira alkar nai dutenarekin horretarako gazterik pronto naiz dotrinarik ez jakin.
- 10) Kontraturako ere ez dute eskribanorik biharrik kastuan zertan ibili bihar du txorakerian alperrik. Naiz aide igual ezkontzen dira igual hoiek bakarrik bodetarako ardua bada ez da besteren biharrik.
- 11) Neska-mutilak tokatzen bada berentzat alkar hartzia zelebre diran kontuak hortan ere badarabiltzia. Buruaz gora botako dute hautsi dedila eltzia zenbat puska egin hainbeste ijituen ezkontzia. [urteko
- 12) Etxe karrera, ola teileri legorrak dauden tokira jeneralian gauetarako erretiratutzen dira. Atentzitian egon izan naiz nola dabiltzan begira ez dute onik hasarratuta purrukutzen ez badira.

Errezitapenari buruz kopla txikian esanak haundirako ere balio du. Ikus han errezitapenaren zergatia eta onura.

Hona kopla haundiaren eta, beraz, zortziko haundiaren egitura: 5-5/5-3.

Erritmo hau beste honela ere egin liteke: 5-5/5-5.

Beraz, bosnaka hasi eta bosnaka jarraitu, pot egin arte.

Hasieran eta jokoan sartu arte, hobe da dena bosnaka egitea. Bestela hirukotea noiz tokatzen den arduraz, burua nahastu egin liteke. Azken batez bosnaka nahiz launaka nahiz edonola ihardun, hau neur sena lantzeko da. Bosnaka egiten duena launaka nahiz edonola egiteko gauza izango da.

Hala ere, jokoan sartutakoan, zortziko haundiaren egitura jagotea hobe da, horixe baita egiazko egitura.

1) Irakur ditzagun hasierako bertsoak behar den erritmoz.

Orain errezita ditzagun erritmo berean. Errezitatzea irakurtzea baino errezago gertatzen da. Zerbaitegatik hurrek errezitatuz irakurtzea maite dute. Errezitatuz ez ezik, modulazio txikiak eginez ere bai.

2) Orain errezitapenak inprobisatuz. Kopla txikian esaten genuen bezala, zertahi esan eta aurrera. Ez dago errimatu beharrik.

Adibidez:

a) Dena bosnaka:

Orain hasten naiz / errezitatzen
gero zer egin / pentsatu behar
zuek hor eta / ni berriz hemen
aurrean dena / kantatuko dut
orma galanta / zuritu berri
eta leihoa / zabal zabalik

b) Zortziko haundian:

Berriro ere / hastera goaz
eta aurrera / jarraitu
bakoitzak hemen / ahal duena
egiten du ta / hor konpon
mendi galanta / daukat aurrean
bestela lasai / nago ni

Eta abar.

Zeresanaren eragozpena nolabait gainditzeko bidea kopla txikian ematen genuen: deskribapena eta narrazioa.

a) Bosnaka dena:

Gazia
grazia
ikasia
eskasia
irabazia
fantasia
garrasia
orrazia

Eta abar.

b) Zortziko haundian:

Itxasoa da / oso gazia
Itxasoa da / oso gazia
ez naiz oraindik / hain ikasia
orain ordea / zer eskasia
jornal ziztrina / irabazia

Eta abar.

b) Zortziko haundian:

Itxasoaren / gainean dabil
benetan aire / gazia
hemen badugu / bertso naiz kopl
entrenatzeko / grazia
asko eginda / ere ez uste
inor denik i/kasia
dema hau noizbait / izango al da
guk hemen ira / bazia

Eta abar.

Ikusten duzueenez, azken ariketa honetan **IKASIA** eta **IRABAZIA** erditik etenik datoz. Erritmoak erdian harrapatzen ditu. Zortzi silabako lerroan hori zilegi da. Etena hamar silabako lerroan bakarrik eskatzen da. Baina aurrerago esana dugun hor ere ez dela hain estuki hartzekoa. Zortziko lerroan ere errespetatu behar balitz, hiru silabatik gorako hitzik ezin izango genuke sekula ointzat hartu.

Orain ea nor animatzen den. Har zerrenda hori goitik behera eta zeinek denboran gehiago egin.

- 4) Oin zerrendarik eman gabe errimatzeke gai denik bada, eman aukera. Baina errimatu beharrak neurrirako oztopo gehiegi jartzen badio, moztu. Hemer neurria lantzen ari gara. Errimarena geroago etorriko da.

XVIII

BETE LANA

PRIMADERARI (Xalbador)

1)

Apirilean goiz eder batez
goizik bainintzan atzarri
eta ohea uzteko nagiz
nindagola pentsalari.
Etxe aintzineko sagar arbolan
xori bat zagon kantari:
gau hartan zer bait gertatu zela
beha nezon kanpoari
negu zitalak lekua utzi
ziola primaderari.

2)

Ene barnean senditu nuen
gazteko sugar piztura
bihotza berriz airatu zautan
kanpoko xori xixtura.
Lur gain guziak galdua zuen
negu beltzeko histura
niganik ere aldaratu zen
zahartzearen tristura
etsipena zen leku guzitan
argi berri bat piztu da.

3)

Sasu zokotan gordez egonik
neguko hotz gogorretan
egun xoriak kanta ta kanta
ari dira arboletan.
Andere espos batzu iduri
pentze guziak loretan
aitor dezagun ageri dela
Jainkoa bere obretan
horiek oro harek eginak
gizonaren ohoretan.

4)

Belar berriak berdatu ditu
zelaiak ta mendi gaina
kukuak bere kantu ozenez
atzar arazi oihana.
Etxeko andreak lili pollitez
apaindu dauku mahaina
bihotzeraino sartzen zaukula
lore berrien usaina
fededun batek nola ez mirets
hor Jainkoaren dohaina?

5)

Xori pareak ikusten ziren
bel'izpi bana mokoan
erasiaka han zabiltzala
sar ateraka sasuan.
Jainkoak berak erakatsirik
dakiten soinu gozoan
ohantze berri baten egiten
elgarren amodioan
maitasun hortan sortu beharrak
diren umeak gogoan.

6)

Horra xoriek kafi berriak
beren umentzat prestatu
eihar zorian zen landarea
izerdi berriz freskatu.
Larrazkenean buluzi ziren
zugaitzak berriz ostatu
erradazue aldaketa hau
nori etzaion gustatu
ukan duguna baino geiago
zer ginezake eskatu?

7)
 Xoraturikan kanporari so
 iragan ditut orenak
 bixtan nituen bizi huntako
 dohainikan ederrenak.
 Niolarikan: norentzat bada
 gauza eder hauek denak?
 Nola ahantzi itsuak eta
 presondegian daudenak?
 Primaderaren edertasunik
 ikusiko ez dutenak!

8)
 Primaderaren iduria da
 gizonen gaztetasuna
 apirilean entzuten diren
 xori kanten oihartzuna.
 Indar guzia berekin dauka
 gainerat edertasuna
 gazte maitea, estima zazu
 zutan duzun ontasuna
 zein ederra den ikasi gabe
 iragan behar zaizuna.

bertso batean hitz asko dira. Esaldiak ere mordoa. Sarritan ideia bakarra izaten
 bertso horretan kantatzeko. Ideia bakarra hitz gutxitan buka liteke. Gehienik
 esaldi pare bat, bata bestearen mendeko direlarik. Zerez bete gainerako bertso
 ia?

idea bat, soilena bada ere, desarroila liteke, zerbait haren inguruan gehituz.
 tima honek gehiengan ez du bertsoarako balio. Ideia bat desarroilatzeak funts
 asiak aurretik botatzen direla esan nahi du. Gero desarroilapenean garrantzia
 xiagoko aipamenak etorriko dira. Bertsoan, ordea, garrantziarik gehienekoa
 enerako utzi behar. Pisu nagusia azkenari zamatu behar zaio, bestela bertsoak
 o galtzen baitu. Beraz, azkena aseguratu behar da gehiengan. Nola? Zuzenean
 tena pentsaturik. Iharduera honen arrazoi teknikoak eta sikologikoak
 TZAREN KIROL NAZIONALAn agertzen dira, 50. orrialdetik aurrera.

azkena aurren pentsatzen baldin bada, aurrea hiru erataria bete liteke,
 kapen bat nolabait egiteagatik.

- 1) Bertsoa hasieratik mamitsu eraman
- 2) Bertsoa azkenerantz eraman
- 3) Betegarriak soilki sartu

phenengoa ez da batere erreza, bertsolari eginengan ere, bat batean ari direnean
 intzat. Bertso jarrietan beste gauzarik da.

igarrena litekeena eta behar dena da, bat batean batez ere. Hirugarrena
 arrenaren antzekoa, baina betegarriak nabarmenago sarturik. Azkena zartada
 egabea da, aurrekoarekin zerikusi gehiegi gabe, logika zorrotzez behintzat.

aina kontuz. Lotura logikorik ezak ez du loturarik eza esan nahi. Bertsolaritzak
 e logika berezia dauka, inguruak emana batez ere. Alde batetik bat batekoa da
 bestetik taldezkoa. Bi edo gehiago kantari eta jendaurrea beti.

Nola bertsoa azkenerantz eraman? Edo nola besterik gabe betegarriz osu Horixe da lortu beharreko trebetasun nagusietariko bat.

Honetan esan beharra dago bete lana ez dela balio gutxiko lana. Gauza b bete lana beti berdintsua eta arrunta izatea. Bete gauza berak edo berat errepikatzea. Hori bete lan urria eta itxusia da.

Bete lan anizkoitza eta berria, ordea, artea da. Ondo egiten jakinez gero, bikaina eta dotorea. Hortxe dago trebetasuna. Bertso polit askoren balioa bete horrentantxe dago. Ez da, beraz, lan alferrekoa, funtsezkoa baizik. Bat bat bertso gintzan bertso guztiak hasieratik ideiaz kargatzea, egiterik balitz astunegia litzateke entzuleentzat. Burua etengabe mailukatzea bezala. Bertso guztiaren zaulitasuna eta dotorezia bete lanaren gorabeheran dago asko.

Bete lana artea dela esan dugu. Ba al da, arteraino ez bada ere, minimo gutxienez heltzerik? Ba al da ideia soil batez bertso osoa betetzerik, eta poliki ere? Horretara goaz.

1) AZKENA PENTSATU

Hona hemendik aurrera estuki bete beharreko araua. Bertsoaren azken letra aseguratuta behar da eta gero aurrea bete, nahiz eta kantatzen aurretik hasi, jakin Estu eta indartsu. Azkenak zehatza eta indartsua izan behar du. Indartsu hasi motel amaitzea desengainua da. Dela koplak, dela bertsoak, arau hau bueltaga izan bedi aurrerantzean. Beste gauza bat da norbere buruarekin segurtasun sentitzen duena aldasbeheran oldartzea, non amaituko duen pentsatu ga Hauek beste maila batzuk dira, ez ikasten ari direnentzat.

2) AZKENAREN ARIKETAK

Hona hemen zenbait koplaren amaiera posible batzuk.

Kopla txikian:

**Buru geiago daukak
talentua baino**

**Ez al dizute esan
tentela zarela?**

Koplan haundian:

**Amets ederren okerrena da
amets hutsa izatea**

**Nik ez dut ezer ostutzen baina
bai dagoena eraman**

puntuok koplaren azkena dira. Horixe da kopla horretan esan behar
na. Edo esan nahi duguna. Baina hori esateko, zerbaitez bete behar aurrea.
gin? Aurreko puntuan pasoko gauza bat esan. Edo bigarren hori esateko
prestatu.

enbizi oinak behar ditugu. Hona adibidez:

Oraino - Txapela - Atea - Eman

in oin bakoitz horrekin zerbait esan bigarren zartada prestatzeko. Hona oin
kin aurreko kopla erdiak osaturik.

pla txikian:

**Holakorik ez huen
entzungo oraino
buru geiago daukak
talentua baino.**

**Buruaren gainean
omen da txapela
Ez al dizute esan
tentela zarela?**

pla haundian:

**Izan dadila leihoa edo
izan dadila atea
amets ederren okerrena da
amets hutsa izatea.**

**Nire berririk ez badakizu
orain behar dizut eman
nik ez dut ezer ostutzen baina
bai dagoena eraman.**

anta ditzagun kopla hauek denon artean. Kantatu ondoren, solas batzuk egingo
gu, ea zer iruditu zaizuen eta abar.

XIX

BETE LANA LANTZEN

AITA SEMEAK (P. M. Otaño)

- 1) Lagundurikan danoi
gugatik hil zanak
seme, hazi zaitugu
aitak eta amak.
Beti zure gidari
izandu geranak
orain gurutze honen
oinetan esanak
ondo goguan hartu
biaituzu danak.
- 2) Zu Ameriketara
joatia hemendik
jaunak hala nai badu
zer egingo det nik!
Han ez dezu izango
aitik eta amik
baina etzera galduko
noranaira joanik
ez bazaizu aztutzen
gaur hemen esanik.
- 3) Gorde zazu buruan
eta bihotzean
aitak zer esan zizun
honuntz laguntzean.
Bitartek harturik
Jesus gurutzean
Bitarteko harturik
batek aztutzean
ez leike ondo izan
denbora luzean.
- 4) Ez nizuke utziko
joaten egietan
gure erlijua
ez balitz han bertan.
Iritxiko bazina
hain urrutietan
herri ta eleizarik
ez dan tokietan
oroï zaitetz Jainkoaz
leku guzietan.
- 5) Seme, izan goguan
zere gurasuak
eta uzten dituzun
senide gozuak.
Jaio zinan tokiko
mendi ta basuak
euskerazko otoitzak
eta errezuak
erakutsiak zure
amatxo gaxuak.
- 6) Iritxi da ordua
joan behar dezuna
badakizu aitamak
hemen daukazuna.
Ez dezazula aztu
gaur neri entzuna
hitz baterako hau da
eskatzen zaizuna
izan zaitetz nonai ta
beti euskalduna.

UME EDER BAT (Iparragirre)

- 1) Ume eder bat ikusi nuen
Donostiako kalean
hitz erditxo bat hari esan gabe
nola pasatu parean!
Gorputza zuen liraina eta
oinak zebiltzan airean
politagorik ez det ikusi
nere begien aurrean.
- 2) Aingeru zuri paregabea
Euskal Herriko alaba
usterik gabe zugana beti
nere bihotzak narama.
Ikusi naian beti hor nabil
nere maitea, hau lana!
Zoraturikan hemen naukazu
beti pentsatzen zugana.
- 3) Galai gazteak galdetzen dute
aingeru hori nun dago?
Nere maitea nola deitzen dan
ez du inortxok jakingo.
Ez berak ere ez luke naiko
konfiantza hortan nago
amorioidun bihotz hoberik
Euskal Herrian ez dago.

Pasoko gauza horiek esatea nahiko zail iruditzen da lehenengoan. Aurreko ataleko kopletan norbaitek pentsa lezake hartarako pentsatuak bezala zeudela. Baina lehen puntuetan, hor jarri zirenak bezala, beste hainbat eta hainbat jar zitekeen, segun zein oin burura datorren.

Ikusi behar dena da ea edozein oinez ba den zerbait pasokorik esaterik. Egin dezagun oin zerrenda bat. Adibidez:

ARDOA

Noa

Doa

Daroa

Ahoa

Haroa

Azaroa

Igaroa

Eroa
Geroa
Beroa
Panderoa
Hegoa
Bulegoa

Har dezagun lehen hitz ARDOArekin puntu posibleetariko bat:

Ura ona da baina
hobea ardoa.

Goazen orain azken horri aurrea beteez, bakoitzean oin desberdin bat harturik:

Arrazoi bat oraintxe
esatera noa
Ura ona da baina
hobea ardoa.

Hamaikagarren hila
denez azaroa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Gezurra bada ere
egitzat hor doa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Batetikan bestera
nauzu igarora
ura ona da baina
hobea ardoa.

Batak eta besteak
bera daroa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Ez pentsa horregatik
naizenik eroa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Ondo aprobatua da
nire ahoa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Orain oraina eta
geroan geroa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Sabela delarikan
bien abarora
ura ona da baina
hobea ardoa.

Bata da hotza eta
bestea beroa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Kanpoan naiz barruan
hau duk hau haroa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Horrek jartzen du martxan
nire panderoa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Norbait dagoenean
mozturik hegoa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Hau bai dela edale
finen bulegoa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Zer deritzazue bete lan hauei? Batzuk agian lotura gabeak dirudite. Bai? Kanta ditzagun eta ikus ea nola ematen duten belarrira.

Har «Xarmagarria» doinua eta koplak erdia kantatu batek, bigarren puntua beti bera delarik eta denen artean kantatuz.

Orain zer deritzazue? Balio al dute? Hain zaila al da edozein oinez zerbait betegarririk asmatzea? Egin dezagun aproba bera koplak haundian:

LANA
Dana
Emana
Plana
Imana
Daukana
Labana
Zuregana
Afana
Porlana
Jana
Edana
Dudana
Bakana

Demagun koplaren azkena hauxe dela:

Lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Bete dezagun orain lehen puntua beste oinekin:

Zoritxarrean hori da mundu
honetan gertatzen dana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Ez dakit egin litekena den
baina horra nire plana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Gauden moduan gaudela bada
kolpea nori emana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Diruarentzat batzuk daukate
nik ez daukadan imana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Pobrearentzat gure mundua
hain zaila eta labana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Ez badakizu esplikatzera
etorri naiz zuregana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Ez da naikoa hau zuzentzeko
gogoa eta afana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Batzuk buruan behar lukete
karea edo porlana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Krisisak ia ito gaitu ta
laster faltako da jana
lapur guztiak kentzen
gizaldi guztiko lana.

Egi bat esan behar dizuet
ez nago, jaunak, edana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Nai duzuen a pentsatu baina
hau da nik uste dudana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Jendaila hori ez uste denik
hain animala bakana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Kanta ditzagun koplak hauek lehengo koplak txikiak bezala eta ea zer iruditzen zaizuen.

Une honetan ikasleekin elkarrizketa zehatza behar da. Irakasleak auzia ondo zentratu behar du. Horretarako lehenbizi berak jabetu behar du ondo. Ez da agian erreza gai hau ondo zentratzea. Ez da izan ere auzi zehatza edo matematika, eremu lanbro samarra baizik. Hona kontutan eduki beharrekoak:

1) *Pasoko gauza esaten dugunean, oso gauza zabala eta generikoa da. Zer-bait apropos eta hartarakotzat esaten ez denean, betegarria dela esan genezake. Honetan norbere ustea eta entzuleena bat ez izatea baliteke. Norberak gauza haundizat bota eta entzuleei betegarri hutsa irudit.*

2) *Aurreko punturaren eta azkenaren lotura ere oso erlatiboa da. Lotura logikoa eta hurbila lotura mota bat besterik ez da. Loturak ere egiten diren modukoak dira. Baliteke puntu batek beste batekin loturarik ez duela iruditzea. Baina kontutan izan bertso guztia ez dela azalpena, artea baizik. Neurria, errima, erritmoa, hitzen hotsa, kontestu hurbila, jendaurrea eta osagai asko dauka bertsoak. Are gehiago, irakurririk aldrebes samar ematen dutenek, kantatzean, beste itxura bat har dezakete. Arau hau auspoa bezala da, beraz. Baina auspoa izatetik lapikoa izatera badago alde. Loturaren kontzepturik zabalenean ere, nahi baino sarriagotan aldrebeskeriak gertatzen dira. Ideiaz oso urrun edo zerikusirik ere ez eta beste hurbilgarri literariorik ere ez. Akordeoia jotzen hasi eta lapiko zaharra. Non dago muga? Ez dago muga zehatzik.*

3) *Hemen minimoari begira gaude. Ideia batekin bertso bat moldatzeko modua bilatzen ari gara. Minimoak ez du gutxi esan nahi. Minimo hori poliki samar eginez gero, gauza haundia da. Horrek ez du esan nahi bete lana baino hoberik ez dagoenik. Bertsoa goitik beheraino kargatzen duenak beti egingo du lan hobe, kargaera astunegia ez bada. Baina bertsolaririk onenek ere, bat batean behintzat, etengabe baliatu beharko dute bete lanaz.*

4) *Zerbait praktikora jorik, hemen egin bezalako ariketa ugari egin behar da. Egin eta eztabaidatu, ikasleengan sen zabal hori lurra hartuz joan dadin. Horretarako, teoriak, puntu bat eman eta haren oinaren oinkide guztiekin egin liteke aurreko bete lana, ideia harekin loturik. Oinkide «guztiekin» esan dugu. Horrek ez du denekin berdin esan nahi. Hor dago gorabehera nagusia. Oin horiek bost maila gramatikaletan berezten dira: Aditza, adberbioa, izenordea, adjetiboa eta izena.*

Errima bereko oin guztiekin zerbait egin liteke. Baina oin batzurekin zerbait ez ezik, ideia desberdin asko esan liteke. Era askotara molda liteke. Zenbat eta era eta kasu gehiagotarako egokitzekoak izan, hainbat eta baliotsuagoak izango dira. Oina zenbat eta konketuagoa izan, hainbat eta zailagoa izango da kasu desberdinetara egokitzen. Honetan, maila gramatikal bezala, izenak dira arriskutsuenak.

Aditza esaldien bizkarhezurra da eta egokiera haundia dauka. Adberbioak aditzaren lagunak dira eta beraz garrantzitsuak. Gainera ez dute deklinatu beharrik eta hori abantaila haundia da. Izenordeak ez dira asko, baina direnak oso baliotsuak dira. Adjetiboak ere aberatsak dira, baina eragozpen bat daukate, deklinatu beharra, alegia.

Teoria hau zehazki azaldurik dago HITZAREN KIROL NAZIONALAn OINEN SAILKAPENA izeneko atalean, 163. orrialdetik aurrera eta zuzenki BALORAPENA izenekoan, 168.etik aurrera.

BETEGARRIEZ TREBATZEN

ARBOLA BAT (Arrese Beitia)

- 1) Arbola bat zan Paradisoan
Jaunak apropos jarria
mundu guztiak hartu egion
lotsa ta itzal handia.
Bere azpian bizitea zan
Aita Adanen gloria
handik kanpora zer topau eban
ez bada negargarria!
- 2) Arbola santu haren azpian
bizi zan zeruan legez
eukazalako atsegin danak
eta nekerik haperez.
Ai begiratu baleutsa beti
lotsa on eta itzalez
mundua etzan gaur aurkituko
honenbeste atsekabez.
- 3) Arbola bat zan Bizkaian bere
neure anaia laztanak
zeinen azpian pozez beterik
egoten ziren asabak.
Kerizpe zabal hartan jarririk
eginda heuren batzarrak
buztarri baga nasai ta libre
bizi ziran bizkaitarrak.
- 4) Bere azpian umildu ziran
errege Gaztelakoak
eta lekurik ez eben izan
sekula barriz moroak.
Atzera gura badogu izan
libre len ginan lakoak
itxi daiguzan erdaldunentzat
erdaldun diran kontuak.
- 5) Aztu daiguzan gure artean
izan diran hasarreak
izan gaitean anaiak eta
euskaldun zintzo garbiak.
Betor guraso zarren fedea
betoz asaben legeak
bere negarrak lehortu daizan
ni jaio nintzan herriak.
- 6) O neure herri maite maitea!
Zakustaz triste negarrez
zure alabak heuren buruak
baltzez estaldu dituez.
Trentza mardoak tiraka atara
ta sutara bota dabez
gaur euskaldunak diranik horrek
ezin ezagutu leikez.
- 7) Isildu ziran neskatxen kantak
mututu artzain txistuak
zelai zabal ta jolas lekuak
gaur dira basamortuak.
Arroak bera itxasoruntza
doiazan errekatxoak
gau eta egun txilioz dagoz
ai gara Gaztelakoak!
- 8) Bakarrik dakust pozgarritxo bat
euskaldun amen fedea
benturaz honek bigundu leike
Jaungoikozko hasarreak.
Eta zerutik jatxi barriro
galdu zan libertadea
mundua mundu bizi dakigun
Gernikako Arbolea.

Teoriaz gainera, ariketaz batez ere frogatu behar da sen hori. Oin zerrendak jarri eta ari, kantatu eta elkarren artean eztabaidatu. Oin zerrenda guztietan agertuko dira hitz baliotsuagoak eta beste batzuk egokigaitz gertatzen direnak. Goazen ariketara. Egin dezagun denon artean zerrenda bat. Adibidez:

BALITZA

hitza
bitsa
giltza
bortitza
murrirtza
bizitza
bertsolaritza
haritza
lapitza
gabilitza
sasitza
irritsa
mintza
eskutitza
ihintza

eta abar.

Hona azken puntu posible bat, koplak txikian:

Hobe mundu hau dena
zirkua balitza.

Orain beste oinekin bakoitzak azken horri aurrea bete.

Bakoitzak denak edo batzuk egindakoan kantatu eta elkarriketa.

Orain ariketa bera koplak haundian. Oin zerrenda denon artean. Adibidez:

ATERA

batera
gera
bera
norbera
behera
sobera
alegera
bupera
aukera
tobera

ohera
joera
galera
aurrera

eta abar.

Hona azken posible bat:

**Suge zulotik ezin liteke
usakumerik atera.**

Orain bakoitzak beste oinekin azken honi aurrea bete.

Kantatu eta elkarrizketa. Irakasleak ikusi behar du zenbat honelako ariketa egin behar den. Ez da, jakina, dena era batera egitekoa. Ariketa hau eta besteak ere sarritan egitekoak dira, ekinaldi batean denak asper erazi gabe.

BAT BATEAN

Ariketa hau bat batean ere egin liteke. Oin zerranda bat jarri. Adibidez:

Dela
batela
sabela
arbela
motela

eta abar.

Nik azkena kantatuko dut eta zuetariko batek hurrengo oinarekin aurrea bete.

Irakasleak:

**Uste dut eskola hau
parranda bat dela.**

Ikasleak:

**Balantzaka ari da
gaur gure batela.**

Eta abar.

Kopla hau atzekoz aurrera kantaturik baitago, bigarrenaz kantatzea komeni da, ikasleak berea errepikatuz eta irakasleak ondoren. Horrela bide batez oroi-mena ere poliki lantzen da.

Kopla haundian berdin. Oin zerrenda lehenbizi. Adibidez:

Atxakia
ebakia
irratia
zattia
erabakia
salatia
zapia
gizakia

eta abar.

Irakasleak:

Jolaserako beti prest eta
lanerako atxakia.

Ikasleak:

Nire lagunak bere bizitza
hala dauka ebakia.

Eta abar.

Hemen ere bigarrenez kantatu, ikasleak berea errepikatuz eta irakasleak ondoren.

Saio mota hau bi ikasleren artean ere berdin egin liteke. Azkena botatzen duenak zerbait gehiago esan beharra dauka, jakina, besteak ez baitu bete baizik egin behar. Hauek ere bi aldiz kantatu, baina ordena aldatuz.

SAIO OROKOR BAT

NAPARROARI (Xalbador)

- 1) Goizean jeiki ohetik eta non nagon eginik galde diot: Aurrean Baztan daukazu giblean Erro alde. Ezkerretarat Eugi herria eskuin alderat Luzaide zure guziak Naparroaren hegalean azpian daude.
- 2) Ene amatxi zendu maitea Auritzberriko izanik napartarraren odol kartsua zainetan senditzen dut nik. Eta artzaintzan Sorogain mendi zoragarrirat iganik norbaitek «Atzar hadi!» diola entzuten dut urrundarik.
- 3) Ene sortzeko agerietan ni naiz baxenabartarra titulu horrek lehen hitzean galtzen du bere indarra. Ni beheretar zendako deitu nerez bainaiz orotarra? Goi ta beherik ez da enetzat. Naparro bat da bakarra.
- 4) Bere zainetan sendi duena hastapeneko odola eman dioten izen mendreaz nekez ditaik kotsola. Ezin onartuz bizi naiz beti murrizturikan dagola bere itzala Baionaraino hedatzen duen arbola.
- 5) Baina enetzat, o Naparroa ez da ezin igarria izena nola gorde duzun zuk eta guk hartu berria. Enbor sendoan sartu baitzuten haizkora beldurgarria zure laurki bat bertzerik ez da ni bizi naizen herria.
- 6) Bi aldetarik nagusi bana jarriz geroz Naparroan ez dakit zure etorkizuna zoin ateri buruz doan. Ez eta ere gaur zer hainetan zauden zu euskaldungoan bat gineneko egun ederrak ditut bakarrik goioan.
- 7) Betitikako arrain haundien lege okaztagarriak gaitu napartar anai-arrebak bi taldetan ezarriak. Bainan ele huts dira tratuak itxura huts zedarriak hitzez ta harriz ezin hautsiak dira gure lokarriak.
- 8) O Naparroa, banatorkizu otoika fagore galdez urrikal zaitetz ukatu nahi zaituzten seme alabez. Bertze koroka batek estaltzen bagaitu bere hegalez Baxenabarrek ama zu zaitu guk nahi izan ala ez.

Eginak eginik eta esanak esanik, egin dezagun orain saio bat koplak txikian eta haundian, gaia jarrita. Jendaurrean bageunde bezala, benetako saio bat, orain arte esaniko guztia era batera bildurik.

Badakizue lehenbizi beti azkena pentsatu behar duzuela. Pentsatu bakarrik ez, neurtu ere bai. Lehenbizi azken puntua osatu eta gero aurrekoa bete.

KOPLA TXIKIAN

Gaia hauxe izan liteke: Egunsentian mozkor bat topatzen duzu etxeke atean. Hasi. Adibidez:

Azkena: Egun on, entzuteko
moduan bazaude.

Aurrea: Mozkorren bat zara zu
dudarikan gabe

Orain behar bezala kantatu:

Mozkorren bat zara zu
dudarikan gabe
egun on, entzuteko
moduan bazaude.

Eta abar.

Dozena erdiren bat kantatzeko moduan daudenean, hasi kantuan.

KOPLA HAUNDIAN

Gaia: Egunkaria zabaldu eta zeure eskela ikusten duzu. Hasi lanean. Dozena erdiren bat kantatzeko moduan zaudetenean, kantuan hasiko gara.

Adibidea:

Azkena: Hau hola bada esan nahi du
hil eta piztu naizela

Aurrea: Egunkaria zabaldu eta
hona neronen eskela.

Kantaturik: Egunkaria zabaldu eta
hona neronen eskela
hau hola bada esan nahi du
hil eta piztu naizela.

Eta abar.

GAI DESBERDINEI KOPLA TXIKI BANA

Orain gai bakoitzari koplak bana emango diogu. Beti azkena lehenbizi pentsatu. Asma dezagun gai sorta bat. Adibidez:

- Txori bat erori da
- Zuhaitz haundi bati
- Lanetik bidali zaituzte
- Ilargia bete beterik dago

Eta abar.

Dozena erdiren batek gai bakoitzari koplak bana egindakoa, kantatzen hasiko gara.

GAI DESBERDINEI KOPLA HAUNDI BANA

Orain lehengo gauza bera, baina koplak haundian. Esan gai batzuk. Adibidez:

- Asto batek keinu egin dizu
- Ilargitik bueltan zatoz
- Tximista bat zure ondoan erori da
- Zer amets egin duzu bart?

Eta abar.

Gai bakoitzari koplak bana egitea gehiegi luzatzen den ala ez, irakasleak ikusi behar du. Eta segun zenbat gai sortzen den ere. Hemen lau jarri ditugun bezala, dozena bat ere ager litezke berehala. Orduan zenbat koplak egin aurretik erabaki eta, bariatzeko, batzuk goitik behera, beste batzuk behetik gora, beste batzuk erditik eta horrela egin liteke.

LAU
ZORTZIKO TXIKIA

ABIATZEN

BERE AITAREN HILTZAILEA

- 1) Jose de Tejeria
hau nere grazia
Gipuzkoako Aian
jaio ta hazia.
Aita tiroz hil nuen
horra desgrazia
esplikatzera nua
asunto guzia.
- 2) Deabruak animua
eman bihotzera
tiroz atrebitu naiz
nere aita hiltzera.
Donostira joan gero
zerbait ekartzera
egindako okerra
disimulatzer.
- 3) Gizonak altxa zuten
aita bizirikan
ai!, semiak galdu nau
berak esanikan.
Gurasoak etzuen
esan gezurrikan
gorputza hilda anima
joan zan mundutikan.
- 4) Paperian jarria
alde aurretikan
aitari zenbat eman
seinalaturikan.
Eske ari zan beti
aldamenetikan
gure enredo danak
diruagatikan.
- 5) Aitak eskatzen zidan
legez eta bidez
egiten niona da
agindu ta eman ez.
Buru dana betia
pentsamentu txarrez
tirua eman nion
diruaren ordez.
- 6) Soldadu armadunak
lotu kurioso
baita eraman ere
Azpeitira preso.
Deklarazio txarra
egina nik oso
libratutzeko bihar
gezurra preziso.
- 7) Aurrena egon nintzan
uko fuertian
salatzailea franko
bazan bitartian.
Gero aitortu nuan
egunen batian
gezur guztiak ziran
neretzat kaltian.
- 8) Azpeitiko herritikan
Donosti aldera
Gipuzkoako buru
dan tribunalera.
Akusatua nintzan
Judasen legera
gezurrak balio ez
neretzat galera.

- 9) Gaizki egin nuela
ondo damutzen zat
hau eskarmenturako
beste guztientzat.
Munduan ez da izan
oraindikan beintzat
ume bat txarragorik
gurasuarentzat.
- 10) Donostian nuan nik
hartu albistia
etzan posible neri
bizirik uztia.
Hura nere orduko
lastima tristia
etzan alegratuko
nere emazia.
- 11) Donostiko herritikan
Azpeitira ekarri
bost guardi armatukin
kotxian etorri.
Kartzelan sartu eta
han nengoen larri
sententzia tristia
zuten irakurri.
- 12) Zuzen ta garbi egin
dute justizia
badakit nuela nik
ondo merezia.
Ilbeltzan hamaseian
nere sententzia
goizeko zortziretan
kentzeko bizia.
- 13) Gaiztua izan banaiz
horra sujetatu
sententzi horrek ziran
bihotza urratu.
Aita Aizpururekin
ondo konfesatu
egindako okerrak
danak akusatu.
- 14) Pauso bat ezin eman
nuan ezergatik
bi lagun banituen
beso banetatik.
Urkamendira juan
ginan kartzelatik
borrerua begira
zegoen atzetik.
- 15) Urkamendian nitzan
eserita jarri
nere barrena zegon
estu eta larri.
Bizia eman bihar
oso lotsagarri
beste guztientzako
eskarmentagarri.
- 16) Barkaziua nuan
azkena eskatu
zergatik egin nuen
lenago pekatu.
Horregatik behar det
orain nik urkatu
Jaungoikuari arren
nitzaz erregutu.

Orain azken aldian sartzera goaz. Bertso osoa egitera goaz. Ez uste hala ere zortziko txiki bat egitea bi kopla egitea bezala denik. Hitzez edo luzetasunez doblea da. Baina kopla bat egiten dakienak bertso osoaren erdia baino askoz gehiago egina du. Hutsetik kopla txikira askoz ere jauzi haundiagoa dago, kopla txikitik zortziko txikira baino. Berdin kopla haundian ere.

Zortziko txikia osatzeko, batez ere betegarri gehiago behar da. Oroimena ere bai, bat batean denean. Beste elementuak kopla txikian landurik daude. Kopla txiki bat egitea zortziko txiki baten ehunetik hirurogeita hamar edo gehiago egitea dela esanik, ez dugu gezur haundirik bota. Goazen arlora.

Lau oinak emanda. Adibidez:

**Beti
ireki
hobeki
baneki**

Orain lau hitz hauekin nobelatxo bat asma dezagun. Oin bakoitzez esaldi bat. Adibidez:

- Lana egin behar da beti
- Ezin etorkizunik ireki
- Bizi ninteke hobeki
- Nahiago nuke nola baneki

Orain neurtu:

**Lana egin beharra
asko eta beti
etorkizunik ezin
halare ireki.
Bizi ninteke noski
gaur baino hobeki
naiago nuke hori
nola den baneki**

Lau oinok ez dago emaniko ordena berean eraman beharrik. Nobelatxo hori norberak nahi bezala edo ahal bezala molda lezake, oinen ordena horren arabera harturik. Adibidez:

- Atea nezaizuke ireki
- Nolakoa zaren ez baneki
- Hileta jotzen ari zara beti
- Bizi zara ni baino hobeki

Orain neurtu:

Atea nezaizuke
agian ireki
nolako jeneroa
zaren ez baneki.
Hileta jotzen ari
zara hortxe beti
halare bizi zara
ni baino hobeki.

Elkarrizketa. Zer zailena? Kontakizuna asmatzea? Lotura? Bete lana? Eta abar.

Ikasleek diotena bildu eta eztabaidatu ondoren, irtenbidea honela zentratu behar da.

Lehenbizi, beti bezala, azkena ondo erabaki. Bertsoa nora eramango dugun pentsatu. Azken aurreko puntuan, hirugarrenean, kapotea bota, zezenari pase bat ematean bezala. Azkenari bidea eman. Beraz, lotura zuzen samarra behar du, loturari buruz esaniko erlatibotasun guztiak kontutan direla. Zerbait hurbil samarra, azkena bala galdua gerta ez dadin.

Lehen bi puntuak guztiz betegarriak izan litezke. Eta horra bertso osoa egi-na. Hona nola beste adibide zehatzago batez:

Oinak: Urrea
                      Errea
                      Haserrea
                      Barrea

Oin hauetariko batekin azkena erabaki behar dugu. Hitzen ordena alda litekeela esan beharrik ez dago. Zein moldatuko dugu azkena? Segun zer esan nahi dugun edo zer datorkigun lehenen gogora. Demagun adibidez norbait ipurterrea dela esan nahi dugula.

Azkena: Nola liteke hain ipurterrea?

Orain hirugarren puntua. Adibidez, honekin loturik, har dezagun, **BARREA**. Gauza asko esan liteke, lotura hurbil samarra duenik:

- Galdu du barrea
- Sortzen zait barrea
- Garrazturik du barrea

Eta abar.

Idea horiek ipurterrearekin bat datozenak dira denak. Har dezagun adibidez, azkenengoa:

Garraturik du barrea

Orain lehen bi puntuetarako bi oin geratzen zaizkigu. Horiexekin atondu beharra dago. **URREA, HASERREA**. Behin azkena erabakirik edukiz gero, oin hauekin ere nolabaiteko lotura ez da hain nekez etorriko, oso hitz aldrebesak ez badira. Burua ez da hain anarkoa. Zerbait pentsatu badu, haren hurreko pentsamendua urrungoa baino errezago bururatuko da. Ura aldapan behera eramatea gorantz eramatea baino errezagoa den bezala.

Ustez lotura haundirik lortzen ez bada ere, lasai. Egin bete lana. Oso aurka eta urrun ez badoa, bertsoa azkenean bere lekura helduko da, leku hori erabakirik baita azken bi puntuetan. Nola oso kontra eta urrun ibiltzeko arriskua ebitatu? Gauza orokorrak edo konkrezio gutxikoak esanez. Adibidez:

**Mundua dena ez da urrea
Horrek ematen dit haserrea
Garraturik du barrea
Nola liteke hain ipurterrea?**

Orain neurtu:

**Mundu honetan ez da
guztia urrea
horrexek ematen dit
niri haserrea.
Ai zer garratza daukan
lagunak barrea!
Nola izan liteke
hain ipurterrea?**

Egin honelako ariketak, konfidantza pixka bat hartu arte. Asper erazi gabe, ordea, hurrengo kapituluan ere gauza berdintsuari ekingo baitiogu.

XXIII

ENTZULEAK ETA BERTSOLARI LAGUNAK

MUTIL ZAHAR BATI (Pello Zabaleta)

- 1) Bertso berri batzuek
behar ditut jarri
mutilzar batentzako
zerbait tentagarri.
Ezkontzeko asmuak
omen ditu sarri
andregaiaren bila
dabil herriz herri.
- 2) Inor baldin badago
ezkontzeko zale
mutilzar hori nor dan
egin zazu galde.
Etzera geldituko
senargairik gabe
eta egingo zera
puska onen jabe.
- 3) Nobio jaun hori da
kosta aldekoa
Debatikan honera
etorritakua.
Langile ona eta
ezkongai bapua
edozeinentzako ere
bazera naikua.
- 4) Hogeita hamasei urte
oraindik gaztia
gorputz ederrekua
txit balientia.
Suertatzen bazaio
gustoko andria
jaiero pasiatzen
ibiliko dia.
- 5) Jaiero pasiatu
eguraldi onian
zinera juango dira
denbora txarrian.
Handik biak etxera
ilunabarrian
ondo biziko dira
alkartasunian.
- 6) Neskaxa bat gustatzen
zaizu Errenterin
benturaz berak ere
naiko du zurekin.
Azkar hobe diozu
mandatua egin
engainatu baino len
besteren batekin.
- 7) Lenbizi pentsatzen du
puskak egitia
oia muelle onakin
ta mesanotxia.
Maia marmolezkua
oso dotoria
beste armario bat
espiluz betia.
- 8) Ez bazaio gertatzen
andrerik hartzia
puskak pentsatuzten du
irrifan jartzia.
Orduan hobe dezu
etsia hartzia
eta mutilzarraren
bandera agertzia.

Lehen bi puntuetan gauza orokorrak edo konkrezio gutxikoak esan dugu. Hori bertsoaren azkenari buruz. Baina baliteke oso zer konketuak sartzea ere, azkenik konpromizoa sartu gabe. Bertsolaritzan ingurua beste ezertan baino funtsezkoagoa da. Lehenago ere inguru hori sarritan aipatu dugu. Inguru nagusia jendaurrea da, bai eta bertsolari laguna edo kontrarioa ere, bakarrik kantatzea salbuespena baita.

Inguru horretan, beraz, jendeari edo bertsolari lagunari hainbat gauza esan lekiok, oso konketua izanik ere, bertsoaren azkenari oztoporik jarriko ez diona.

Norbere buruari edo norbere buruaz ere hainbat gauza esan liteke, jendaurrean edo bertsolari lagunaren ondoan izan ezik, zentzurik ez lukeena.

Hona lau oin:

Osoa
Gozoa
Besoa
Usoa

Demagun lagunari ziplada bat sartu nahi diogula. Adibidez:

Lagun hau ez da burutik osoa

Hirugarren puntua:

Ez da esateko gauza gozoa

Orain lehen bi puntuak, geratzen diren oinekin:

— Ni ez naiz usoa
— Hego ordez luzatzen dut besoa

Orain laurak neurturik:

**Dakizuen bezala
ni ez naiz usoa
hego ordez luzatzen
ari naiz besoa.
Esatera noana
ez da hain gozoa
nire lagun hau ez da
burutik osoa.**

Lehen bi puntuak entzuleei zuzenduak dira. **Besoa luzatzea** jestuz ere laguntzekoa da. Zer gauza konketuagorik? Hala ere ez du bigarren zatirik apurtzen.

Demagun orain azken puntuan beste ideia oso desberdin bat kantatu behar dugula. Adibidez:

**Gartzelan egin behar
bizitza osoa**

**Dakizuen bezala
ni ez naiz usoa
hego ordez luzatzen
ari naiz besoa.
Esatera noana
ez da hain gozoa
gartzelan egin behar
bizitza osoa.**

Gaizki al dago?

Alda dezagun orain bigarren zati guztia, azkena **GOZOA** oinez utzirik.

Adibidez:

**Auntzarentzat akerra
haragi gozoa**

Hirugarren puntua orain:

**Itxusia naiz baina
neurean osoa**

Bertso osoa:

**Dakizuen bezala
ni ez naiz usoa
hego ordez luzatzen
ari naiz besoa.
Itxusia naiz baina
neurean osoa
auntzarentzat akerra
haragi gozoa**

Ikusten lehen bi puntuek zer ideia desberdinetarako balio duten? Entzulerik aurrean ez balitz, ez legoke baliakizun honetaz jokatzetik. Lagun artean ere jende aurrean bezalatsu da. Ihardun kolektiboa izatean dago gorabehera.

Entzuleengana bezala, bertsolari lagunaren edo lagunengana ere berdin jo liteke.
Hona lau oin:

Hutsa
Goruntza
Gorputza
Putza

Demagun bigarren zatia honela dela:

Demokrazi hau dugu
berriketa hutsa
zerbait bazelakoan
zakurraren putza.

Orain lehen zatia bertsolari lagunari zuzendurik:

Begira zazu, lagun
behetik goruntza
ez al duzu kirrizkaz
sentitzen gorputza?
Demokrazi hau dugu
berriketa hutsa
zerbait bazelakoan
zakurraren putza

Alda dezagun orain bigarren zatia, lehenengo berarekin utzirik. Adibidez:

Begira zazu, lagun
behetik goruntza
ez al duzu kirrizkaz
sentitzen gorputza?
Konparazioz gure
bizitza da putza
oraintxe zerbait eta
bat batean hutsa.

Axularrek sinatzeko moduko bertsoa da hau. Begira zer ideia desberdinen betegaria den lehen zatia.

Hemen azterketa luzeak eta arretagarriak egin litezke, beste helburu batez ari ez bagina. Gure helburua zortziko txikia osatzea da. Horretarako bete lanaz ari gara. Eta bete lan horretarako aproba desberdinak egiten ari gara, ez hainbeste teoriak sartzeko, segurtasun praktikoa ezarri nahiz baizik.

Hala ere, esandako guztiaren bilgarritzat, arau nagusi bat eman gabe ezin utzi. Esaldi betegari horiek nortasun propiorik gabeak dira edo nortasun zorrotzik

gabeak. Orduan segun zer esaldi nagusi datorren, hartara orientatzen dira berehalaxe, sateliteak planeta inguruan eta planetak izar inguruan bezala. Esaldi horiek erreferentzia baten beharra dute. Baten ordeztu beste bat sarturik, hartara orientatzen zaizkizu. Bildotsak bezala. Hauen senak amari jarraitzea eskatzen die. Amari ez badute, mugitzen den edozein multzori jarraituko diote. Eta sarritan, ama eta guzti ere, badakite galtzen, beste zerbaiten edo norbaiten atzetik. Azkenengo bertsoaren lehen puntua hauxe zen:

**Begira zazu, lagun
behetik goruntza**

Esaldi honek demokrazia berriketa hutsa eta zakurraren putza izatearekin bat egiten du entzuleen buruan. Agintariak, ministroak, parlamentariak edo horrelakoak goian situatzen baitira, laguna eta entzuleak behean daudelarik. Axularrek sinatuko lukeela esan dugun bertsoan ere, behera eta goia zentzuzkoak dira. Biziaren ezereztasuna aipatzean, mundu hau eta bestea, lurra eta zerua, berehalaxe asoziatzen baitira. Beste hainbat eta hainbat kasutan ere, aprobarik egiten baduzue, berdintsu gertatuko da.

Honek ez du esan nahi beti ondo egokituko denik. Bildotsak ere zuri aisa jarraituko dizu, baina telebista bat topera hoska hurreratzen badiozu, agian atzera egingo dizu.

Azkenez beste gauza bat ere kontuan eduki beharrekoa da. Bertso bakarra satelite galdua bezala da. Bertsoak sailean joaten dira. Bakarka hinsteste zentzu eduki ez arren, errezkan doazela, askoz ere errezkiago zentzuan sartzen dira. Gauza asko aurretik esana dago. Gaia ere aurretik dabil, inguruak eskatzen dituen xehetasunak emanak daude. Bertsolariak ez dauka dena situatu beharrik, entzuleen gogoan baitago. Honela bakarka oso urrun dabilela dirudien bertsoak ere, sailka hari osoa hartzen du. Teilatu haundi bat bezala, baina alderantziz. Gure teilaturik gehienek gailurra erdian daukate. Honela izan behar du, ura alboetara botatzeko. Gailurra ertzak baino beherago balego, ur guztiak erdira letozke. Antzeko zerbait gertatzen da bertsoetan ere, saioa aurrera doanean. Esaten ari garen bete lana egiteko, abantail haundia ematen du honek.

XXIV

BETEGARRIEN ARIKETAK

NIKOLASA HAUNDIA (Zeferino Mujika)

- 1) Nikolasa haundia
da nere grazia
Naparruan jaio ta
Bizkaian hazia.
Oraindikan ez nago
mirabe itxusia
buruko ilea daukat
urdintzen hasia.
- 2) Berrogeita sei urte
daukat edadia
zazpi arroa banaiz
ezkondu gabia.
Alondegira sarri
bilatu biria
zurrutian badaukat
abilidadia.
- 3) Aguardintarik ez zait
gustatutzen kasik
atzo ere ez nuen edan
kuartilo bat baizik.
Ardo zuria ere
dedanian pozik
ezin dedan denboran
egoten naiz hutsik.
- 4) Majo bat izandu det
lengo egunean
hitza eman diogu
pozik degunean.
Konformatu gerade
txit modu onean
ez gerade hasarre
hontan gaudenean.
- 5) Gau batean egin dit
bere etorrera
ez gera ailegatu
estadu txarrera.
Mozkortuta erori zait
zerraldo lurrera
bolamotza bezela
neronen aurrera.
- 6) Jan gutxi egin zuen
edan berriz fuerte
asko samar sartuak
galdu zuan parte.
Zutik ezin egonda
etxia aparte
mututurik egon zan
egunsenti arte.

- 7) Hori da neretzako moduko gizona aspalditxuan badu mozkortzen dan sona. Palta hori badu baina borondate ona ezkontzeko agindu dit perkalezko gona.
- 8) Erregali horrexek poza eman zidan betiko sartu bada nere bihotzian. Hidrolika zakuak badazkala etxian kamisa ere agindu dit haiek garbitzian.
- 9) Horrelako kamisa gustatzen zait neri jazteko pozak nago josi al baledi. Puska askotakua joskura ugari hatz egingo diogu arkakosuari.
- 10) Esposatzeko daukat jazkera grabia fandangolaria naiz entero trebia. Emango det len baino itxura hobia kamisa izango det bordatu gabia.
- 11) Oraintxen kontentu da Doña Nikolasa oraindik ez negoan mirabe eskasa. Txuleta ederrak jan zurrut egin lasa oraindaino ez ditut egun txarrak pasa.
- 12) Erregaliak ditut oso modakuak tapatuko ditugu betik gorakuak. Biok tokatu gera gogo onekuak esposatu biagu gero gerokuak.

Goazen orain ariketa bereziak egitera, oin zerrenda bat emanez. Adibidez:

Hala
 zabala
 dala
 dezala
 bezala
 apala
 atala
 makala
 tamala
 berehala
 petrala
 katedrala
 azala
 ostirala
 argala

hegala
kaporala
seinala
atabala
BALA

Adibidez:

**Buruan behar ditu
dozenerdi bala**

Puntu honek Xenpelarren «**bala bat sartu buruan**» gogarazten du. Ideia honek zentzu osoa dauka berak bakarrik, bertsolariak bere lagunaren aurka esanik. Kantatzean, laguna seinala liteke jende aurrean. Lagun bati esateko gogorregia badirudi ere, segun zer gai den, ondo datorrena izan liteke. Norbere kontrarioa-rengatik ez ezik, beste norbaiten aurka ere esatekoa gerta liteke, gaiak norbaitegatik zerbait gogorra esatea eskatzen badu.

Xehetasun hauek eginik, goazen hirugarren puntura. Adibidez:

**Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.**

Bertso erdi honi aurreko erdia bete dezaiogun orain, oinak binaka eta errezkan harturik:

**Esan beharra daukat
noba edo hala
entera dadin gure
jendaurre zabala.
Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.**

**Sarritan bai jendea
nazkagarri dala
ez dakienik bada
aditu dezala.
Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.**

**Esan behar dut orain
sentitu bezala
harro dabilenen bat
jartzeko apala.
Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.**

**Osorik baldin bada
badator atala
oraingoa haxe ez da
arrazoi makala.
Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.**

Pentsatu hutsak ere
sortzen dit tamala
zer egingo nukeen
hona berehala.
Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.

Hona egi haundi bat
nola katedrala
amorrazioz daukat
erretzen azala.
Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.

Igande naiz larunbat
edo ostirala
bihotzik ez daukanak
arima argala.
Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.

Hemen hegoa eta
hor berriz hegala
ondoan daukadana
ai zer kaporalala.
Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.

Nor zer den entzuleek
dezaten seinala
pregoi jotzera doa
nire atabala.
Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.

Kanta ditzagun orain denak errezkan. Zer iruditzen zaizue? Sinesten al duzue bete lana egiteko ez dela hain irudimen zorrotzik behar? Bete lan arrunt samarra noski. Beste gauza bat da bete lan bizia eta dotorea egitea. Esana dugu bete lana artea dela. Baina minimoa gainditzen duena nork jakin hortik noraino iritxi litekeen?

Norbaitek agian oin zerrenda hau honela aurrez prestatu ote zegoen zalantzak izango ditu. Egin beste edozein zerrenda ezer pentsatu gabe eta gutxi gora behera berdin aterako da. Sinesteaz edo ez sinesteaz aparte, ariketa hau eginago eta betegarrien sena landuago gertatuko da. Eta era berean, aurrerago azaldua dugun bezala, oinen balorapen desberdinaz jabetu. Egokiera erreza ala zaila duten oinek berez agertuko dute beren burua. Goragoko zerrendan adibidez, bistan dago KATEDRALA, OSTIRALA edo ATABALA egoki sartzen zailagoa dela DALA, BEZALA, BEREHALA eta abar baino. Ideia horretan ez ezik, beste ideia posible guztietan ere, hitz horiek, izen konkretuegiak direlako, beste hauek baino sargaitzagoak izango dira beti, berak sartzea zuzenki tokatzen den gaia ez bada.

BOST
ZORTZIKO HAUNDIA

ABIATZEN

TXANTXANGORRIA (Bitoriano Iraola)

- 1) Nork ezagutzen ez du lur hontan
nork gure txantxangorria?
Jostailu ezin egona eta
bide txokoko txoria.
Kaxko biribil begi argiak
moko me txorrotx txikia
berde gorrixta eta petxua
luma fin gorritz jantzia
purruxtakako hegalaria ta
gainera xaltalaria.
- 2) Goiz goiz jaiki ta artian ondo
zabaldu gabe eguna
agur eginaz hau da xaltoka
bideratutzen zaiguna.
Fiatua da graziz betia
xanko beltz txukun txukuna
baserrietan nola kalian
danak maitatzen deguna
gure lurreko adiskidia
urte guziko laguna.
- 3) Txori txikia arbol gaineretik
jatxi baino len larrera
ikusiko da xalapartaka
nola betzen dan lurrera.
Josta moduan altxatu ere
lar punta baten gainera
bidez eltxorik arkitzen badu
kolpe tiriaz aidera
purruxtan gero sartzen dan arte
erreka txulo batera.
- 4) Ez dira aitzen mendi gaineran
lengo irrintzi zantzuak
baizikan haize txistuak eta
kazkarabar erasuak.
Bakar bakarrik alaitzen ditu
zelai borda ta basuak
txori berrixu petxu gorrien
kantatxo xamur goxuak
kanpo guziak atseginduaz
pasiaz negu osuak.
- 5) Udaberrian azaldutzian
kukuak euskal mendira
ku-ku eginaz beren arraultzaz
katibatutzen ez dira.
Ez dakit nola biltzen dituzten
txantxangorrien kabira
eta umiak ama on harrek
ateratzian argira
eskergebiak etxien jabe
ondoren egiten dira.
- 6) Beldur haundiko negu beltzian
elurte gogor haietan
txori leiala inguratzen da
edozein etxe txarretan.
Janari bila hain fiatua
sarturik estalpietan
katu zitalak nola egoten
diraden erne txeletan
han erortzen da inozentia
beraren hatzaparretan.

7) Beren sarrera egiten dute urteko apirilian kontentu eta alai kantari guztizko talde luzian. Azaltzen dira eguzkiaren argian gisa goizian horrengatik eiztari batek txori leial hau hiltzian esan liteke penik ez dala sartzen hain bihotz hotzian.

8) Negu goiz batez txori umil hau estrata bide txokuan arkitu nuen puxtutua ta etxera eraman nuan. Esne epelez argal gaixua zerbait piztu zan orduan utzi ta joan zan pozez kantari txori librien moduan ta zeinek daki zeramazkien esker on haiek petxuan.

Aurreko kapituluan zortziko txikian esaniko guztiek zortziko haundirako ere berdin balio digute. Hango azalpenik errepikatu gabe, ariketak bakarrik egingo ditugu hemen.

1) Lau oinak emanda. Adibidez:

Papera
Batera
Aukera
Atera

Orain nobelatxo bat asma dezagun lau oinokin, esaldi luzetxoagoak eginez, zortziko haundia baita:

— Dirua izan ezkerro garestia da papera
— Nire patrikan ez da izaten berde asko batera
— Aberatsa zara eta hau nire aukera
— Ostu dituzunak mesedez atera

Orain neurtu: Diruarena izan ezkerro garestia da papera nire patrikan ez da izaten berde askorik batera. Zu aberatsa zaren medioz hauxe da nire aukera ostu dituzun denak mesedez hemen bistara atera.

2) Oin berak beste ordena batez:

— Gauza aldrebesak ikusteko bada aukera
— Gizon batek zer egin didan kontuak atera.
— Neuri ostu eta jan du milako papera
— Lotsagabea eta tentela batera.

Orain neurtu: **Gauz aldrebesak ezagutzeko
bada sarritan aukera
gizontxo batek zer egin didan
jaunak, kontuak atera.
Neroni ostu eta ber bertan
jan du milako papera
hori bai dela lotsagabea
eta tentela batera.**

3) Beste lau oin:

**Komuna
Eguna
Duguna
Laguna**

Pentsa dezagun azken bat. Adibidez:

Gizonarentzat eserlekurik maiteena komuna

Orain hirugarren puntua laugarrenarekin zerbait lotua:

Bada zoko bat maiz bisitatzen duguna

Orain beste biekin lehen zatia bete:

- **Ez dakienak nirekin badu laguna**
- **Arrazoiak kantatzeko baita gaurko eguna.**

Esaldi hauek edozein segidari ondo doazkionak dira, hain orokorrak baitira.
Hona laurak errezkadan:

- **Ez dakienak nirekin badu laguna**
- **Arrazoiak kantatzeko baita gaurko eguna**
- **Bada zoko bat maiz bisitatzen duguna**
- **Gizonaren eserlekurik maiteena komuna.**

Neurturik:

**Ez dakienak nirekin badu
enteratzeko laguna
arrazoi batzuk kantatutzeko
baitugu gaurko eguna.
Bada zoko bat etxe denetan
maiz bisitatzen duguna
gizonarentzat eserlekurik
maiteena da komuna.**

4) Orain hain sarrera zabalaren ordeztu, lehen bi puntuak entzuleei zuzenduak:

Oinak: Egurra
Samurra
Bildurra
Muturra

Azkena: Haizkolariak ez gara baina
tokatzen zaigu egurra

Hirugarrena: Mendian eder baina soinean
ez da hain karga samurra

Orain entzuleei zerbait esateko, BILDURRA eta MUTURRA ditugu.

Hona adibidez: Ez al duzue ikusten nola
dabilen mire muturra?
Behar bezala esplikatzeke
badaukat neure bildurra.
Mendian eder baina soinean
ez da hain karga samurra
haizkolariak ez gara baina
tokatzen zaigu egurra.

Bigarren zatia guztiz alda dezagun orain, lehenengoa berdina utzirik:

Ez al duzue ikusten nola
dabilen nire muturra?
Behar bezala esplikatzeke
badaukat neure bildurra.
Harria bota nion suari
akabatzean egurra
puzka ta puzka ere ez zagon
hura piztutzen samurra.

Hona zer bertso desberdinak, lehen erdia berbera izanik.

5) Lehen bi puntuak bertsolari lagunari zuzenduak.

Oinak: Ura
Gura
Modura
Ardura

Azkena: Herri hau libre ikusi gabe
hiltzerik ez nuke gura

Hirugarrena: **Bene-benetan hitzegiten dut
sentitzen dudan modura**

Orain lehen puntuak bertsolari lagunari:

**Aizazu, lagun, ba al dakizu
zein den gaur nire ardura?
Ardo beroa baldin bazara
ni ere ez nauzu ura.
Bene-benetan hitzegiten dut
sentitzen dudan modura
herri hau libre ikusi gabe
hiltzerik ez nuke gura.**

Alda dezagun orain bigarren zatia:

**Aizazu, lagun, ba al dakizu
zein den gaur nire ardura?
Ardo beroa baldin bazara
ni ere ez nauzu ura.
Zure galtzetan pasiatzerik
ez nuke inola gura
mundu guztiak hartu ez nazan
arrote baten modura**

Horra zer bertso desberdinak sarrera berberaz.

BETEGARRIEN ARIKETAK

FUERUEN GAINIAN (Txirrita)

- 1) Orain bi mila urte inguru bezela ziran hasiak erromatarrak berendu nairik gure zazpi probintziak. Garai hartako abarkadunak ziran jenioz biziak baziran penaz amildu eta beren hezurak hautsiak lastimosuak izandu ziran haien orduko antsiak.
- 2) Denbora hartako gerrero zarrak ziran gizon onraduak aziuetan irabazita jazten zituzten graduak. Hirurogeita lau urtekuak bazebiltzan soldaduak orain bezela etzuen inor engainatutzen diruak Legobide ta Osabal ziran Kantabriako buruak.
- 3) Aitona hoiek zer pentsatu zuten azkeneko heriotzian ez genduela jakin izandu pena daukat bihotzian. Arrats guzian otso guardian egunez erdi gosian zenbait naigabe sufritu zuten Ernioko gurutzian haien orduko oraziuak ederrak izango zian.
- 4) Gure izeben amen amonen osaben aiten aitonak hemen fueruak defenditutzen ibilitako gizonak. Bertan batalla irabazita gero Erromara juanak Otavianok galdu zituen bere herriko lagunak haundi gaiztuak diran tokian pagatzen du txiki onak.
- 5) Arroza baino zabalagoko gure zazpi probintziak baratza eder bat bezela zeuden barziak lorez jantziak. Lau Espainian morroi gaudenak hiru han ditu Frantziak gizon gaizto bat dala medio hondatu ginan guziak beste munduan ikusten badet eman biaizkat graziak.
- 6) Pertsegituak izandu gera juan dan zenbait urtian asko zebiltzan agindu nairik Kantabriako partian. Mantxa gabeko lore ederrak estalirikan lurpian errespetua guardatzen zuten Lartau hemen zan artian oraindik ere denbora dago berriro saia gaitian.

- 7) Geren sailari segi zaiogun
ez bestetara mugitu
motiborikan asko badaukat
ongi esan nai banitu.
Ni engainatzen ez baldin banaiz
Euskal Herriak baditu
Kantabriaren izenik ere
nai ez dutenak aditu
zazpi senide aita batenak
egin gerade unitu.
- 8) Zazpi senide aita batenak
danak euskaldun garbiak
Tubal zarraren artaldetikan
banatutako ardiak.
Dira aitona nungua zuten
ez dakitenak erdiak
utzi ditzagun bide ilunak
bila ditzagun argiak
beti betiko bere izena
izan dezan Kantabriak.
- 9) Beren idea beste gauzarik
ez daukatenak buruan
gaurko egunian halako asko
baditugu inguruan.
Esaten zaie Kantabria honek
bere jabia nor duan
kontra egiten hasten zaizkigu
setosuaren moduan
geren anaiak ez ditugula
esan gentzake orduan.
- 10) Baldin egiaz egina bada
aurreko zorren papera
zazpi probintzi euskerazkuak
Kantabrietarrak gera.
Bere bihotzak daukan asmua
beti dijua pakera
bide askotatik martxa zuzenik
ezin gentzake atera
onena zein den ongi neurtuta
bildu gaitazan batera.
- 11) Zazpi senide aita batenak
egotia honen triste
fortunatu da desgrazi batez
baino ez genduan uste.
Maitatzen dute etorri dana
besteren gauzaren eske
egunen batez haserre samar
ikusi bihar gaituzte
jakin dezaten bagerala gu
izena degun hainbeste.
- 12) Mundu honetan ezin bizi ta
ez degu juan nai bestera
gezurra esanda ez dago handik
etorritzerik ostera.
Arrazoi gabe eman ziguten
lege kontrako jazkera
gainera berriz kontari daude
galduko dala euskera
gogor egiten ez bazaiote
hoientzat aina ez gera.
- 13) Kolka txarraren azpian dauden
txito urrikalgarriak
hamarretatik bost hiltzen dira
beste bostak elbarriak.
Pizti gaiztuen bildurrez beti
gora begira jarriak
indar gutxiko gorputzak eta
suspiriuak berriak
kastigu horren mendian bizi
gera gaur Euskal Herriak.

Goazen orain oin zerrrenda batez betegarrien ariketak egitera. Adibidez:

Aria
garia
saria
aharia
nabaria
haragia
hobaria
gidaria
gudaria
ugaria
janaria
eskaria
nagia
haria
ataria
madaria
ZAHAGIA

Demagun norbaiti mozkortia dela esan nahi diogula. Adibidez:

Hona herrian ardorik geien
hartzen duen zahagia.

Hirugarrena:

Galipot saldaz ere egingo
luke honek edaria

Bertso osoak:

Bakoitzak bere buruarekin
badauka zertan aria
ogia egin behar duenak
bilatu behar garia.
Galipot saldaz ere egingo
luke honek edaria
hona herrian ardorik geien
hartzen duen zahagia.

Bertso hau izan dadila zuen
arretarentzat saria
kolpe txiki bat jotzera noa
baina ez naiz aharia.
Galipot saldaz ere egingo
luke honek edaria
hona herrian ardorik geien
hartzen duen zahagia.

Zenbait gorputzek ikusi hutsez
ere dute nabaria
azala zimel daukatenean
eta ubel haragia.
Galipot saldez ere egingo
luke honek edaria
hona herrian ardorik geien
hartzen duen zahagia.

Tratuan ari diren geienek
maite dute hobaria
beste askoren bizitzan berriz
zurruta da gidaria.
Galipot saldez ere egingo
luke honek edaria
hona herrian ardorik geien
hartzen duen zahagia.

Ez dakienak nolakoa den
zurrutaren gudaria
aurrean dugun honekin badu
argibide ugaria.
Galipot saldez ere egingo
luke honek edaria
hona herrian ardorik geien
hartzen duen zahagia.

Gorputzarentzat beharrezkoa
omen dugu janaria
beste zerbaitek ere badauka
batzurentzat eskaria.
Galipot saldez ere egingo
luke honek edaria
hona herrian ardorik geien
hartzen duen zahagia.

Behar denean orratza sartzen
ez naiz langile nagia
baina bildur naiz oraingo hontan
faltako zaidan haria.
Galipot saldez ere egingo
luke honek edaria
hona herrian ardorik geien
hartzen duen zahagia.

Ez da sarritan hutsik egongo
tabernako ataria
lagun bat daukat harrak goiz jota
gorritu den madaria.
Galipot saldez ere egingo
luke honek edaria
hona herrian ardorik geien
hartzen duen zahagia.

Beste mila zerrenda eginik eta nahi den amaiera hautaturik ere, berdin egin liteke. Tranparen bat nonbait badela uste baduzue, jar dezagun beste zerrenda bat. Eginak erakutsiko du. Zail egiten bazaizue, ez da tranparik dagoelako, bete lana sen bat delako baizik. Sen guztiak bezala, hori ere landu egin behar da eta horretan gabiltza.

XXVII

SAIOA GAIAK JARRITA

HOGOI URTETAN BEZALA (Xalbador)

- 1) Ostatu baten barnean entzundut ahapaldi zoroa beren ustetan oro dazkiten gazte batzuen leloa:
«Zaharrendako salda ona ta gaztentzat amodioa»
Gezurra dela jakin dezaten kantatzen hasterat noa.
- 2) Berrogoi eta hamar bat urte badu ene emazteak berrogoi eta hamahiru nik iragan udan beteak.
Maitasunezko sentimendutan oraino gaude gazteak amodioa zintzoa bada ez dira konda urteak.
- 3) Laster laguna hartzekoa du gure haurretan gaztenak lehendik ere bi baditugu ezkondukan daudenak.
Bakotxa bere lagunarekin etxerat biltzean denak ohartzen gira guhaur girela denetan loriosenak.
- 4) Maitemindurik emaztearen inguruan nabilala galdetzen diot maite nauenez otoi segurta nezala.
Arrosa bezain gorri eginik begiak apal apala baietz segurki ihardesten daut hogoi urtetan bezala.
- 5) Sartzerat noa berrogoi eta hamabortz garren urtean eta gaztetan bezain lorios ni zure beso artean.
Bizitzen denak amodioa gaztentzat dela ustean zer erran liro gure arteko zoriona ikustean?
- 6) Maitasunezko iguzki batek gaduzka bere gerizan memento baten epearentzat Jainko banindaike izan.
Mana nezoke iguzki horri nehoiz ez dadila etzan zorionezko bizitza hunek azkenik izan ez dezan.
- 7) Zu zira ene zorionaren iturri ta nagusia mundu hunetan jarraikitzeo dutan arrazoin guzia.
Zure dohainen gozoz ez banu ene gogoia hazia lore gabeko udaberri bat laiteke ene bizia.
- 8) Gaztek diote: «Amodiorik ez da zahartzearekin»
Gu zahartzeak ez gaitu aldiz geiago baizik bat egin.
Jaunari diot biak batean har gaitzan noizbait berekin zoragarritzko lorategi hau bi zati egin ez dadin.

Bertso saio bat egin dezagun orain. Azaltzeko guztiak azalduak ditugu. Azkena lehenen pentsatu beharra arautzat dugu. Lehen bi puntuetan bete lana egitea ere bai. Orain azkenengo zer berria hirugarren puntua da. Hau azkenaren zubi bezala jotzen genuen. Kolpea emateko bidea prestatu. Noiz egiten da hau?

Orain arte azkenaren hurrengo egiten genuen, lehen bi puntuak bereziki tratatzeko. Baina bat bateko bertsogintzan ez da horrela. Bertsolaria azkena pentsaturik hasten da. Lehen bi puntuak edo betegarriak kantatzen ari dela, hirugarrena pentsatuko du, azkenaren arabera. Hirugarrena berriz martxan pentsatzen du, ez baita izan ere azkena bezain garrantzikoa. Hauek honela, lehenbizi azkena pentsatuko dugu. Gero lehen bi puntuak eta azkenik hirugarrena. Beraz, azkena erabakitakoan, beste guztia goitik behera jarraian.

ZORTZIKO TXIKIAN

Hona gai bat: **Goizean ohetik jaikitzeo turrina jotzen dizun iratzargailuari.**

Azkena: **Eskerrik asko baina
ni ez nauk jaikiko**

Bertso osoa: **Erloju hau nik ez dut
batere begiko
ez al da geratuko
muturik betiko?
Jotzen badu kasurik
ez egin ta kito
eskerrik asko baina
ni ez nauk jaikiko.**

Norbaitek pentsa lezake lehen bi puntuak ez direla betegarriak. Bai eta ez. Ez balira ere, bete lana egitean azkena pentsaturik baitago, ez da hain zaila gaiaren elementuren bat aipatzea eta horretaz zerbait esatea. Kasu honetan erlojua. Lehen bi puntuak beste bertso baterako ez dute balio, aurrerago eginak ditugun zenbait ariketetan bezala. Egin zitekeen hala. Baina hemen pausotxo bat gehiago eman dugu.

Lehen zati zabal horri bigarrenak ematen diola zentzua eta orientabidea esaten genuen. Entzuleak, bertsoa amaitzean, hala hartzen du, osotasun bat bezala, nahiz eta lehen puntuak oso bertso desberdinetarako balio izan.

Hemen esaten duguna da, azkena gogoan duen bertsolariarentzat, ez dela zaila bete lan hori gaiaren zerbait aipatuz egitea. Hitz bat aski da horretarako, haren inguruan zerbait esanez. Hemen erlojua bezala, beste gai batean beste zerbait. Segun zer oin gogora datorren, haiexek sartzeko bete lana egiten da.

Guzti hauek kontutan direlarik, ea gai horri nolako bertsoa edo bertsoak kantatzen dizkiozuen. Hasi!

GAI BIKOITZA

Orain beste gai bat, baina bikoitza. Batak bestearen aurka. Hori oraindik binaka egiteko gehiegi bada, talde erdiak beste erdiaren aurka. Gaia:

Bat batean asto bat sartzen zaigu eskolan. Zer nahi ote du? Batzuk asto horren ofizioa eta beste batzuk ikasleona.

Talde bakoitzetik hiruren bat bertso osaturik dituzuenean, kantatzen hasiko gara. Hasi! Bat. Bi. Hiru. Hasi kantatzen.

Astoa: Azkena:

**Hemen heldu da zuen
arrantzen soinura.**

Bertsoa:

**Egun on edo gau on
lege den modura
sartzea pentsatu dut
zuen ikuilura.
Aspaldion lagunik
ez zedukan hura
hemen heldu da zuen
arrantzen soinura.**

Ikasleak: Azkena:

**Eseri zaitetz lasai
gure inguruan.**

Bertsoa:

**Egun on zuri ere
lege den moduan
gizalege pixka bat
ikasi zenduan.
Belarri biak jarriz
bertso liburuan
eseri zaitetz lasai
gure inguruan.**

Eta abar.

ZORTZIKO HAUNDIAN

Gai bakarra: Ovni bat aurrean lurreratu zaizu eta esan dizute: Martzianoak gara.

Hasi. Talde bakoitzetik batzuk amaitzean, kantatzen hasiko gara. Adibidez:

Azkena: Martzianoa esan du baina ematen du Martzelino

Bertsoa: Barregarriak kantatu behar gaiak horrela baitino plater batetik atera zaizkit dozena bat demonino. Ez zait holako jende klaserik suertatu oraindino Martzianoa esan du baina ematen du Martzelino.

Eta abar.

Gai bikoitza: Ilargiarekin elkarrizketa. Batzuk ilargia zarete eta besteok goizaldean kantatzen ari diren bertsolariak.

Talde bakoitzetik hiruren bat prest daudenean, kantatzen hasiko gara.

Ilargia: Azkena:

Gauetz pasatzen naizen guztian beti azpian zaudete

Bertsoa: Batzutan oso txikia nago baina gaur berriz naiz bete hola osorik nagoenean ez nau jende gutxik maite. Bertsolariok noski neronen lagun zaharrak zarete gauetz pasatzen naizen guztian beti azpian zaudete.

Bertsolariak: Azkena:

Gau batengatik zergatik jaisten ez zara lagun artera?

Bertsoa:

**Afaltzen geunden eta orduak
kanpora gaitu atera
laguntzat hartzen zaitugulako
gabiltz kaletik kalera.
Hainbat mendetan zu ere hortxe
zabiltza gora ta bera
gau batengatik zergatik jaisten
ez zara lagun artera?**

Eta abar.

Azkena pentsatzeari buruz azken oharra. Gehienez zortziko txikian puntu osoa pentsatzen da, laburra baita. Zortziko haundian, ordea, azken lerroa sarritan aski izaten da, mendeko esaldia edo ez bada. Zortziko silabek nahiko tarte ematen dute ideia oso bat sartzeko, batez ere bertsoa denean.

SEI
HEGAN

XXVIII

PAPERETIK ASKATZEN

ESPERANTZARIK GABEKO AMODIOA (Xalbador)

- 1) Amodioa gauza tristea
bihotzen higatzailea
guziz enea bezala bada
esperantzarik gabea.
Gizonarentzat hau baino malur
haundiagorik badea?
Ikusten eta ezin eskura
maitatzen duen lorea
hunela bizi baino aunitzez
hobe litaik e hiltzea.
- 2) O, Jainko ona, zendako bada
egin nauzu hoin maluros
begien bixtan izar eder bat
ezarri dautazulakotz,
ikus orduko maite nuena
nik ditutan indar oroz?
Harek ordainez ez du enetzat
ez begi eta ez bihotz
nehoiz ikusi izan ez banu
hobeko nuen ondikotz!
- 3) Oi, ene maite ezin ukana
zoin zaren xarmegarria
maite dut zure begitarte
maite zure boz ezta.
Halaber zure irri gozoa
zure izaite guzia
zuretzat baizik ez dut begirik
zare ene iguzkia
gau eta egun zuri pentsatzen
deramat ene bizia.
- 4) Martxoko hormak galduko duen
lore pollit goiztiarra
ta eiharterat bortxatua den
haizeak hautsi abarra.
Ene bihotza ez ditaik
gauza horier konpara?
Nehoiz enea ez da izanen
maitatzen dutan izarra
hortaz oroitz maiz etortzen zaut
nigarra begietara.
- 5) Aitortzen dautzut, ene maitea
goiz aski banakiela
etzintaizkela enea izan
bertze batentzat zinela.
Bainan halere maitatu zaitut
ez bainezaken bertzela
ene bihotza bizi naizeno
izanen zaizu fidela
zuretzat bizi ez banintzaik
zuretzat hil nadiela.

Orain arte paperetik ibili gara. Taldean norbait ibiliagorik baldin bazen, hori bere onerako izango da, baina orain arteko gutzia papera tresnatzat harturik egiteko zen. Baliteke hutsetik hasirik ere, buruz abiatzen denik izatea. Hori ere bere onerako.

Oro har eta hutsetik hasia den taldeari begira, oraintxe hasten gara papera uzten, ikasbide honetan behintzat. Jauzi haundia eta liluragarria ematera goazena. Txoriek lehen hegaldian edo haurrek lehen oinezaldian, edo bizikletan ikasten ari denak lehen joanaldian, senti lezakeen lilura.

Haurren lehen oinezaldia? Hori bakarrik al da ikasi duguna? Ez da gutxi. Haurrak denbora luzea eraman du arrastaka, eskuak, zangoak eta senak landuz, gero tente baina zerbait heldurik luzaro, eta azkenean tak, hiru edo lau urrats bakarrik egiten ditu. Esperientzia harrigarria, kontatzen baleki. Hiru edo lau urrats horiek berehala gehitzen dira. Egun batzuren buruan haurra tiki taka dabil. Oraindik tikili tokolo, baina ibili.

Zer alde dago aulki bati heldurik egotetik lehen hiru urratsak berak bakarrik egitera? Alde kualitatiboa, baina ez hain zaila. Haurraren senak aurretik bide luzeak eginak dira. Uste baino prestakuntza haundiagoa daukate. Bestela ez legoke tak ibiltzen hasterik.

Horixe egin behar dugu orain. Papera utzi eta tak. Ea halaxe gertatzen den. Ezer ez balitz bezala.

OROIMENA LANTZEN

Kopla txikia. Has gaitezen kopla txikitik.

Irakasleak kopla bat astiro kantatu eta ikasle batek jarraian hura buruz kantatu. Hitzez hitz ez bada, antzekoa. Adibidez:

**Hona orain kopla bat
buruz ikasteko
hainbeste egiterik
ez nuen usteko.**

Ikasleak errepikatu. Ariketa honetarako kopla sorta bat bildu behar da. Era bat une batean ikasleek kopla bana egitea da. Berehalaxe dira mordoa. Orduan batek kantatu eta beste batek errepikatu. Ikastaroan zehar bilduz joanikoak ere izango dira koadernoetan.

Beste era errez bat zortziko txikiak bi zatitan kantatzea da, kopla doinuan. Horrela bertso batekin bi kopla ditugu.

Entzun eta batera kantatzea gehiegi bada, idatzi egin liteke. Entzun eta bakoitzak idatziz jaso. Baina gero buruz kantatu. Horrela berdin berdina ez bada ere, antzekoa aisa egiten da. Jasotze hori bakoitzak bere paperean egin behar du, martxan entzuten ari dela. Horregatik baliteke hitzez hitz ez jaso ahal izatea.

Kopla haundia: Hemen ere berdin, kopla txikian bezala. Kopla haundia zailago gertatzen da hasieran, luzeagoa baita. Adibidez:

**Kopla haundia buruz hartzeko
ez ote da lan geiegi?
Hasi naiz baina ez dakit ia
nola edo nondik segi.**

Ikasleak errepikatu. Kopla txikian esaniko hiru erek berdin balio dute. Behin kantatzea hasieran gutxiegi bada, bi aldiz kantatzea ere hor dago.

Zortziko txikia. Hemen bat batean osorik errepikatzea gehiegi liteke.

Hona mailak: — Behin entzun, oinak paperean jasoz. Bertsoa paperean berregin eta gero buruz kantatu.

— Behin entzun oinik jaso gabe. Paperean berregin eta buruz kantatu.

— Behin entzun oinak paperean jasoz. Bigarrenez entzun bakarrik eta jarraian, oinei tarteka begiraturaz edo begiratu gabe, kantatu.

— Behin entzun oinak jasoz eta kantatu.

— Bi aldiz entzun ezer jaso gabe eta kantatu.

— Azkenez behin entzun ezer jaso gabe eta berehala kantatu.

Zortziko haundia. Zortziko txikian bezalaxe, luzeagoa eta, beraz, zailagoa dela jakinik.

Ariketa honetan bada oso kontuan eduki beharreko gauza bat, hots, bertso guztiak ez direla berdin oroiterrezak. Bertso deskribatzaileak edo narratiboak errezkiago hartzen dira. Egiturak eta tankerak ere asko esan nahi du. Bertso bortxatu samarrak bertso naturalak baino askoz zailagoak izango dira, teknikaz hutsik ez izan arren. Horregatik irakasleak ariketa honetarako bertsoak hautatzen kontu pixka bat eduki behar du.

XXIX

BAT BATEAN

Aurreko kapituluko lana buruz entzuna jasotzea bazen, orain sortzea bera ere buruz egitera goaz.

KOPLA TXIKIA: Gai bat ipini eta mailaketa honela eraman liteke:

- Osorik idatzi eta buruz kantatu.
- Bigarren puntua osorik eta lehen oina idatzirik.
- Bigarren puntua bakarrik idatzita.
- Bi oinak idatzita.
- Bigarren oina bakarrik idatzita.
- Azkenez dena buruz.

KOPLA HAUNDIA: Kopla txikian bezala. Mailaketa hau eramateko, gaiak alda litezke. Bestela aspergarri gerta liteke. Gainera gai berari hainbeste kopla desberdin kantatzea askorentzat gehiegi da. Irakasleak neurtzekoa da hori.

ZORTZIKO TXIKIA: Hemen ere gaia jarri, gorago esaniko aldatzea kontuan edukirik. Gai librean ere egin litekeela esan beharrik ez dago.

Mailaketa:

- Dena idatzi eta buruz kantatu.
- Azken bi puntuak idatzi eta lehen bi oinak idatzita.
- Azken puntua eta aurreko hiru oinak idatzita.
- Oinak bakarrik idatzita.
- Azken bi oinak bakarrik.
- Azken oina bakarrik idatzita.
- Azkenez, dena buruz.

ZORTZIKO HAUNDIA: Zortziko txikian bezala.

Ariketa guztietan ikasleen maila irakasleak neurtu behar du. Beherago nekez dabilenari goragoko mailarik eskatzerik ez dago. Beti progresioan eraman behar da lana. Ikasleak ezinaren aurrez jartzeak ez du ezertarako balio, desanimatzeko besterik. Beste ihardun guztietan bezala, hemen ere aurrerakuntza irakaslearen gora beheran dago. Ikasle txarrantzat irakasle onik ez dagoela egia da, baina irakasle txarrarekin ikasle onak ere ez du askorik aurreratuko.

XXX

PUNTURA

Hona ikasbide honetako azken kapitulua, bertso gintzari buruz.

— Puntura azkena? —galdegin lezake norbaitek—. Gu hasi egiten gaituk hortik.

Sarritan horixe uste da, puntura txandaka egitea erreza delakoan. Ez dut esango bertso osoa egitea baino zailagoa denik. Baina paperean berehala bertso osoa egitea baino zailagoa bai. Beraz, tokatzen zaion lekuan sartzekotan, gehienez ere hamairugarren kapitulutik gora behar du. Horrainoko maila guztiak hau baino beheragokotzat jotzen ditut.

Horra, ordea, asko, ondo ustez, puntura kantatzetik hasten direla, errezenetik hasten direlakoan. Hortik, denbora eta denbora joan arren, beti berdintsu jarraitzea. Urtebete igaro eta hobekuntza haundirik ez bada, metoduaren hutsa da hori. Teilatura zuzen saltatu nahi duen zakurrak ez du, ekin arren, ezer aurreratzen. Eskaileretan gora doan katuak, ordea, teilatu ertzetik burlaz begiratzen dio.

Puntura egitea zaila da, geratu gabe egitekotan. Eta hala egin behar da, ez apo saltoka. Zaila da azkarra delako eta nolabait elkarrekin haria edo jostura eraman behar delako. Bai eta sarritan elkarri oinak jaten zaizkiolako ere.

Jarraian egiteak bere garrantzia dauka. Hemen geratu eta hor hasi ere egin liteke, bai. Etengabe itzaltzen eta piztutzen ari den auto zaharra bezala. Ariketa hori ez da batere pedagogikoa. Ni behintzat ez naiz horren aldekoa.

— Orain arteko bertsoariak nola ikasi zuten, ba? —galde lezake beste norbaitek.

Lehenengo bertsoariak, oraingoek eta gerokoek ere ahal bezala ikasten dute. Honek ez du horretarako ezer esan nahi. Lehenengo eta oraingo euskaldunak gehienek ere hizkuntza «berez» ikasi dute. Horrek ez dio hizkuntz metodologiari ezer kentzen.

Horrez gainera ez da berdin tabernan muturra beroturik kantatzea eta ikastaro bat taldean egitea. Hemen ikastaroan gabilta. Eta taldean.

Azkenez, hemen azaltzen den metodologiari muzin egiten dionak lan erreza dauka: Itxi liburua eta segi bereari. Ikastaro hauetan sinesten ez duenak lan erreza dauka: Etxean geratu eta besteontzat ere bakea.

Inguru solas horretatik puntu saiora itzulirik, jarraian eta erritmoz eramaterik ez dagoen bitartean, hobe da ez ekin. Noizbait hori behar da, jakina. Baina martxarik hartzen denik ikusten ez bada, hobe da beheragoko maileri ekitea.

Zergatik da hain garrantzitsua jarraian egitea? Bitarteko isilune horiek oso izorragarriak direlako. Isilune aritmikoak gainera. Tarteka geraldaldi txiki batzuk egin arren, ez dio ardura. Baina tarte horiek maiz eta luze samarrak direnean, taldeko giroa hoztutzeko arrisku handia izaten da. Erori ere bai, deskuidatzen bazara.

Talde baterako isilune luze horiek baino okerragorik ez dago, aurrez erabakitako isiluneak ez direnean. Horregatik ariketarik gehienetan, kantatzen hasi aurretik, mordo batek bertsoa egina edukitzea arautzat erabili dugu. Isilune ezarri horiek ez dute gaitzik egiten. Bai, ordea, kantatzen hasiz gerokoak. Horregatik da zaila puntura itxuraz egitea, eskolan behintzat. Tabernan hor konpon.

Hiru mailatan egin dezakegu puntu saioa:

- 1) Bertso jarriak puntura kantatu.
- 2) Oin zerrenda bat jarri eta haiei jarrai. Oin bakoitzak ematen duena kantatu, loturari begiratu gabe. Adibidez:

Garra
txarra
zaharra
belarra
indarra
senarra
zatarra
dolarra
beharra

eta abar

Lauren artean:

Bata: **Puntuetan hasteko
badaukat nik garra**

Bia: **Neu ere hortarako
ez nago hain txarra.**

Hirua: **Nor da hemen gaztea
eta nor zaharra?**

Laua: **zuentzat geiegi da
astoen belarra.**

Bia: **Belarrak ere badu
beraren indarra**

Hirua: **zu al zara gaueko
sorginen senarra?**

Laua: **Itxura beintzat dauka
naikoa zatarra**

Bata: **zuek sosak zarete
ni berriz dolarra.**

Eta horrela aurrera.

Hirunaka ere egin liteke, hasten duenak amaituz. Bai eta binaka ere. Baina horretarako bizkortasun gehiago behar da.

Oin zerrendaz puntura egiteak eragozpen batzuk ebitatzen ditu eta bide batez errima lanketa da.

- 3) Puntu librean, baina errima batzuk hautaturik. Arbelean errima mota batzuk jartzen dira. Adibidez: LA, TSA, RRIA, SIA/ZIA, etabar. Orduan puntua hasten duenak horietariko errimaren bat hartu behar du beti. Hau ere launaka, hirunaka nahiz binaka. Banaka egitea ez litzateke puntura egitea izango.
- 4) Guztiz librean, launaka, hirunaka edo binaka, segun jendea nola dabilen. Binaka egiteko gai denak ez du esan nahi launaka eta hirunaka egin behar ez duenik. Bertso saiorik gehienetan launaka edo hirunaka izaten da. Egin behar ez dena da launaka ozta-ozta dabilenari binaka eragitea.

XXXI

ERRIMA LANTZEN

Bertsogintzan doinua, neurria eta errima direla osagai nagusiak esaten hasi ginen. Doinu kontua edo musika erreza zela esaten genuen. Erriman ere minimora iristea ez dela zaila ikusi dugu. Neurriari eta bertsoaren egikerari ekin diogu gehien.

Erriman, ordea, zer egin, minimotik gorantz abiatzeko? Nola oihan amaigabe hori arakatzen hasi? Horretara goaz.

HIZTEGI ERRIMATUA - BERTSOLARITZA 2

Hor dago errimaren oihana, motaka ordenaturik eta mota bakoitzaren barrua ere sailkaturik. Hor dago errima lantzeko tresna nagusia. Nola erabili tresna hori? Era askotara har liteke. Hemen ariketa posible desberdin batzuk azalduko ditut, hiztegi horri onura ateratzeko.

1) Oin zerrenda zabalak

Errima mota bat hartu eta oin zerrenda luze bat egin, mota hartan diren maila gramatikal denetatik sartzten saiatuz. Zerrenda luze hori egindakoan:

- a) Lehenbizi azterketa bat egin. Errima mota horrek zenbat daukan, nondik den ugaria eta nondik urria, maila gramatikalei buruz. Eta abar. Hitz batez, errimaren ikuspegia hartu.
- b) Zerrenda horrekin puntura dagoen bezala egin, txandaka goitik behera eramanez. Oin bakoitzak gogarazten duena kantatu, loturari gehiegi begiratu gabe. Jostea lortzen bada, hobe.
- d) Oinak launaka hartu eta bertsoa osatu. Oinak emanda esaten dena.
- e) Zerrenda beretik irten gabe, saio bat egin, koplaz edo bertsoz, bakoitzak komeni zaizkion oinak zerrenda horretatik harturik.

2) Oin zerrenda hautatuak

Errima mota baten ikuspen orokorra lortutakoan, barrutia estutzea komeni da, onenak edo baliotsuenak aterarik.

- a) Oin laukoteak, boskoteak edo seikoteak egin. Ez gehiegi, bestela alferrik ari baikara hautatzen. Hautaketa bi irizpidez egin liteke: hotsezko irizpidez eta irizpide kontzeptualez. Hotsezko irizpidez oso errima estuak eta arretagarriak egin litezke, baina egokiera gutxiakoak. Artifizialak ere bai, gehiegi tiratzen bada. Demagun, adibidez, laukote hau:

Erdera
Berdera
Lerdera
Agerbera

Errima hau noizbait ondo etor liteke, baina laukote hau ez dago kasu askotara egokitzerik, artifizialkerian erori gabe, nahiz eta lehen hiru oinak nahiko egokiera zabalekoak izan.

Horrez gainera, artifizialkeriarik ez dela emanik ere, horrelako errimakera ez al da kargatuegia? Ez al da astunegia, batez ere sarritan erabiltzen bada?

Irizpide kontzeptualak egokiera haundiko oinei gehiago begiratzen dio. Adibidez:

Gera
Atera
Sobera
Joera

Laukote hau ez da aurrekoa bezain errima estua hotsez. Baina oin hauekin lehengoekin baino mila bider gauza gehiago esan liteke. Eta errima ona gainera, denetan ERA ageri baita, A hori artikulua izan gabe.

Beraz, bi irizpidez oin sortak egin litezke, irizpide kontzeptualari garrantzi gehiago emanez.

3) Nola jakin oin sorta batek balio duen ala ez eta zenbat balio duen?

- a) Saio bat egin sorta berarekin, ea zenbat ideia desberdin esateko bidea ematen duten.
- b) Gai desberdinak oin sorta berarekin kantatu.
- d) Puntura txandaka ere bai, oin berekin zer desberdinak esaten saiatuz.

Honelako aprobak egitean, oin bakoitzak hantxe agertuko du bere nortasuna. Lehenengotan ustez baliotsua zenari praktikak jipoia emango dio. Ustez garrantzi gutxikoa zenak, ordea, baliteke puntu asko irabaztea. Dena dela, kontutan izan errima arloa oso zaulia eta era askotara hartzekoa dela. Irudimen guztientzat lekua dago hemen.

4) Hitzaren Kirol Nazionala

Azkenez, **BERTSOLARITZA-1 HITZAREN KIROL NAZIONALA** liburuan errimari dagokion kapitulu luzea ikustea komeni da, errimaren ikuspen orokor sakona hartzeko. Aurreko ariketok egin ondoren, teoriak aisa sartuko dira, ez baitira hain zailak ere.

ARIKETEN BILDUMA

Hona orain liburuan zehar erabilitako ariketarik garrantzitsuenen zerrenda. Ikuspen orokor bat edukitzeko eta nahi denean nahi denari ekiteko, ez da gaizki etorriko.

PAPEREAN

- 1) Bertso jarriak ikasi.
- 2) Bertso jarriak kantatu.
- 3) Bertso jarriak erritmoz irakurri.
- 4) Bertso jarriak errezitatu.
- 5) Koplak entzun eta buruz errepikatu. Zortzikoak bi zatitan kantaturik, bi koplak egin litezke.
- 6) Bertsoak entzun eta buruz errepikatu.
- 7) Batek esaldi bat eta besteak puntu batera neurturik kantatu.
- 8) Zortziko txikitik zortziko zaharrera.
- 9) Zortziko txikitik zortziko haundira.
- 10) Zortziko haunditik zortziko zaharrera.
- 11) Zortziko haunditik zortziko txikira.
- 12) Bertsoak eta koplak jarri, gai desberdinak harturik.

BAT BATEAN

- 1) Errezipenak txikian eta haundian:
  - a) Errimatu gabe
  - b) Oin zerrendaz
  - d) Buruz errimaturik
- 2) Luza-laburkuntzak. Liburuan irakurri eta aldakuntzak bat batean egin:
  - a) Txikitik zaharrera
  - b) Txikitik haundira
  - d) Haunditik zaharrera
  - e) Haunditik txikira
- 3) Puntura:
  - a) Oin zerrendak jarriarik
  - b) Librean

ERRIMA LANTZEKO ARIKETAK

- 1) Errima bat hartu eta bi edo gehiagoren arteko dema, nork gehien irauin, bakoitzak oin desberdin bana txandaka esanez.
- 2) Oin zerrendak jarri eta puntura egin, zerrenda horiei jarrai.
- 3) Zerrenda luzeetatik sorta hautatuak atera, laukoteak edo boskoteak, gehien balio lezaketen oinekin. Honek gehienez taldean eztabaida ekarriko du, batzuk halako oinak eta beste batzuk bestelakoak egokiagotzat jorik.
- 4) Errima ugaria bada, oin sorta hautatu desberdinak egin:
  - a) Errima irizpidez
  - b) Kontzeptu irizpidez
- 5) Oin laukote bat hartu eta berarekin gai desberdinak kantatu. Ofizioka ere egin liteke. Honela agertuko da hautaturiko oinen balioa zabala den, ala estua agian.
- 6) Bertsoaren azken puntua berbera delarik, bakoitzean oina aldatu. Orduan bertsoa aurretik atzera bete, bakoitzean errima desberdinez. Adibidez, hona bertso bat amaitzeko puntu posible bat:

**Asto hau perratzea
ez da bate errez**

- Edo:
- Asto hau perratzea
ez da bate erraz.
  - Asto hau perratzea
ez da errez bate.
  - Asto hau perratzea
bate errez ezta.
  - Asto hau perratzea
ez da hain erreza.
  - Asto hau perratzea
ez da hain erraza.
  - Asto hau perratzea
hain errez ez dago.

- Asto hau perratzea ez dago hain samur.
- Asto hau perratzea ez da hain samurra.
- Ez dago bate errez asto hau perratzen.
- Ez dago bate errez perratzen asto hau.

Ikusten ideia berbera zenbat errima desberdinez kanta litekeen? Errima desberdinak, batasun orokor baten barruan, bertsoak ere desberdinak ekarriko ditu. Alderantziz esana, oin desberdinez ideia berdinak kantatzen ikasi.

XXXIII

HAU AMAITU DA

Honetantxe amaitzen dugu bertso ikaspide hau. ZU ERE BERTSOLARI dio izenbururak. Bertsolari al zarete?

Segun zeri esaten zaion bertsolaria. Ez zarete agian bertsolari profesionalak. Horrenbestetik ez genuen itxaroten ere. Baina bai zarete bertsolariak, bertsogintzan jokatzeko moduan baitzaudete.

Auto karneta ateratzea bezala. Orain autoa eramaten badakizue. Hortik automobilismora bide luzea dago. Baina aurrera zoazte. Eta batez ere orain aurrera joateko moduan zaudete. Noraino? Hori bideak esango du.

Autoan ibiltzen badakizue. Gutxi al da?

AURKIBIDEA

AURKEZPENA.....	5
BAT. NORA.....	9
I. Doinua, errima eta neurria.....	11
II. Terminologia.....	18
III. Doinua.....	23
BI. KOPLA TXIKIA.....	25
IV. Giltzak.....	27
V. Gaia edo esankizuna.....	36
VI. Lotura.....	39
VII. Esalditik koplara.....	45
VIII. Kopla txikian aurrera.....	52
IX. Gaia jarrita.....	59
X. Errezitapenak kopla txikian.....	67
HIRU. KOPLA HAUNDIA.....	73
XI. Doinuak eta hastapenak.....	74
XII. Zehazpena: txikitik zaharrera.....	80
XIII. Hornikuntza.....	86
XIV. Laburkuntza.....	90
XV. Kopla haundian aurrera.....	93
XVI. Gaiari jarraitzen.....	99
XVII. Errezitapenak kopla haundian.....	104
XVIII. Bete lana.....	108
XIX. Bete lana lantzen.....	112
XX. Betegarriez trebatzen.....	118
XXI. Saio orokor bat.....	122
LAU. ZORTZIKO TXIKIA.....	125
XXII. Abiatzen.....	127
XXIII. Entzuleak eta bertsolari lagunak.....	132
XXIV. Betegarrien ariketak.....	137
BOST. ZORTZIKO HAUNDIA.....	141
XXV. Abiatzen.....	143
XXVI. Ebetegarrien ariketak.....	148
XXVII. Saioa gaiak jarrita.....	152

SEI. HEGAN.....	157
XXVIII. Paperetik askatzen	159
XXIX. Bat batean	162
XXX. Puntura.....	163
XXXI. Errima lantzen.....	167
XXXII. Ariketen bilduma	169
XXXIII. Hau amaitu da	172

BERTSOAK:

Galai bat	11
Markesaren alaba (Iturrino).....	18
Ardoaren azainak.....	27
Potajiarenak (Bilintx)	36
Jai-Jai (Bilintx)	37
Urzo xuri polit bat.....	39
Urzapal bat (Etxahun)	40
Otxalde preso (Xetre)	45
Xenpelar eta Ardotx Lezon	46
P. Bakallo eta Xenpelar.....	46
Iturengo harotza	52
Belateko lapurrak	52
Txabalategi eta zabala	54
Bizkaiko txerriarenak (Uztarri)	59
Dohaina eta lana (Xalbador).....	68
Pello eta Txirrita.....	74
Maisuari (P. M. Otaño)	77
Neskazar bat tentatzen (Txirrita)	80
Nere senarrarekin (Xenpelar).....	86
Iriarena.....	90
Loriak udan (Bilintx).....	93
Nere andre honekin.....	99
Ijituena (Txirrita)	104
Primaderari (Xalabador)	108
Aita semeak (P. M. Otaño).....	112
Ume eder bat (Iparragirre).....	113
Arbola bat (Arrese Beitia)	118
Naparroari (Xalbador)	122
Bere aitaren hiltzailea	127
Mutil zahar bati (Pello Zabaleta)	132
Nikolasa haundia (Zeferino Mujika)	137
Txantxangorria (Bitoriano Iraola).....	143
Fueruen gainian (Txirrita)	148
Hogoi urtetan bezala (Xalbador).....	152
Esperantzarik gabeko amodioa (Xalbador).....	159

Beste bat:

- 1) Zuri
Isuri

- 2) Zerk eragiten dizu —3
hainbeste negar zuri —1
ez ezazu geiago —3
malkorik isuri —2

- 3) Zerk eragiten dizu, laguna
horrenbeste negar zuri
ez ezazu ai geiago hola
malkorik arren isuri

GAIARI JARRAITZEN

NERE ANDRE HONEKIN

Senarra:

- 1) Nere andre honekin
txit hasarre nabil
izan ere halako
maritxua dabil.
Senarragana ez da
errenditzen umil
obeditzea baino
naiago luke hil.

Emaztea:

- 2) Obedituko nuke
merezi bazendu
errespetua inoiz
norberak galtzen du.
Oker zabiltza eta
nik ezin zuzendu
gure kasketa beti
horrek ekartzen du.
- 3) S.: Nere andre Jazintak
hartu dira gala
bertso berriak jarri
behar dizkadala.
Kulpa gabe hasitzen
bazerade hala
gauza jakina dago
gaiztua zerala.
- 4) E.: Publikuan diozu
gaiztua naizela
nik esango dizut zuk
merezi bezela.
Ia danak aditzen
jarri ditezela
igarriko dizute
gaizki zabiltzela.

5) S.: Sekulan egin izan
ez dizut gaitzikan
al dezakedanean
mesede baizikan.
Aditzen badizut nik
horlako hitzikan
bizkarrian ez dezu
izango hotzikan.

6) E.: Beti beti beldurrez
hemen nadukazu
edanekuan beintzat
zitala zera zu.
Horditu gabe berriz
onik ez daukazu
nerekin bizitzeko
mudatu biazu.

7) S.: Itxuari pegatzen
diozu poliki
zuk ondo jan eta ni
gosiak iduki.
Senar-emaztientzat
hau ez da egoki
makila dantzatutzen
hasiko naiz aurki.

8) E.: Makilarekin baldin
ni jotzen banazu
egun asko baino len
damutuko zaizu.
Itxu aurreko beti
ibiltzen nazu
zuloren batian hor
gelditu biazu.

- 9) S.: Ni zuluan sartzeko
zaude pregonatzen
ta len berriz gosiak
naukazu penatzen.
Zerorrek badakizu
ondo gobernatzen
eta ni miserian
gosez akabatzen.
- 10) E.: Jan edanak balio
ez du zuretzako
hioen paltan ez zaude
zimur eta plako.
Bai inbirioso ta
txarra zeralako
ezin eramana zuk
andriarentzako.
- 11) S.: Zeinek sufrituko du
gauza hori hala
nabilki arto hutsa
jango nukiala.
Hanka hankari eman
ezin diodala
zu berriz gobernatzen
beti eginala.
- 12) E.: Gosiak ez zaude zu
gezurra da hori
ez egonagatikan
eder eta guri.
Suangila jandako
katua diruri
beretzako hau ezin
gustatu inori.
- 13) S.: Lotsagabeagorik
andria zu baino
inoiz ere ikusi
ez det oraindaino.
Ez da desondratutzen
inor hortaraino
enparatutzen nazu
atzeko alderaino.
- 14) E.: Gabetan horditua
asko ibilitu
goizian gogorik ez
jan gabe gelditu.
Zere lanak ez baino
horrek galtzen zaitu
ta zuk horlakorik nai
ez dezu aditu.
- 15) S.: Horiek esatia
ez dira komeni
zedorrek ez dezu ta
lotsa eman neri.
Jendeak badaduka
hor zenbait armoni
txit bajeza haundian
nazu ni ipini.
- 16) E.: Gizona nai duanak
hobea hartu beza
ez zu bezin zitala
eta prestu eza.
Ezertako ez zeran
geldo ezereza
ta eman naian neri
daukazun bajeza.
- 17) S.: Hitz txar asko esaten
dituzu nigatik
ia atera nazu
pazientziatik.
Jendia farrez dago
aldamenetatik
ezin ariko zera
horrelaxen beti.
- 18) E.: Haundiaguak ere
oraindik baditu
nere gizon txar honek
esango banitu.
Zelebregorik ez
dezute aditu
esaten daukat lotsa
ezin atrebitu.

19) S.: Nik ikusitzen ez da
zuk nai dezuna egin
beti neri pegatzen
ta gaizki hitz egin.
Nik asmatzen dizkitzut
txit gutxi huts egin
zurekin biziitzen
ez dago atsegin.

20) E.: Ez zaude zirrikari
gutziz gustosua
hordia ta eskasa
pantasiosua.
Deskonfiatua ta
errezelosua
beti bildurrez dabil
zure andre gaxua.

21) S.: Gezurrak sumatutzen:
dadukazu neke
lotsagatik bestela
esango zenduke.
Aspertu ere gabe
ariko zinake
nere tatak esaten
baldin baneuzkake

22) E.: Ai Joxe Inazio
ez zabilta justu
hitz geiegi dituzu
nere kontra nastu.
Andriak horrelako
tatxarikan ezta
gezurrak esateitu
ez zuri sinistu.

23) S.: Gezurtia naizela
horra neri esan
haundienetakua
naiz zedorri izan.
Aurria hartzen dezu
falsuaren gisan
nik ezagutzen zaitut
zergatik zabiltan.

24) E.: Hasiera bezela
guk errematia
alperrikan da zuri
ondo esatia.
Horren buru gogorra
gizona izatia
ez dezu balio ta
ixildu zaitia.

AIA JARRITA

orain nola dena zuek egiten duzuen, gaiari erantzunik. Kopla txikian GAIA
JARRITA atalean esanikoak errepasatzea komeni da, kopla haundirako ere
ozkoak baitira.

ona gaia:

Ifernuan zaudete. Zer moduz hortik?

maitu ahala, jaso eskua. Bat. Bi. Hiru. Lau. Asko kostatzen al da? Bost. Sei...
i! Has gaitezen kantatzen. Neuk emango dut txanda, elkarri bertsoa jaten ez
tzeko. Tralaralarala...

*Ekinaldia amaitzean, elkarrizketa bat. Zer moduz? Zaila? Eta abar. Kopla
txikian egiten genuen bezala.*

har haiei jarrai, beste gai bat denon artean hauta dezagun. Bota gai batzuk.

Azkenean, demagun hauxe hautatzen dela:

Zerri bat hegan

Hona ideia posible batzuk puntu baterako:

**Harrigarria zerri bat hegan
Zerri bat hegan eta hegorik gabe
Hegan zihoan zerria heriotzari ihesi**

Batekin osa dezagun puntu bat:

**Hegan zihoan gure zerria
heriotzari ihesi**

Orain bigarren puntuko oina. Adibidez **MEREZI**. Eta puntua osatu:

**Hori egiten duen piztiak
ez du gantxorik merezi**

Azkena lehenbizi:

Idea: **Zerri bat hegan eta hegorik gabe**

Puntu osatua:

**Zerri bat hegan joan zaigu eta
gainera hegorik gabe**

Orain lehen puntua. Zein oin? **DIRADE**, adibidez.

Idea: **Gure etxean harrigarriak gertatzen dirade**

Puntu osatua:

**Gure etxean harrigarriak
gertatzen ari dirade**

Orain hau lehenbizi eta aurrekoa bigarren kantatzea besterik ez dago:

**Gure etxean harrigarriak
gertatzen ari dirade
zerri bat hegan joan zaigu eta
gainera hegorik gabe**

Lehenbizi, beraz, azken puntuko oina, gaiaren inguruan dabiltzan hitzetan hartua. Zerri hegalaria honen kasuan: **Zerria, hegan, ikusi, airean, harrigarria**

dezagun orain HARRIGARRIA. Honekin errimatzen duen beste bat
RIA bera izan liteke. Orain bi oinokin ez da zaila gaira sartzea:

**Txori haundi bat zela usterik
hegan zihoan zerria
milagroa den ez dakit baina
bai gauza harrigarria**

LIBREAN

Es hemen ere kopla txikiko GAI LIBREAN esanak. Demagun orain afalondo
n gaudela. Dozena erdiren bat kantatzeko moduan zaudetenean, kantatzen
to gara. Gaia, beraz, afal ondoko giroa duzue. Bat. Bi. Hiru. Lau. Bost. Sei...
ta dezagun.

ibidez:

**Afalondoa heldu da eta
banoa kantuz hastera
ea giroa piztutzen dugun
kopla batetik bestera.**

**Nik ere kantuz hasi behar dut
hortarako baikaude gu
nire alboan dagoen honek
sabela bapo bete du.**

**Hau da bigarren afaritxoa
hola egiten duguna
ez gaude hemen leku txarrean
argitu arte eguna.**

garren afaria» aipatu dugu. Agian aurretik gehiago ere eginak izango dira.
an afaritxo bat behintzat beharrezkoa da, honelako eskola lagunarte onez
ateko. Kopla txikiko lehen afarian emaniko ohar mordoari erreparu on bat
tea ez da gaizki etorriko.

ERREZITAPENAK KOPLA HAUNDIAN

IJITUENAK (Txirrita)

- 1) Esplikatzera noa kontuak
ijitu jende hoiinak
nola diraden gure artian
gertatu izan direnak.
Alperrak edo mozkorrak dira
erdi lapurrak geienak
okasiua ta eskandalua
faltatutzen etzaienak.
- 2) Beren asto ta zakur ta ume
hemen dabilta jai ta aste
mikeletiak inoiz aurrian
atera izan dituzte.
Berak baino len ostera etorri
ta persegitzen gaituzte
beste halako naziorik bat
inun denik ez det uste.
- 3) Beren asto ta zakur ta ume
dabilta joan etorrian
emakumiak lasto petresto
kasikan larru gorrian.
Gizonak berriz mozketa aitzaki
beren haizturak gerrian
sinalien bat utziko dute
sartzen badira herrian.
- 4) Emakumiak haurrak hartuta
eskera dijoaztenian
etxeko andre, limonatxo bat
Jainkuaren izenian.
Ofrezimentu luzia baino
errezo motza azkenian
gauza guztiak gero berentzat
inor bistan ez danian.
- 5) Kojitatuko aberiak
nola nai duten jokatu
hemen ostu ta haruntz eran
han saldu edo trukatu.
Hanguak berriz honuntz eta
jabiak ezin topatu
kontu garbia nai duenak eta
ijituakin tratatu.
- 6) Ijituetan gutxi izaten
dirade berriz antzuak
naturalezaz kasta gogorrek
ta gainera umetsuak.
Bizkarrian bat tripan bestia
aldamenetan batzuak
sail galantakin ikusten dira
dabiltzala geientsuak.
- 7) Usandutako okelak jaten
dira pare gabekuak
anima salbo zakur gosiak
diraden bezelakuak.
Naiz izan usteldu ta lurpian
luzaro egondakuak
istimatutzat daramazkite
horiek horrelakuak.
- 8) Sasietako oihalak eta
oila kojitzen atsuak
ta kalietan poltsak miatzen
dabilta mutil gaiztuak.
Gizonak berriz mendietatik
bihorrek eta astuak
gauza gozorik senti badute
azkar erantsi eskuak.

1) Irakur ditzagun hasierako bertsoak behar den erritmoz.

Orain errezita ditzagun erritmo berean. Errezitatzea irakurtzea baino errezago gertatzen da. Zerbaitegatik hurrek errezitatuz irakurtzea maite dute. Errezitatuz ez ezik, modulazio txikiak eginez ere bai.

2) Orain errezitapenak inprobisatuz. Kopla txikian esaten genuen bezala, zertahi esan eta aurrera. Ez dago errimatu beharrik.

Adibidez:

a) Dena bosnaka:

Orain hasten naiz / errezitatzen
gero zer egin / pentsatu behar
zuek hor eta / ni berriz hemen
aurrean dena / kantatuko dut
orma galanta / zuritu berri
eta leihoa / zabal zabalik

b) Zortziko haundian:

Berriro ere / hastera goaz
eta aurrera / jarraitu
bakoitzak hemen / ahal duena
egiten du ta / hor konpon
mendi galanta / daukat aurrean
bestela lasai / nago ni

Eta abar.

Zeresanaren eragozpena nolabait gainditzeko bidea kopla txikian ematen genuen: deskribapena eta narrazioa.

a) Bosnaka dena:

Gazia
grazia
ikasia
eskasia
irabazia
fantasia
garrasia
orrazia

Eta abar.

b) Zortziko haundian:

Itxasoa da / oso gazia
Itxasoa da / oso gazia
ez naiz oraindik / hain ikasia
orain ordea / zer eskasia
jornal ziztrina / irabazia

Eta abar.

b) Zortziko haundian:

Itxasoaren / gainean dabil
benetan aire / gazia
hemen badugu / bertso naiz kopl
entrenatzeko / grazia
asko eginda / ere ez uste
inor denik i/kasia
dema hau noizbait / izango al da
guk hemen ira / bazia

Eta abar.

Ikusten duzueenez, azken ariketa honetan **IKASIA** eta **IRABAZIA** erditik etenik datoz. Erritmoak erdian harrapatzen ditu. Zortzi silabako lerroan hori zilegi da. Etena hamar silabako lerroan bakarrik eskatzen da. Baina aurrerago esana dugun hor ere ez dela hain estuki hartzekoa. Zortziko lerroan ere errespetatu behar balitz, hiru silabatik gorako hitzik ezin izango genuke sekula ointzat hartu.

Orain ea nor animatzen den. Har zerrenda hori goitik behera eta zeinek denboran gehiago egin.

- 4) Oin zerrendarik eman gabe errimatzeke gai denik bada, eman aukera. Baina errimatu beharrak neurrirako oztopo gehiegi jartzen badio, moztu. Hemer neurria lantzen ari gara. Errimarena geroago etorriko da.

XVIII

BETE LANA

PRIMADERARI (Xalbador)

1)

Apirilean goiz eder batez
goizik bainintzan atzarri
eta ohea uzteko nagiz
nindagola pentsalari.
Etxe aintzineko sagar arbolan
xori bat zagon kantari:
gau hartan zerbait gertatu zela
beha nezon kanpoari
negu zitalak lekua utzi
ziola primaderari.

2)

Ene barnean senditu nuen
gazteko sugar piztura
bihotza berriz airatu zautan
kanpoko xori xixtura.
Lur gain guziak galdua zuen
negu beltzeko histura
niganik ere aldaratu zen
zahartzearen tristura
etsipena zen leku guzitan
argi berri bat piztu da.

3)

Sasu zokotan gordez egonik
neguko hotz gogorretan
egun xoriak kanta ta kanta
ari dira arboletan.
Andere espos batzu iduri
pentze guziak loretan
aitor dezagun ageri dela
Jainkoa bere obretan
horiek oro harek eginak
gizonaren ohoretan.

4)

Belar berriak berdatu ditu
zelaiak ta mendi gaina
kukuak bere kantu ozenez
atzar arazi oihana.
Etxeko andreak lili pollitez
apaindu dauku mahaina
bihotzeraino sartzen zaukula
lore berrien usaina
fededun batek nola ez mirets
hor Jainkoaren dohaina?

5)

Xori pareak ikusten ziren
bel'izpi bana mokoan
erasiaka han zabiltzala
sar ateraka sasuan.
Jainkoak berak erakatsirik
dakiten soinu gozoan
ohantze berri baten egiten
elgarren amodioan
maitasun hortan sortu beharrak
diren umeak gogoan.

6)

Horra xoriek kafi berriak
beren umentzat prestatu
eihar zorian zen landarea
izerdi berriz freskatu.
Larrazkenean buluzi ziren
zugaitzak berriz ostatu
erradazue aldaketa hau
nori etzaion gustatu
ukan duguna baino geiago
zer ginezake eskatu?

7)
 Xoraturikan kanporari so
 iragan ditut orenak
 bixtan nituen bizi huntako
 dohainikan ederrenak.
 Niolarikan: norentzat bada
 gauza eder hauek denak?
 Nola ahantzi itsuak eta
 presondegian daudenak?
 Primaderaren edertasunik
 ikusiko ez dutenak!

8)
 Primaderaren iduria da
 gizonen gaztetasuna
 apirilean entzuten diren
 xori kanten oihartzuna.
 Indar guzia berekin dauka
 gainerat edertasuna
 gazte maitea, estima zazu
 zutan duzun ontasuna
 zein ederra den ikasi gabe
 iragan behar zaizuna.

bertso batean hitz asko dira. Esaldiak ere mordoa. Sarritan ideia bakarra izaten
 bertso horretan kantatzeko. Ideia bakarra hitz gutxitan buka liteke. Gehienik
 esaldi pare bat, bata bestearen mendeko direlarik. Zerez bete gainerako bertso
 ia?

idea bat, soilena bada ere, desarroila liteke, zerbait haren inguruan gehituz.
 tima honek gehienez ez du bertsoarako balio. Ideia bat desarroilatzeak funts
 asiak aurretik botatzen direla esan nahi du. Gero desarroilapenean garrantzia
 xiagoko aipamenak etorriko dira. Bertsoan, ordea, garrantziarik gehienekoa
 enerako utzi behar. Pisu nagusia azkenari zamatu behar zaio, bestela bertsoak
 o galtzen baitu. Beraz, azkena aseguratu behar da gehienez. Nola? Zuzenean
 tena pentsaturik. Iharduera honen arrazoi teknikoak eta psikologikoak
 TZAREN KIROL NAZIONALAn agertzen dira, 50. orrialdetik aurrera.

azkena aurren pentsatzen baldin bada, aurrea hiru erataria bete liteke,
 kapen bat nolabait egiteagatik.

- 1) Bertsoa hasieratik mamitsu eraman
- 2) Bertsoa azkenerantz eraman
- 3) Betegarriak soilki sartu

phenengoa ez da batere erreza, bertsolari eginengan ere, bat batean ari direnean
 intzat. Bertso jarrietan beste gauzarik da.

igarrena litekeena eta behar dena da, bat batean batez ere. Hirugarrena
 arrenaren antzekoa, baina betegarriak nabarmenago sarturik. Azkena zartada
 egabea da, aurrekoarekin zerikusi gehiegi gabe, logika zorrotzez behintzat.

aina kontuz. Lotura logikorik ezak ez du loturarik eza esan nahi. Bertsolaritzak
 e logika berezia dauka, inguruak emana batez ere. Alde batetik bat batekoa da
 bestetik taldekoa. Bi edo gehiago kantari eta jendaurrea beti.

Nola bertsoa azkenerantz eraman? Edo nola besterik gabe betegarriz osatu Horixe da lortu beharreko trebetasun nagusietariko bat.

Honetan esan beharra dago bete lana ez dela balio gutxiko lana. Gauza bati bete lana beti berdintsua eta arrunta izatea. Bete gauza berak edo berak errepikatzea. Hori bete lan urria eta itxusia da.

Bete lan anizkoitza eta berria, ordea, artea da. Ondo egiten jakinez gero, bere bikaina eta dotorea. Hortxe dago trebetasuna. Bertso polit askoren balioa bete horrentantxe dago. Ez da, beraz, lan alferrekoa, funtsezkoa baizik. Bat bati bertso gintzan bertso guztiak hasieratik ideiaz kargatzea, egiterik balitz astunegia litzateke entzuleentzat. Burua etengabe mailukatzea bezala. Bertso guztiaren zaulitasuna eta dotorezia bete lanaren gorabeheran dago asko.

Bete lana artea dela esan dugu. Ba al da, arteraino ez bada ere, minimo gutxienez heltzerik? Ba al da ideia soil batez bertso osoa betetzerik, eta poliki poliki ere? Horretara goaz.

1) AZKENA PENTSATU

Hona hemendik aurrera estuki bete beharreko araua. Bertsoaren azkenak aseguruatu behar da eta gero aurrea bete, nahiz eta kantatzen aurretik hasi, jakin Estu eta indartsu. Azkenak zehatza eta indartsua izan behar du. Indartsu hasi motel amaitzea desengainua da. Dela koplak, dela bertsoak, arau hau bueltatzea izan bedi aurrerantzean. Beste gauza bat da norbere buruarekin segurtasun sentitzen duena aldasbeheran oldartzea, non amaituko duen pentsatu gauek Hauek beste maila batzuk dira, ez ikasten ari direnentzat.

2) AZKENAREN ARIKETAK

Hona hemen zenbait koplaren amaiera posible batzuk.

Kopla txikian:

**Buru geiago daukak
talentua baino**

**Ez al dizute esan
tentela zarela?**

Koplan haundian:

**Amets ederren okerrena da
amets hutsa izatea**

**Nik ez dut ezer ostutzen baina
bai dagoena eraman**

puntuok koplaren azkena dira. Horixe da kopla horretan esan behar
na. Edo esan nahi duguna. Baina hori esateko, zerbaitez bete behar aurrea.
egin? Aurreko puntuan pasoko gauza bat esan. Edo bigarren hori esateko
prestatu.

enbizi oinak behar ditugu. Hona adibidez:

Oraino - Txapela - Atea - Eman

in oin bakoitz horrekin zerbait esan bigarren zartada prestatzeko. Hona oin
kin aurreko kopla erdiak osaturik.

pla txikian:

**Holakorik ez huen
entzungo oraino
buru geiago daukak
talentua baino.**

**Buruaren gainean
omen da txapela
Ez al dizute esan
tentela zarela?**

pla haundian:

**Izan dadila leihoa edo
izan dadila atea
amets ederren okerrena da
amets hutsa izatea.**

**Nire berririk ez badakizu
orain behar dizut eman
nik ez dut ezer ostutzen baina
bai dagoena eraman.**

anta ditzagun kopla hauek denon artean. Kantatu ondoren, solas batzuk egingo
gu, ea zer iruditu zaizuen eta abar.

XIX

BETE LANA LANTZEN

AITA SEMEAK (P. M. Otaño)

- 1) Lagundurikan danoi
gugatik hil zanak
seme, hazi zaitugu
aitak eta amak.
Beti zure gidari
izandu geranak
orain gurutze honen
oinetan esanak
ondo goguan hartu
biaituzu danak.
- 2) Zu Ameriketara
joatia hemendik
jaunak hala nai badu
zer egingo det nik!
Han ez dezu izango
aitik eta amik
baina etzera galduko
noranaira joanik
ez bazaizu aztutzen
gaur hemen esanik.
- 3) Gorde zazu buruan
eta bihotzean
aitak zer esan zizun
honuntz laguntzean.
Bitartek harturik
Jesus gurutzean
Bitarteko harturik
batek aztutzean
ez leike ondo izan
denbora luzean.
- 4) Ez nizuke utziko
joaten egietan
gure erlijua
ez balitz han bertan.
Iritxiko bazina
hain urrutietan
herri ta eleizarik
ez dan tokietan
oroï zaitetz Jainkoaz
leku guzietan.
- 5) Seme, izan goguan
zere gurasuak
eta uzten dituzun
senide gozuak.
Jaio zinan tokiko
mendi ta basuak
euskerazko otoitzak
eta errezuak
erakutsiak zure
amatxo gaxuak.
- 6) Iritxi da ordua
joan behar dezuna
badakizu aitamak
hemen daukazuna.
Ez dezazula aztu
gaur neri entzuna
hitz baterako hau da
eskatzen zaizuna
izan zaitetz nonai ta
beti euskalduna.

UME EDER BAT (Iparragirre)

- 1) Ume eder bat ikusi nuen
Donostiako kalean
hitz erditxo bat hari esan gabe
nola pasatu parean!
Gorputza zuen liraina eta
oinak zebiltzan airean
politagorik ez det ikusi
nere begien aurrean.
- 2) Aingeru zuri paregabea
Euskal Herriko alaba
usterik gabe zugana beti
nere bihotzak narama.
Ikusi naian beti hor nabil
nere maitea, hau lana!
Zoraturikan hemen naukazu
beti pentsatzen zugana.
- 3) Galai gazteak galdetzen dute
aingeru hori nun dago?
Nere maitea nola deitzen dan
ez du inortxok jakingo.
Ez berak ere ez luke naiko
konfiantza hortan nago
amorioidun bihotz hoberik
Euskal Herrian ez dago.

Pasoko gauza horiek esatea nahiko zail iruditzen da lehenengoan. Aurreko ataleko kopletan norbaitek pentsa lezake hartarako pentsatuak bezala zeudela. Baina lehen puntuetan, hor jarri zirenak bezala, beste hainbat eta hainbat jar zitekeen, segun zein oin burura datorren.

Ikusi behar dena da ea edozein oinez ba den zerbait pasokorik esaterik. Egin dezagun oin zerrenda bat. Adibidez:

ARDOA

Noa

Doa

Daroa

Ahoa

Haroa

Azaroa

Igaroa

Eroa
Geroa
Beroa
Panderoa
Hegoa
Bulegoa

Har dezagun lehen hitz ARDOArekin puntu posibleetariko bat:

Ura ona da baina
hobea ardoa.

Goazen orain azken horri aurrea beteez, bakoitzean oin desberdin bat harturik:

Arrazoi bat oraintxe
esatera noa
Ura ona da baina
hobea ardoa.

Hamaikagarren hila
denez azaroa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Gezurra bada ere
egitzat hor doa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Batetikan bestera
nauzu igarora
ura ona da baina
hobea ardoa.

Batak eta besteak
berea daroa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Ez pentsa horregatik
naizenik eroa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Ondo aprobatua da
nire ahoa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Orain oraina eta
geroan geroa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Sabela delarikan
bien abarora
ura ona da baina
hobea ardoa.

Bata da hotza eta
bestea beroa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Kanpoan naiz barruan
hau duk hau haroa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Horrek jartzen du martxan
nire panderoa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Norbait dagoenean
mozturik hegoa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Hau bai dela edale
finen bulegoa
ura ona da baina
hobea ardoa.

Zer deritzazue bete lan hauei? Batzuk agian lotura gabeak dirudite. Bai? Kanta ditzagun eta ikus ea nola ematen duten belarrira.

Har «Xarmagarria» doinua eta koplak erdia kantatu batek, bigarren puntua beti bera delarik eta denen artean kantatuz.

Orain zer deritzazue? Balio al dute? Hain zaila al da edozein oinez zerbait betegarririk asmatzea? Egin dezagun aproba bera koplak haundian:

LANA
Dana
Emana
Plana
Imana
Daukana
Labana
Zuregana
Afana
Porlana
Jana
Edana
Dudana
Bakana

Demagun koplaren azkena hauxe dela:

Lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Bete dezagun orain lehen puntua beste oinekin:

Zoritxarrean hori da mundu
honetan gertatzen dana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Ez dakit egin litekena den
baina horra nire plana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Gauden moduan gaudela bada
kolpea nori emana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Diruarentzat batzuk daukate
nik ez daukadan imana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Pobrearentzat gure mundua
hain zaila eta labana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Ez badakizu esplikatzera
etorri naiz zuregana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Ez da naikoa hau zuzentzeko
gogoa eta afana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Batzuk buruan behar lukete
karea edo porlana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Krisisak ia ito gaitu ta
laster faltako da jana
lapur guztiak kentzen
gizaldi guztiko lana.

Egi bat esan behar dizuet
ez nago, jaunak, edana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Nai duzuen a pentsatu baina
hau da nik uste dudana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Jendaila hori ez uste denik
hain animala bakana
lapur guztiak kentzen badago
gizaldi guztiko lana.

Kanta ditzagun koplak hauek lehengo koplak txikiak bezala eta ea zer iruditzen zaizuen.

Une honetan ikasleekin elkarrizketa zehatza behar da. Irakasleak auzia ondo zentratu behar du. Horretarako lehenbizi berak jabetu behar du ondo. Ez da agian erreza gai hau ondo zentratzea. Ez da izan ere auzi zehatza edo matematika, eremu lanbro samarra baizik. Hona kontutan eduki beharrekoak:

1) *Pasoko gauza esaten dugunean, oso gauza zabala eta generikoa da. Zer-bait apropos eta hartarakotzat esaten ez denean, betegarria dela esan genezake. Honetan norbere ustea eta entzuleena bat ez izatea baliteke. Norberak gauza haundizat bota eta entzuleei betegarri hutsa irudit.*

2) *Aurreko punturaren eta azkenaren lotura ere oso erlatiboa da. Lotura logikoa eta hurbila lotura mota bat besterik ez da. Loturak ere egiten diren modukoak dira. Baliteke puntu batek beste batekin loturarik ez duela iruditzea. Baina kontutan izan bertso guztia ez dela azalpena, artea baizik. Neurria, errima, erritmoa, hitzen hotsa, kontestu hurbila, jendaurrea eta osagai asko dauka bertsoak. Are gehiago, irakurririk aldrebes samar ematen dutenek, kantatzean, beste itxura bat har dezakete. Arau hau auspoa bezala da, beraz. Baina auspoa izatetik lapikoa izatera badago alde. Loturaren kontzepturik zabalenean ere, nahi baino sarriagotan aldrebeskeriak gertatzen dira. Ideiaz oso urrun edo zerikusirik ere ez eta beste hurbilgarri literariorik ere ez. Akordeoia jotzen hasi eta lapiko zaharra. Non dago muga? Ez dago muga zehatzik.*

3) *Hemen minimoari begira gaude. Ideia batekin bertso bat moldatzeko modua bilatzen ari gara. Minimoak ez du gutxi esan nahi. Minimo hori poliki samar eginez gero, gauza haundia da. Horrek ez du esan nahi bete lana baino hoberik ez dagoenik. Bertsoa goitik beheraino kargatzen duenak beti egingo du lan hobe, kargaera astunegia ez bada. Baina bertsolaririk onenek ere, bat batean behintzat, etengabe baliatu beharko dute bete lanaz.*

4) *Zerbait praktikora jorik, hemen egin bezalako ariketa ugari egin behar da. Egin eta eztabaidatu, ikasleengan sen zabal hori lurra hartuz joan dadin. Horretarako, teoriak, puntu bat eman eta haren oinaren oinkide guztiekin egin liteke aurreko bete lana, ideia harekin loturik. Oinkide «guztiekin» esan dugu. Horrek ez du denekin berdin esan nahi. Hor dago gorabehera nagusia. Oin horiek bost maila gramatikaletan berezten dira: Aditza, adberbioa, izenordea, adjetiboa eta izena.*

Errima bereko oin guztiekin zerbait egin liteke. Baina oin batzurekin zerbait ez ezik, ideia desberdin asko esan liteke. Era askotara molda liteke. Zenbat eta era eta kasu gehiagotarako egokitzekoak izan, hainbat eta baliagoak izango dira. Oina zenbat eta konketuagoa izan, hainbat eta zailagoa izango da kasu desberdinetara egokitzen. Honetan, maila gramatikal bezala, izenak dira arriskutsuenak.

Aditza esaldien bizkarhezurra da eta egokiera haundia dauka. Adberbioak aditzaren lagunak dira eta beraz garrantzitsuak. Gainera ez dute deklinatu beharrik eta hori abantaila haundia da. Izenordeak ez dira asko, baina direnak oso baliotsuak dira. Adjetiboak ere aberatsak dira, baina eragozpen bat daukate, deklinatu beharra, alegia.

Teoria hau zehazki azaldurik dago HITZAREN KIROL NAZIONALAn OINEN SAILKAPENA izeneko atalean, 163. orrialdetik aurrera eta zuzenki BALORAPENA izenekoan, 168.etik aurrera.

BETEGARRIEZ TREBATZEN

ARBOLA BAT (Arrese Beitia)

- 1) Arbola bat zan Paradisoan
Jaunak apropos jarria
mundu guztiak hartu egion
lotsa ta itzal handia.
Bere azpian bizitea zan
Aita Adanen gloria
handik kanpora zer topau eban
ez bada negargarria!
- 2) Arbola santu haren azpian
bizi zan zeruan legez
eukazalako atsegin danak
eta nekerik haperez.
Ai begiratu baleutsa beti
lotsa on eta itzalez
mundua etzan gaur aurkituko
honenbeste atsekabez.
- 3) Arbola bat zan Bizkaian bere
neure anaia laztanak
zeinen azpian pozez beterik
egoten ziren asabak.
Kerizpe zabal hartan jarririk
eginda heuren batzarrak
buztarri baga nasai ta libre
bizi ziran bizkaitarrak.
- 4) Bere azpian umildu ziran
errege Gaztelakoak
eta lekurik ez eben izan
sekula barriz moroak.
Atzera gura badogu izan
libre len ginan lakoak
itxi daiguzan erdaldunentzat
erdaldun diran kontuak.
- 5) Aztu daiguzan gure artean
izan diran hasarreak
izan gaitean anaiak eta
euskaldun zintzo garbiak.
Betor guraso zarren fedea
betoz asaben legeak
bere negarrak lehortu daizan
ni jaio nintzan herriak.
- 6) O neure herri maite maitea!
Zakustaz triste negarrez
zure alabak heuren buruak
baltzez estaldu dituez.
Trentza mardoak tiraka atara
ta sutara bota dabez
gaur euskaldunak diranik horrek
ezin ezagutu leikez.
- 7) Isildu ziran neskatxen kantak
mututu artzain txistuak
zelai zabal ta jolas lekuak
gaur dira basamortuak.
Arroak bera itxasoruntza
doiazan errekatxoak
gau eta egun txilioz dagoz
ai gara Gaztelakoak!
- 8) Bakarrik dakust pozgarritxo bat
euskaldun amen fedea
benturaz honek bigundu leike
Jaungoikozko hasarrean.
Eta zerutik jatxi barriro
galdu zan libertadea
mundua mundu bizi dakigun
Gernikako Arbolea.

Teoriaz gainera, ariketaz batez ere frogatu behar da sen hori. Oin zerrendak jarri eta ari, kantatu eta elkarren artean eztabaidatu. Oin zerrenda guztietan agertuko dira hitz baliotsuagoak eta beste batzuk egokigaitz gertatzen direnak. Goazen ariketara. Egin dezagun denon artean zerrenda bat. Adibidez:

BALITZA

hitza
bitsa
giltza
bortitza
murrirtza
bizitza
bertsolaritza
haritza
lapitza
gabilitza
sasitza
irritsa
mintza
eskutitza
ihintza

eta abar.

Hona azken puntu posible bat, koplak txikian:

Hobe mundu hau dena
zirkua balitza.

Orain beste oinekin bakoitzak azken horri aurrea bete.

Bakoitzak denak edo batzuk egindakoan kantatu eta elkarriketa.

Orain ariketa bera koplak haundian. Oin zerrenda denon artean. Adibidez:

ATERA

batera
gera
bera
norbera
behera
sobera
alegera
bupera
aukera
tobera

ohera
joera
galera
aurrera

eta abar.

Hona azken posible bat:

Suge zulotik ezin liteke
usakumerik atera.

Orain bakoitzak beste oinekin azken honi aurrea bete.

Kantatu eta elkarrizketa. Irakasleak ikusi behar du zenbat honelako ariketa egin behar den. Ez da, jakina, dena era batera egitekoa. Ariketa hau eta besteak ere sarritan egitekoak dira, ekinaldi batean denak asper erazi gabe.

BAT BATEAN

Ariketa hau bat batean ere egin liteke. Oin zerranda bat jarri. Adibidez:

Dela
batela
sabela
arbela
motela

eta abar.

Nik azkena kantatuko dut eta zuetariko batek hurrengo oinarekin aurrea bete.

Irakasleak:

Uste dut eskola hau
parranda bat dela.

Ikasleak:

Balantzaka ari da
gaur gure batela.

Eta abar.

Kopla hau atzekoz aurrera kantaturik baitago, bigarrenaz kantatzea komeni da, ikasleak berea errepikatuz eta irakasleak ondoren. Horrela bide batez oroi-mena ere poliki lantzen da.

Kopla haundian berdin. Oin zerrenda lehenbizi. Adibidez:

Atxakia
ebakia
irratia
zattia
erabakia
salatia
zapia
gizakia

eta abar.

Irakasleak:

Jolaserako beti prest eta
lanerako atxakia.

Ikasleak:

Nire lagunak bere bizi-tza
hala dauka ebakia.

Eta abar.

Hemen ere bigarrenez kantatu, ikasleak berea errepikatuz eta irakasleak ondoren.

Saio mota hau bi ikasleren artean ere berdin egin liteke. Azkena botatzen duenak zerbait gehiago esan beharra dauka, jakina, besteak ez baitu bete baizik egin behar. Hauek ere bi aldiz kantatu, baina ordena aldatuz.

SAIO OROKOR BAT

NAPARROARI (Xalbador)

- 1) Goizean jeiki ohetik eta non nagon eginik galde diot: Aurrean Baztan daukazu giblean Erro alde. Ezkerretarat Eugi herria eskuin alderat Luzaide zure guziak Naparroaren hegalean azpian daude.
- 2) Ene amatxi zendu maitea Auritzberriko izanik napartarraren odol kartsua zainetan senditzen dut nik. Eta artzaintzan Sorogain mendi zoragarrirat iganik norbaitek «Atzar hadi!» diola entzuten dut urrundarik.
- 3) Ene sortzeko agerietan ni naiz baxenabartarra titulu horrek lehen hitzean galtzen du bere indarra. Ni beheretar zendako deitu nerez bainaiz orotarra? Goi ta beherik ez da enetzat. Naparro bat da bakarra.
- 4) Bere zainetan sendi duena hastapeneko odola eman dioten izen mendreaz nekez ditaik kotsola. Ezin onartuz bizi naiz beti murrizturikan dagola bere itzala Baionaraino hedatzen duen arbola.
- 5) Baina enetzat, o Naparroa ez da ezin igarria izena nola gorde duzun zuk eta guk hartu berria. Enbor sendoan sartu baitzuten haizkora beldurgarria zure laurki bat bertzerik ez da ni bizi naizen herria.
- 6) Bi aldetarik nagusi bana jarriz geroz Naparroan ez dakit zure etorkizuna zoin ateri buruz doan. Ez eta ere gaur zer hainetan zauden zu euskaldungoan bat gineneko egun ederrak ditut bakarrik goioan.
- 7) Betitikako arrain haundien lege okaztagarriak gaitu napartar anai-arrebak bi taldetan ezarriak. Bainan ele huts dira tratuak itxura huts zedarriak hitzez ta harriz ezin hautsiak dira gure lokarriak.
- 8) O Naparroa, banatorkizu otoika fagore galdez urrikal zaitetz ukatu nahi zaituzten seme alabez. Bertze koroka batek estaltzen bagaitu bere hegalez Baxenabarrek ama zu zaitu guk nahi izan ala ez.

Eginak eginik eta esanak esanik, egin dezagun orain saio bat koplak txikian eta haundian, gaia jarrita. Jendaurrean bageunde bezala, benetako saio bat, orain arte esaniko guztia era batera bildurik.

Badakizue lehenbizi beti azkena pentsatu behar duzuela. Pentsatu bakarrik ez, neurtu ere bai. Lehenbizi azken puntua osatu eta gero aurrekoa bete.

KOPLA TXIKIAN

Gaia hauxe izan liteke: Egunsentian mozkor bat topatzen duzu etxeke atean. Hasi. Adibidez:

Azkena: Egun on, entzuteko
moduan bazaude.

Aurrea: Mozkorren bat zara zu
dudarikan gabe

Orain behar bezala kantatu:

Mozkorren bat zara zu
dudarikan gabe
egun on, entzuteko
moduan bazaude.

Eta abar.

Dozena erdiren bat kantatzeko moduan daudenean, hasi kantuan.

KOPLA HAUNDIAN

Gaia: Egunkaria zabaldu eta zeure eskela ikusten duzu. Hasi lanean. Dozena erdiren bat kantatzeko moduan zaudetenean, kantuan hasiko gara.

Adibidea:

Azkena: Hau hola bada esan nahi du
hil eta piztu naizela

Aurrea: Egunkaria zabaldu eta
hona neronen eskela.

Kantaturik: Egunkaria zabaldu eta
hona neronen eskela
hau hola bada esan nahi du
hil eta piztu naizela.

Eta abar.

GAI DESBERDINEI KOPLA TXIKI BANA

Orain gai bakoitzari koplak bana emango diogu. Beti azkena lehenbizi pentsatu. Asma dezagun gai sorta bat. Adibidez:

- Txori bat erori da
- Zuhaitz haundi bati
- Lanetik bidali zaituzte
- Ilargia bete beterik dago

Eta abar.

Dozena erdiren batek gai bakoitzari koplak bana egindakoa, kantatzen hasiko gara.

GAI DESBERDINEI KOPLA HAUNDI BANA

Orain lehengo gauza bera, baina koplak haundian. Esan gai batzuk. Adibidez:

- Asto batek keinu egin dizu
- Ilargitik bueltan zatoz
- Tximista bat zure ondoan erori da
- Zer amets egin duzu bart?

Eta abar.

Gai bakoitzari koplak bana egitea gehiegi luzatzen den ala ez, irakasleak ikusi behar du. Eta segun zenbat gai sortzen den ere. Hemen lau jarri ditugun bezala, dozena bat ere ager litezke berehala. Orduan zenbat koplak egin aurretik erabaki eta, bariatzeko, batzuk goitik behera, beste batzuk behetik gora, beste batzuk erditik eta horrela egin liteke.

LAU
ZORTZIKO TXIKIA

ABIATZEN

BERE AITAREN HILTZAILEA

- 1) Jose de Tejeria
hau nere grazia
Gipuzkoako Aian
jaio ta hazia.
Aita tiroz hil nuen
horra desgrazia
esplikatzera nua
asunto guzia.
- 2) Deabruak animua
eman bihotzera
tiroz atrebitu naiz
nere aita hiltzera.
Donostira joan gero
zerbait ekartzera
egindako okerra
disimulatzer.
- 3) Gizonak altxa zuten
aita bizirikan
ai!, semiak galdu nau
berak esanikan.
Gurasoak etzuen
esan gezurrikan
gorputza hilda anima
joan zan mundutikan.
- 4) Paperian jarria
alde aurretikan
aitari zenbat eman
seinalaturikan.
Eske ari zan beti
aldamenetikan
gure enredo danak
diruagatikan.
- 5) Aitak eskatzen zidan
legez eta bidez
egiten niona da
agindu ta eman ez.
Buru dana betia
pentsamentu txarrez
tirua eman nion
diruaren ordez.
- 6) Soldadu armadunak
lotu kurioso
baita eraman ere
Azpeitira preso.
Deklarazio txarra
egina nik oso
libratutzeko bihar
gezurra preziso.
- 7) Aurrena egon nintzan
uko fuertian
salatzailea franko
bazan bitartian.
Gero aitortu nuan
egunen batian
gezur guztiak ziran
neretzat kaltian.
- 8) Azpeitiko herritikan
Donosti aldera
Gipuzkoako buru
dan tribunalera.
Akusatua nintzan
Judasen legera
gezurrak balio ez
neretzat galera.

- 9) Gaizki egin nuela
ondo damutzen zat
hau eskarmenturako
beste guztientzat.
Munduan ez da izan
oraindikan beintzat
ume bat txarragorik
gurasuarentzat.
- 10) Donostian nuan nik
hartu albistia
etzan posible neri
bizirik uztia.
Hura nere orduko
lastima tristia
etzan alegratuko
nere emazia.
- 11) Donostiko herritikan
Azpeitira ekarri
bost guardi armatukin
kotxian etorri.
Kartzelan sartu eta
han nengoen larri
sententzia tristia
zuten irakurri.
- 12) Zuzen ta garbi egin
dute justizia
badakit nuela nik
ondo merezia.
Ilbeltzan hamaseian
nere sententzia
goizeko zortziretan
kentzeko bizia.
- 13) Gaiztua izan banaiz
horra sujetatu
sententzi horrek ziran
bihotza urratu.
Aita Aizpururekin
ondo konfesatu
egindako okerrak
danak akusatu.
- 14) Pauso bat ezin eman
nuan ezergatik
bi lagun banituen
beso banetatik.
Urkamendira juan
ginan kartzelatik
borrerua begira
zegoen atzetik.
- 15) Urkamendian nitzan
eserita jarri
nere barrena zegon
estu eta larri.
Bizia eman bihar
oso lotsagarri
beste guztientzako
eskarmentagarri.
- 16) Barkaziua nuan
azkena eskatu
zergatik egin nuen
lenago pekatu.
Horregatik behar det
orain nik urkatu
Jaungoikuari arren
nitzaz erregutu.

Orain azken aldian sartzera goaz. Bertso osoa egitera goaz. Ez uste hala ere zortziko txiki bat egitea bi kopla egitea bezala denik. Hitzez edo luzetasunez doblea da. Baina kopla bat egiten dakienak bertso osoaren erdia baino askoz gehiago egina du. Hutsetik kopla txikira askoz ere jauzi haundiagoa dago, kopla txikitik zortziko txikira baino. Berdin kopla haundian ere.

Zortziko txikia osatzeko, batez ere betegarri gehiago behar da. Oroimena ere bai, bat batean denean. Beste elementuak kopla txikian landurik daude. Kopla txiki bat egitea zortziko txiki baten ehunetik hirurogeita hamar edo gehiago egitea dela esanik, ez dugu gezur haundirik bota. Goazen arlora.

Lau oinak emanda. Adibidez:

**Beti
ireki
hobeki
baneki**

Orain lau hitz hauekin nobelatxo bat asma dezagun. Oin bakoitzez esaldi bat. Adibidez:

- Lana egin behar da beti
- Ezin etorkizunik ireki
- Bizi ninteke hobeki
- Nahiago nuke nola baneki

Orain neurtu:

**Lana egin beharra
asko eta beti
etorkizunik ezin
halare ireki.
Bizi ninteke noski
gaur baino hobeki
naiago nuke hori
nola den baneki**

Lau oinok ez dago emaniko ordena berean eraman beharrik. Nobelatxo hori norberak nahi bezala edo ahal bezala molda lezake, oinen ordena horren arabera harturik. Adibidez:

- Atea nezaizuke ireki
- Nolakoa zaren ez baneki
- Hileta jotzen ari zara beti
- Bizi zara ni baino hobeki

Orain neurtu:

Atea nezaizuke
agian ireki
nolako jeneroa
zaren ez baneki.
Hileta jotzen ari
zara hortxe beti
halare bizi zara
ni baino hobeki.

Elkarrizketa. Zer zailena? Kontakizuna asmatzea? Lotura? Bete lana? Eta abar.

Ikasleek diotena bildu eta eztabaidatu ondoren, irtenbidea honela zentratu behar da.

Lehenbizi, beti bezala, azkena ondo erabaki. Bertsoa nora eramango dugun pentsatu. Azken aurreko puntuan, hirugarrenean, kapotea bota, zezenari pase bat ematean bezala. Azkenari bidea eman. Beraz, lotura zuzen samarra behar du, loturari buruz esaniko erlatibotasun guztiak kontutan direla. Zerbait hurbil samarra, azkena bala galdua gerta ez dadin.

Lehen bi puntuak guztiz betegarriak izan litezke. Eta horra bertso osoa egi-na. Hona nola beste adibide zehatzago batez:

Oinak: Urrea
                      Errea
                      Haserrea
                      Barrea

Oin hauetariko batekin azkena erabaki behar dugu. Hitzen ordena alda litekeela esan beharrik ez dago. Zein moldatuko dugu azkena? Segun zer esan nahi dugun edo zer datorkigun lehenen gogora. Demagun adibidez norbait ipurterrea dela esan nahi dugula.

Azkena: Nola liteke hain ipurterrea?

Orain hirugarren puntua. Adibidez, honekin loturik, har dezagun, **BARREA**. Gauza asko esan liteke, lotura hurbil samarra duenik:

- Galdu du barrea
- Sortzen zait barrea
- Garrazturik du barrea

Eta abar.

Idea horiek ipurterrearekin bat datozenak dira denak. Har dezagun adibidez, azkenengoa:

Garraturik du barrea

Orain lehen bi puntuetarako bi oin geratzen zaizkigu. Horiexekin atondu beharra dago. **URREA, HASERREA**. Behin azkena erabakirik edukiz gero, oin hauekin ere nolabaiteko lotura ez da hain nekez etorriko, oso hitz aldrebesak ez badira. Burua ez da hain anarkoa. Zerbait pentsatu badu, haren hurreko pentsamendua urrungoa baino errezago bururatuko da. Ura aldapan behera eramatea gorantz eramatea baino errezagoa den bezala.

Ustez lotura haundirik lortzen ez bada ere, lasai. Egin bete lana. Oso aurka eta urrun ez badoa, bertsoa azkenean bere lekura helduko da, leku hori erabakirik baita azken bi puntuetan. Nola oso kontra eta urrun ibiltzeko arriskua ebitatu? Gauza orokorrak edo konkrezio gutxikoak esanez. Adibidez:

**Mundua dena ez da urrea
Horrek ematen dit haserrea
Garraturik du barrea
Nola liteke hain ipurterrea?**

Orain neurtu:

**Mundu honetan ez da
guztia urrea
horrexek ematen dit
niri haserrea.
Ai zer garratza daukan
lagunak barrea!
Nola izan liteke
hain ipurterrea?**

Egin honelako ariketak, konfidantza pixka bat hartu arte. Asper erazi gabe, ordea, hurrengo kapituluan ere gauza berdintsuari ekingo baitiogu.

XXIII

ENTZULEAK ETA BERTSOLARI LAGUNAK

MUTIL ZAHAR BATI (Pello Zabaleta)

- 1) Bertso berri batzuek
behar ditut jarri
mutilzar batentzako
zerbait tentagarri.
Ezkontzeko asmuak
omen ditu sarri
andregaiaren bila
dabil herriz herri.
- 2) Inor baldin badago
ezkontzeko zale
mutilzar hori nor dan
egin zazu galde.
Etzera geldituko
senargairik gabe
eta egingo zera
puska onen jabe.
- 3) Nobio jaun hori da
kosta aldekoa
Debatikan honera
etorritakua.
Langile ona eta
ezkongai bapua
edozeinentzako ere
bazera naikua.
- 4) Hogeita hamasei urte
oraindik gaztia
gorputz ederrekua
txit balientia.
Suertatzen bazaio
gustoko andria
jaiero pasiatzen
ibiliko dia.
- 5) Jaiero pasiatu
eguraldi onian
zinera juango dira
denbora txarrian.
Handik biak etxera
ilunabarrian
ondo biziko dira
alkartasunian.
- 6) Neskatxa bat gustatzen
zaizu Errenterin
benturaz berak ere
naiko du zurekin.
Azkar hobe diozu
mandatua egin
engainatu baino len
besteren batekin.
- 7) Lenbizi pentsatzen du
puskak egitia
oia muelle onakin
ta mesanotxia.
Maia marmolezkua
oso dotoria
beste armario bat
espiluz betia.
- 8) Ez bazaio gertatzen
andrerik hartzia
puskak pentsatuzten du
irrifan jartzia.
Orduan hobe dezu
etsia hartzia
eta mutilzarraren
bandera agertzia.

Lehen bi puntuetan gauza orokorrak edo konkrezio gutxikoak esan dugu. Hori bertsoaren azkenari buruz. Baina baliteke oso zer konkretuak sartzea ere, azkenik konpromizoa sartu gabe. Bertsolaritzan ingurua beste ezertan baino funtsezkoagoa da. Lehenago ere inguru hori sarritan aipatu dugu. Inguru nagusia jendaurrea da, bai eta bertsolari laguna edo kontrarioa ere, bakarrik kantatzea salbuespena baita.

Inguru horretan, beraz, jendeari edo bertsolari lagunari hainbat gauza esan lekiok, oso konkretua izanik ere, bertsoaren azkenari oztoporik jarriko ez diona.

Norbere buruari edo norbere buruaz ere hainbat gauza esan liteke, jendaurrean edo bertsolari lagunaren ondoan izan ezik, zentzurik ez lukeena.

Hona lau oin:

Osoa
Gozoa
Besoa
Usoa

Demagun lagunari ziplada bat sartu nahi diogula. Adibidez:

Lagun hau ez da burutik osoa

Hirugarren puntua:

Ez da esateko gauza gozoa

Orain lehen bi puntuak, geratzen diren oinekin:

— Ni ez naiz usoa
— Hego ordez luzatzen dut besoa

Orain laurak neurturik:

**Dakizuen bezala
ni ez naiz usoa
hego ordez luzatzen
ari naiz besoa.
Esatera noana
ez da hain gozoa
nire lagun hau ez da
burutik osoa.**

Lehen bi puntuak entzuleei zuzenduak dira. **Besoa luzatzea** jestuz ere laguntzekoa da. Zer gauza konkretuagorik? Hala ere ez du bigarren zatirik apurtzen.

Demagun orain azken puntuan beste ideia oso desberdin bat kantatu behar dugula. Adibidez:

**Gartzelan egin behar
bizitza osoa**

**Dakizuen bezala
ni ez naiz usoa
hego ordez luzatzen
ari naiz besoa.
Esatera noana
ez da hain gozoa
gartzelan egin behar
bizitza osoa.**

Gaizki al dago?

Alda dezagun orain bigarren zati guztia, azkena **GOZOA** oinez utzirik.

Adibidez:

**Auntzarentzat akerra
haragi gozoa**

Hirugarren puntua orain:

**Itxusia naiz baina
neurean osoa**

Bertso osoa:

**Dakizuen bezala
ni ez naiz usoa
hego ordez luzatzen
ari naiz besoa.
Itxusia naiz baina
neurean osoa
auntzarentzat akerra
haragi gozoa**

Ikusten lehen bi puntuek zer ideia desberdinetarako balio duten? Entzulerik aurrean ez balitz, ez legoke baliakizun honetaz jokatzetik. Lagun artean ere jende aurrean bezalatsu da. Ihardun kolektiboa izatean dago gorabehera.

Entzuleengana bezala, bertsolari lagunaren edo lagunengana ere berdin jo liteke.
Hona lau oin:

Hutsa
Goruntza
Gorputza
Putza

Demagun bigarren zatia honela dela:

Demokrazi hau dugu
berriketa hutsa
zerbait bazelakoan
zakurraren putza.

Orain lehen zatia bertsolari lagunari zuzendurik:

Begira zazu, lagun
behetik goruntza
ez al duzu kirrizkaz
sentitzen gorputza?
Demokrazi hau dugu
berriketa hutsa
zerbait bazelakoan
zakurraren putza

Alda dezagun orain bigarren zatia, lehenengo berarekin utzirik. Adibidez:

Begira zazu, lagun
behetik goruntza
ez al duzu kirrizkaz
sentitzen gorputza?
Konparazioz gure
bizitza da putza
oraintxe zerbait eta
bat batean hutsa.

Axularrek sinatzeko moduko bertsoa da hau. Begira zer ideia desberdinen betegarria den lehen zatia.

Hemen azterketa luzeak eta arretagarriak egin litezke, beste helburu batez ari ez bagina. Gure helburua zortziko txikia osatzea da. Horretarako bete lanaz ari gara. Eta bete lan horretarako aproba desberdinak egiten ari gara, ez hainbeste teoriak sartzeko, segurtasun praktikoa ezarri nahiz baizik.

Hala ere, esandako guztiaren bilgarritzat, arau nagusi bat eman gabe ezin utzi. Esaldi betegarri horiek nortasun propiorik gabeak dira edo nortasun zorrotzik

gabeak. Orduan segun zer esaldi nagusi datorren, hartara orientatzen dira berehalaxe, sateliteak planeta inguruan eta planetak izar inguruan bezala. Esaldi horiek erreferentzia baten beharra dute. Baten ordeztu beste bat sarturik, hartara orientatzen zaizkizu. Bildotsak bezala. Hauen senak amari jarraitzea eskatzen die. Amarik ez badute, mugitzen den edozein multzori jarraituko diote. Eta sarritan, ama eta guzti ere, badakite galtzen, beste zerbaiten edo norbaiten atzetik. Azkenengo bertsoaren lehen puntua hauxe zen:

**Begira zazu, lagun
behetik goruntza**

Esaldi honek demokrazia berriketa hutsa eta zakurraren putza izatearekin bat egiten du entzuleen buruan. Agintariak, ministroak, parlamentariak edo horrelakoak goian situatzen baitira, laguna eta entzuleak behean daudelarik. Axularrek sinatuko lukeela esan dugun bertsoan ere, beheara eta goia zentzuzkoak dira. Biziaren ezereztasuna aipatzean, mundu hau eta bestea, lurra eta zerua, berehalaxe asoziatzen baitira. Beste hainbat eta hainbat kasutan ere, aprobarik egiten baduzue, berdintsu gertatuko da.

Honek ez du esan nahi beti ondo egokituko denik. Bildotsak ere zuri aisa jarraituko dizu, baina telebista bat topera hoska hurreratzen badiozu, agian atzera egingo dizu.

Azkenez beste gauza bat ere kontuan eduki beharrekoa da. Bertso bakarra satelite galdua bezala da. Bertsoak sailean joaten dira. Bakarka hinsteste zentzu eduki ez arren, errezkan doazela, askoz ere errezkiago zentzuan sartzen dira. Gauza asko aurretik esana dago. Gaia ere aurretik dabil, inguruak eskatzen dituen xehetasunak emanak daude. Bertsolariak ez dauka dena situatu beharrik, entzuleen gogoan baitago. Honela bakarka oso urrun dabilela dirudien bertsoak ere, sailka hari osoa hartzen du. Teilatu haundi bat bezala, baina alderantziz. Gure teilaturik gehienek gailurra erdian daukate. Honela izan behar du, ura alboetara botatzeko. Gailurra ertzak baino beheago balego, ur guztiak erdira letozke. Antzeko zerbait gertatzen da bertsoetan ere, saioa aurrera doanean. Esaten ari garen bete lana egiteko, abantail haundia ematen du honek.

BETEGARRIEN ARIKETAK

NIKOLASA HAUNDIA (Zeferino Mujika)

- 1) Nikolasa haundia
da nere grazia
Naparruan jaio ta
Bizkaian hazia.
Oraindikan ez nago
mirabe itxusia
buruko ilea daukat
urdintzen hasia.
- 2) Berrogeita sei urte
daukat edadia
zazpi arroa banaiz
ezkondu gabia.
Alondegira sarri
bilatu biria
zurrutian badaukat
abilidadia.
- 3) Aguardintarik ez zait
gustatutzen kasik
atzo ere ez nuen edan
kuartilo bat baizik.
Ardo zuria ere
dedanian pozik
ezin dedan denboran
egoten naiz hutsik.
- 4) Majo bat izandu det
lengo egunean
hitza eman diogu
pozik degunean.
Konformatu gerade
txit modu onean
ez gerade hasarre
hontan gaudenean.
- 5) Gau batean egin dit
bere etorrera
ez gera ailegatu
estadu txarrera.
Mozkortuta erori zait
zerraldo lurrera
bolamotza bezela
neronen aurrera.
- 6) Jan gutxi egin zuen
edan berriz fuerte
asko samar sartuak
galdu zuan parte.
Zutik ezin egonda
etxia aparte
mututurik egon zan
egunsenti arte.

- 7) Hori da neretzako moduko gizona aspalditxuan badu mozkortzen dan sona. Palta hori badu baina borondate ona ezkontzeko agindu dit perkalezko gona.
- 8) Erregali horrexek poza eman zidan betiko sartu bada nere bihotzian. Hidrolika zakuak badazkala etxian kamisa ere agindu dit haiek garbitzian.
- 9) Horrelako kamisa gustatzen zait neri jazteko pozak nago josi al baledi. Puska askotakua joskura ugari hatz egingo diogu arkakosuari.
- 10) Esposatzeko daukat jazkera grabia fandangolaria naiz entero trebia. Emango det len baino itxura hobia kamisa izango det bordatu gabia.
- 11) Oraintxen kontentu da Doña Nikolasa oraindik ez negoan mirabe eskasa. Txuleta ederrak jan zurrut egin lasa oraindaino ez ditut egun txarrak pasa.
- 12) Erregaliak ditut oso modakuak tapatuko ditugu betik gorakuak. Biok tokatu gera gogo onekuak esposatu biagu gero gerokuak.

Goazen orain ariketa bereziak egitera, oin zerrenda bat emanez. Adibidez:

Hala
 zabala
 dala
 dezala
 bezala
 apala
 atala
 makala
 tamala
 berehala
 petrala
 katedrala
 azala
 ostirala
 argala

hegala
kaporala
seinala
atabala
BALA

Adibidez:

**Buruan behar ditu
dozenerdi bala**

Puntu honek Xenpelarren «**bala bat sartu buruan**» gogarazten du. Ideia honek zentzu osoa dauka berak bakarrik, bertsolariak bere lagunaren aurka esanik. Kantatzean, laguna seinala liteke jende aurrean. Lagun bati esateko gogorregia badirudi ere, segun zer gai den, ondo datorrena izan liteke. Norbere kontrarioa-rengatik ez ezik, beste norbaiten aurka ere esatekoa gerta liteke, gaiak norbaitegatik zerbait gogorra esatea eskatzen badu.

Xehetasun hauek eginik, goazen hirugarren puntura. Adibidez:

**Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.**

Bertso erdi honi aurreko erdia bete dezaiogun orain, oinak binaka eta errezkan harturik:

**Esan beharra daukat
noba edo hala
entera dadin gure
jendaurre zabala.
Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.**

**Sarritan bai jendea
nazkagarri dala
ez dakienik bada
aditu dezala.
Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.**

**Esan behar dut orain
sentitu bezala
harro dabilenen bat
jartzeko apala.
Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.**

**Osorik baldin bada
badator atala
oraingoa haxe ez da
arrazoi makala.
Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.**

Pentsatu hutsak ere
sortzen dit tamala
zer egingo nukeen
hona berehala.
Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.

Hona egi haundi bat
nola katedrala
amorratioz daukat
erretzen azala.
Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.

Igande naiz larunbat
edo ostirala
bihotzik ez daukanak
arima argala.
Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.

Hemen hegoa eta
hor berriz hegala
ondoan daukadana
ai zer kaporalala.
Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.

Nor zer den entzuleek
dezaten seinala
pregoi jotzera doa
nire atabala.
Nola liteke izan
hain gizon petrala?
Buruan behar ditu
dozenerdi bala.

Kanta ditzagun orain denak errezkan. Zer iruditzen zaizue? Sinesten al duzue bete lana egiteko ez dela hain irudimen zorrotzik behar? Bete lan arrunt samarra noski. Beste gauza bat da bete lan bizia eta dotorea egitea. Esana dugu bete lana artea dela. Baina minimoa gainditzen duena nork jakin hortik noraino iritxi litekeen?

Norbaitek agian oin zerrenda hau honela aurrez prestatu ote zegoen zalantzak izango ditu. Egin beste edozein zerrenda ezer pentsatu gabe eta gutxi gora behera berdin aterako da. Sinesteaz edo ez sinesteaz aparte, ariketa hau eginago eta betegarrien sena landuago gertatuko da. Eta era berean, aurrerago azaldua dugun bezala, oinen balorapen desberdinaz jabetu. Egokiera erreza ala zaila duten oinek berez agertuko dute beren burua. Goragoko zerrendan adibidez, bistan dago KATEDRALA, OSTIRALA edo ATABALA egoki sartzen zailagoa dela DALA, BEZALA, BEREHALA eta abar baino. Ideia horretan ez ezik, beste ideia posible guztietan ere, hitz horiek, izen konkretuegiak direlako, beste hauek baino sargaitzagoak izango dira beti, berak sartzea zuzenki tokatzen den gaia ez bada.

BOST
ZORTZIKO HAUNDIA

ABIATZEN

TXANTXANGORRIA (Bitoriano Iraola)

- 1) Nork ezagutzen ez du lur hontan
nork gure txantxangorria?
Jostailu ezin egona eta
bide txokoko txoria.
Kaxko biribil begi argiak
moko me txorrotx txikia
berde gorrixta eta petxua
luma fin gorritz jantzia
purruxtakako hegalaria ta
gainera xaltalaria.
- 2) Goiz goiz jaiki ta artian ondo
zabaldu gabe eguna
agur eginaz hau da xaltoka
bideratutzen zaiguna.
Fiatua da graziz betia
xanko beltz txukun txukuna
baserrietan nola kalian
danak maitatzen deguna
gure lurreko adiskidia
urte guziko laguna.
- 3) Txori txikia arbol gaintetik
jatxi baino len larrera
ikusiko da xalapartaka
nola betzen dan lurrera.
Josta moduan altxatu ere
lar punta baten gainera
bidez eltxorik arkitzen badu
kolpe tiriaz aidera
purruxtan gero sartzen dan arte
erreka txulo batera.
- 4) Ez dira aitzen mendi gainetan
lengo irrintzi zantzuak
baizikan haize txistuak eta
kazkarabar erasuak.
Bakar bakarrik alaitzen ditu
zelai borda ta basuak
txori berrixu petxu gorrien
kantatxo xamur goxuak
kanpo guziak atseginduaz
pasiaz negu osuak.
- 5) Udaberrian azaldutzian
kukuak euskal mendira
ku-ku eginaz beren arraultzaz
katibatutzen ez dira.
Ez dakit nola biltzen dituzten
txantxangorrien kabira
eta umiak ama on harrek
ateratzian argira
eskergebiak etxien jabe
ondoren egiten dira.
- 6) Beldur haundiko negu beltzian
elurte gogor haietan
txori leiala inguratzen da
edozein etxe txarretan.
Janari bila hain fiatua
sarturik estalpietan
katu zitalak nola egoten
diraden erne txeletan
han erortzen da inozentia
beraren hatzaparretan.

7) Beren sarrera egiten dute urteko apirilian kontentu eta alai kantari guztizko talde luzian. Azaltzen dira eguzkiaren argian gisa goizian horrengatik eiztari batek txori leial hau hiltzian esan liteke penik ez dala sartzen hain bihotz hotzian.

8) Negu goiz batez txori umil hau estrata bide txokuan arkitu nuen puxtutua ta etxera eraman nuan. Esne epelez argal gaixua zerbait piztu zan orduan utzi ta joan zan pozez kantari txori librien moduan ta zeinek daki zeramazkien esker on haiek petxuan.

Aurreko kapituluan zortziko txikian esaniko guztiek zortziko haundirako ere berdin balio digute. Hango azalpenik errepikatu gabe, ariketak bakarrik egingo ditugu hemen.

1) Lau oinak emanda. Adibidez:

Papera
Batera
Aukera
Atera

Orain nobelatxo bat asma dezagun lau oinok in, esaldi luzetxoagoak eginez, zortziko haundia baita:

— Dirua izan ezker o garestia da papera
— Nire patrikan ez da izaten berde asko batera
— Aberatsa zara eta hau nire aukera
— Ostu dituzunak mesedez atera

Orain neurtu: Diruarena izan ezker o garestia da papera nire patrikan ez da izaten berde askorik batera. Zu aberatsa zaren medioz hauxe da nire aukera ostu dituzun denak mesedez hemen bistara atera.

2) Oin berak beste ordena batez:

— Gauza aldrebesak ikusteko bada aukera
— Gizon batek zer egin didan kontuak atera.
— Neuri ostu eta jan du milako papera
— Lotsagabea eta tentela batera.

Orain neurtu: **Gauz aldrebesak ezagutzeko bada sarritan aukera gizontxo batek zer egin didan jaunak, kontuak atera. Neroni ostu eta ber bertan jan du milako papera hori bai dela lotsagabea eta tentela batera.**

3) Beste lau oin:

**Komuna
Eguna
Duguna
Laguna**

Pentsa dezagun azken bat. Adibidez:

Gizonarentzat eserlekurik maiteena komuna

Orain hirugarren puntua laugarrenarekin zerbait lotua:

Bada zoko bat maiz bisitatzen duguna

Orain beste biekin lehen zatia bete:

- **Ez dakienak nirekin badu laguna**
- **Arrazoiak kantatzeko baita gaurko eguna.**

Esaldi hauek edozein segidari ondo doazkionak dira, hain orokorrak baitira. Hona laurak errezkadan:

- **Ez dakienak nirekin badu laguna**
- **Arrazoiak kantatzeko baita gaurko eguna**
- **Bada zoko bat maiz bisitatzen duguna**
- **Gizonaren eserlekurik maiteena komuna.**

Neurturik:

Ez dakienak nirekin badu enteratzeko laguna arrazoi batzuk kantatzeko baitugu gaurko eguna. Bada zoko bat etxe denetan maiz bisitatzen duguna gizonarentzat eserlekurik maiteena da komuna.

4) Orain hain sarrera zabalaren orde, lehen bi puntuak entzuleei zuzenduak:

Oinak: Egurra
                      Samurra
                      Bildurra
                      Muturra

Azkena: Haizkolariak ez gara baina
                      tokatzen zaigu egurra

Hirugarrena: Mendian eder baina soinean
                      ez da hain karga samurra

Orain entzuleei zerbait esateko, BILDURRA eta MUTURRA ditugu.

Hona adibidez: Ez al duzue ikusten nola
                      dabilen mire muturra?
                      Behar bezala esplikatzeke
                      badaukat neure bildurra.
                      Mendian eder baina soinean
                      ez da hain karga samurra
                      haizkolariak ez gara baina
                      tokatzen zaigu egurra.

Bigarren zatia guztiz alda dezagun orain, lehenengoa berdin utzirik:

Ez al duzue ikusten nola
                      dabilen nire muturra?
                      Behar bezala esplikatzeke
                      badaukat neure bildurra.
                      Harria bota nion suari
                      akabatzean egurra
                      puzka ta puzka ere ez zegon
                      hura piztutzen samurra.

Hona zer bertso desberdinak, lehen erdia berbera izanik.

5) Lehen bi puntuak bertsolari lagunari zuzenduak.

Oinak: Ura
                      Gura
                      Modura
                      Ardura

Azkena: Herri hau libre ikusi gabe
                      hiltzerik ez nuke gura

Hirugarrena: **Bene-benetan hitzegiten dut
sentitzen dudan modura**

Orain lehen puntuak bertsolari lagunari:

**Aizazu, lagun, ba al dakizu
zein den gaur nire ardura?
Ardo beroa baldin bazara
ni ere ez nauzu ura.
Bene-benetan hitzegiten dut
sentitzen dudan modura
herri hau libre ikusi gabe
hiltzerik ez nuke gura.**

Alda dezagun orain bigarren zatia:

**Aizazu, lagun, ba al dakizu
zein den gaur nire ardura?
Ardo beroa baldin bazara
ni ere ez nauzu ura.
Zure galtzetan pasiatzerik
ez nuke inola gura
mundu guztiak hartu ez nazan
arrote baten modura**

Horra zer bertso desberdinak sarrera berberaz.

BETEGARRIEN ARIKETAK

FUERUEN GAINIAN (Txirrita)

- 1) Orain bi mila urte inguru bezela ziran hasiak erromatarrak berendu nairik gure zazpi probintziak. Garai hartako abarkadunak ziran jenioz biziak baziran penaz amildu eta beren hezurak hautsiak lastimosuak izandu ziran haien orduko antsiak.
- 2) Denbora hartako gerrero zarrak ziran gizon onraduak aziuetan irabazita jazten zituzten graduak. Hirurogeita lau urtekuak bazebiltzan soldaduak orain bezela etzuen inor engainatutzen diruak Legobide ta Osabal ziran Kantabriako buruak.
- 3) Aitona hoiek zer pentsatu zuten azkeneko heriotzian ez genduela jakin izandu pena daukat bihotzian. Arrats guzian otso guardian egunez erdi gosian zenbait naigabe sufritu zuten Ernioko gurutzian haien orduko oraziuak ederrak izango zian.
- 4) Gure izeben amen amonen osaben aiten aitonak hemen fueruak defenditutzen ibilitako gizonak. Bertan batalla irabazita gero Erromara juanak Otavianok galdu zituen bere herriko lagunak haundi gaiztuak diran tokian pagatzen du txiki onak.
- 5) Arroza baino zabalagoko gure zazpi probintziak baratza eder bat bezela zeuden barziak lorez jantziak. Lau Espainian morroi gaudenak hiru han ditu Frantziak gizon gaizto bat dala medio hondatu ginan guziak beste munduan ikusten badet eman biaizkat graziak.
- 6) Pertsegituak izandu gera juan dan zenbait urtian asko zebiltzan agindu nairik Kantabriako partian. Mantxa gabeko lore ederrak estalirikan lurpian errespetua guardatzen zuten Lartau hemen zan artian oraindik ere denbora dago berriro saia gaitian.

- 7) Geren sailari segi zaiogun
ez bestetara mugitu
motiborikan asko badaukat
ongi esan nai banitu.
Ni engainatzen ez baldin banaiz
Euskal Herriak baditu
Kantabriaren izenik ere
nai ez dutenak aditu
zazpi senide aita batenak
egin gerade unitu.
- 8) Zazpi senide aita batenak
danak euskaldun garbiak
Tubal zarraren artaldetikan
banatutako ardiak.
Dira aitona nungua zuten
ez dakitenak erdiak
utzi ditzagun bide ilunak
bila ditzagun argiak
beti betiko bere izena
izan dezan Kantabriak.
- 9) Beren idea beste gauzarik
ez daukatenak buruan
gaurko egunian halako asko
baditugu inguruan.
Esaten zaie Kantabria honek
bere jabia nor duan
kontra egiten hasten zaizkigu
setosuaren moduan
geren anaiak ez ditugula
esan gentzake orduan.
- 10) Baldin egiaz egina bada
aurreko zorren papera
zazpi probintzi euskerazkuak
Kantabrietarrak gera.
Bere bihotzak daukan asmua
beti dijua pakera
bide askotatik martxa zuzenik
ezin gentzake atera
onena zein den ongi neurtuta
bildu gaitazan batera.
- 11) Zazpi senide aita batenak
egotia honen triste
fortunatu da desgrazi batez
baino ez genduan uste.
Maitatzen dute etorri dana
besteren gauzaren eske
egunen batez haserre samar
ikusi bihar gaituzte
jakin dezaten bagerala gu
izena degun hainbeste.
- 12) Mundu honetan ezin bizi ta
ez degu juan nai bestera
gezurra esanda ez dago handik
etorritzerik ostera.
Arrazoi gabe eman ziguten
lege kontrako jazkera
gainera berriz kontari daude
galduko dala euskera
gogor egiten ez bazaiote
hoientzat aina ez gera.
- 13) Kolka txarraren azpian dauden
txito urrikalgarriak
hamarretatik bost hiltzen dira
beste bostak elbarriak.
Pizti gaiztuen bildurrez beti
gora begira jarriak
indar gutxiko gorputzak eta
suspiriuak berriak
kastigu horren mendian bizi
gera gaur Euskal Herriak.

Goazen orain oin zerrrenda batez betegarrien ariketak egitera. Adibidez:

Aria
garia
saria
aharia
nabaria
haragia
hobaria
gidaria
gudaria
ugaria
janaria
eskaria
nagia
haria
ataria
madaria
ZAHAGIA

Demagun norbaiti mozkortia dela esan nahi diogula. Adibidez:

Hona herrian ardorik geien
hartzen duen zahagia.

Hirugarrena:

Galipot saldaz ere egingo
luke honek edaria

Bertso osoak:

Bakoitzak bere buruarekin
badauka zertan aria
ogia egin behar duenak
bilatu behar gara.
Galipot saldaz ere egingo
luke honek edaria
hona herrian ardorik geien
hartzen duen zahagia.

Bertso hau izan dadila zuen
arretarentzat saria
kolpe txiki bat jotzera noa
baina ez naiz aharia.
Galipot saldaz ere egingo
luke honek edaria
hona herrian ardorik geien
hartzen duen zahagia.

Zenbait gorputzek ikusi hutsez
ere dute nabaria
azala zimel daukatenean
eta ubel haragia.
Galipot saldez ere egingo
luke honek edaria
hona herrian ardorik geien
hartzen duen zahagia.

Tratuan ari diren geienek
maite dute hobaria
beste askoren bizitzan berriz
zurruta da gidaria.
Galipot saldez ere egingo
luke honek edaria
hona herrian ardorik geien
hartzen duen zahagia.

Ez dakienak nolakoa den
zurrutaren gudaria
aurrean dugun honekin badu
argibide ugaria.
Galipot saldez ere egingo
luke honek edaria
hona herrian ardorik geien
hartzen duen zahagia.

Gorputzarentzat beharrezkoa
omen dugu janaria
beste zerbaitek ere badauka
batzumentzat eskaria.
Galipot saldez ere egingo
luke honek edaria
hona herrian ardorik geien
hartzen duen zahagia.

Behar denean orratza sartzen
ez naiz langile nagia
baina bildur naiz oraingo hontan
faltako zaidan haria.
Galipot saldez ere egingo
luke honek edaria
hona herrian ardorik geien
hartzen duen zahagia.

Ez da sarritan hutsik egongo
tabernako ataria
lagun bat daukat harrak goiz jota
gorritu den madaria.
Galipot saldez ere egingo
luke honek edaria
hona herrian ardorik geien
hartzen duen zahagia.

Beste mila zerrenda eginik eta nahi den amaiera hautaturik ere, berdin egin liteke. Tranparen bat nonbait badela uste baduzue, jar dezagun beste zerrenda bat. Eginak erakutsiko du. Zail egiten bazaizue, ez da tranparik dagoelako, bete lana sen bat delako baizik. Sen guztiak bezala, hori ere landu egin behar da eta horretan gabiltza.

XXVII

SAIOA GAIAK JARRITA

HOGOI URTETAN BEZALA (Xalbador)

- 1) Ostatu baten barnean entzundut ahapaldi zoroa beren ustetan oro dazkiten gazte batzuen leloa:
«Zaharrendako salda ona ta gaztentzat amodioa»
Gezurra dela jakin dezaten kantatzen hasterat noa.
- 2) Berrogoi eta hamar bat urte badu ene emazteak berrogoi eta hamahiru nik iragan udan beteak.
Maitasunezko sentimendutan oraino gaude gazteak amodioa zintzoa bada ez dira konda urteak.
- 3) Laster laguna hartzekoa du gure haurretan gaztenak lehendik ere bi baditugu ezkondukan daudenak.
Bakotxa bere lagunarekin etxerat biltzean denak ohartzen gira guhaur girela denetan loriosenak.
- 4) Maitemindurik emaztearen inguruan nabilala galdetzen diot maite nauenez otoi segurta nezala.
Arrosa bezain gorri eginik begiak apal apala baietz segurki ihardesten daut hogoi urtetan bezala.
- 5) Sartzerat noa berrogoi eta hamabortz garren urtean eta gaztetan bezain lorios ni zure beso artean.
Bizitzen denak amodioa gaztentzat dela ustean zer erran liro gure arteko zoriona ikustean?
- 6) Maitasunezko iguzki batek gaduzka bere gerizan memento baten epearentzat Jainko banindaike izan.
Mana nezoke iguzki horri nehoiz ez dadila etzan zorionezko bizitza hunek azkenik izan ez dezan.
- 7) Zu zira ene zorionaren iturri ta nagusia mundu hunetan jarraikitzeo dutan arrazoin guzia.
Zure dohainen gozoz ez banu ene gogoia hazia lore gabeko udaberri bat laiteke ene bizia.
- 8) Gaztek diote: «Amodiorik ez da zahartzearekin»
Gu zahartzeak ez gaitu aldiz geiago baizik bat egin.
Jaunari diot biak batean har gaitzan noizbait berekin zoragarritzko lorategi hau bi zati egin ez dadin.

Bertso saio bat egin dezagun orain. Azaltzeko guztiak azalduak ditugu. Azkena lehenen pentsatu beharra arautzat dugu. Lehen bi puntuetan bete lana egitea ere bai. Orain azkenengo zer berria hirugarren puntua da. Hau azkenaren zubi bezala jotzen genuen. Kolpea emateko bidea prestatu. Noiz egiten da hau?

Orain arte azkenaren hurrengo egiten genuen, lehen bi puntuak bereziki tratatzeko. Baina bat bateko bertsogintzan ez da horrela. Bertsolaria azkena pentsaturik hasten da. Lehen bi puntuak edo betegarriak kantatzen ari dela, hirugarrena pentsatuko du, azkenaren arabera. Hirugarrena berriz martxan pentsatzen du, ez baita izan ere azkena bezain garrantzikoa. Hauek honela, lehenbizi azkena pentsatuko dugu. Gero lehen bi puntuak eta azkenik hirugarrena. Beraz, azkena erabakitakoan, beste guztia goitik behera jarraian.

ZORTZIKO TXIKIAN

Hona gai bat: **Goizean ohetik jaikitzeo turrina jotzen dizun iratzargailuari.**

Azkena: **Eskerrik asko baina
ni ez nauk jaikiko**

Bertso osoa: **Erloju hau nik ez dut
batere begiko
ez al da geratuko
muturik betiko?
Jotzen badu kasurik
ez egin ta kito
eskerrik asko baina
ni ez nauk jaikiko.**

Norbaitek pentsa lezake lehen bi puntuak ez direla betegarriak. Bai eta ez. Ez balira ere, bete lana egitean azkena pentsaturik baitago, ez da hain zaila gaiaren elementuren bat aipatzea eta horretaz zerbait esatea. Kasu honetan erlojua. Lehen bi puntuak beste bertso baterako ez dute balio, aurrerago eginak ditugun zenbait ariketetan bezala. Egin zitekeen hala. Baina hemen pausotxo bat gehiago eman dugu.

Lehen zati zabal horri bigarrenak ematen diola zentzua eta orientabidea esaten genuen. Entzuleak, bertsoa amaitzean, hala hartzen du, osotasun bat bezala, nahiz eta lehen puntuak oso bertso desberdinetarako balio izan.

Hemen esaten duguna da, azkena gogoan duen bertsolariarentzat, ez dela zaila bete lan hori gaiaren zerbait aipatuz egitea. Hitz bat aski da horretarako, haren inguruan zerbait esanez. Hemen erlojua bezala, beste gai batean beste zerbait. Segun zer oin gogora datorren, haiexek sartzeko bete lana egiten da.

Guzti hauek kontutan direlarik, ea gai horri nolako bertsoa edo bertsoak kantatzen dizkiozuen. Hasi!

GAI BIKOITZA

Orain beste gai bat, baina bikoitza. Batak bestearen aurka. Hori oraindik binaka egiteko gehiegi bada, talde erdiak beste erdiaren aurka. Gaia:

Bat batean asto bat sartzen zaigu eskolan. Zer nahi ote du? Batzuk asto horren ofizioa eta beste batzuk ikasleona.

Talde bakoitzetik hiruren bat bertso osaturik dituzuenen, kantatzen hasiko gara. Hasi! Bat. Bi. Hiru. Hasi kantatzen.

Astoa: Azkena:

**Hemen heldu da zuen
arrantzen soinura.**

Bertsoa:

**Egun on edo gau on
lege den modura
sartzea pentsatu dut
zuen ikuilura.
Aspaldion lagunik
ez zedukan hura
hemen heldu da zuen
arrantzen soinura.**

Ikasleak: Azkena:

**Eseri zaitetz lasai
gure inguruan.**

Bertsoa:

**Egun on zuri ere
lege den moduan
gizalege pixka bat
ikasi zenduan.
Belarri biak jarriz
bertso liburuan
eseri zaitetz lasai
gure inguruan.**

Eta abar.

ZORTZIKO HAUNDIAN

Gai bakarra: Ovni bat aurrean lurreratu zaizu eta esan dizute: Martzianoak gara.

Hasi. Talde bakoitzetik batzuk amaitzean, kantatzen hasiko gara. Adibidez:

Azkena: Martzianoa esan du baina ematen du Martzelino

Bertsoa: Barregarriak kantatu behar gaiak horrela baitino plater batetik atera zaizkit dozena bat demonino. Ez zait holako jende klaserik suertatu oraindino Martzianoa esan du baina ematen du Martzelino.

Eta abar.

Gai bikoitza: Ilargiarekin elkarrizketa. Batzuk ilargia zarete eta besteok goizaldean kantatzen ari diren bertsolariak.

Talde bakoitzetik hiruren bat prest daudenean, kantatzen hasiko gara.

Ilargia: Azkena:

Gauetz pasatzen naizen guztian beti azpian zaudete

Bertsoa: Batzutan oso txikia nago baina gaur berriz naiz bete hola osorik nagoenean ez nau jende gutxik maite. Bertsolariok noski neronen lagun zaharrak zarete gauetz pasatzen naizen guztian beti azpian zaudete.

Bertsolariak: Azkena:

Gau batengatik zergatik jaisten ez zara lagun artera?

Bertsoa:

**Afaltzen geunden eta orduak
kanpora gaitu atera
laguntzat hartzen zaitugulako
gabiltz kaletik kalera.
Hainbat mendetan zu ere hortxe
zabiltza gora ta bera
gau batengatik zergatik jaisten
ez zara lagun artera?**

Eta abar.

Azkena pentsatzeari buruz azken oharra. Gehienez zortziko txikian puntu osoa pentsatzen da, laburra baita. Zortziko haundian, ordea, azken lerroa sarritan aski izaten da, mendeko esaldia edo ez bada. Zortziko silabek nahiko tarte ematen dute ideia oso bat sartzeko, batez ere bertsoa denean.

SEI
HEGAN

XXVIII

PAPERETIK ASKATZEN

ESPERANTZARIK GABEKO AMODIOA (Xalbador)

- 1) Amodioa gauza tristea
bihotzen higatzailea
guziz enea bezala bada
esperantzarik gabea.
Gizonarentzat hau baino malur
haundiagorik badea?
Ikusten eta ezin eskura
maitatzen duen lorea
hunela bizi baino aunitzez
hobe litaik e hiltzea.
- 2) O, Jainko ona, zendako bada
egin nauzu hoin maluros
begien bixtan izar eder bat
ezarri dautazulakotz,
ikus orduko maite nuena
nik ditutan indar oroz?
Harek ordainez ez du enetzat
ez begi eta ez bihotz
nehoiz ikusi izan ez banu
hobeko nuen ondikotz!
- 3) Oi, ene maite ezin ukana
zoin zaren xarmegarria
maite dut zure begitartea
maite zure boz eztia.
Halaber zure irri gozoa
zure izaite guzia
zuretzat baizik ez dut begirik
zare ene iguzkia
gau eta egun zuri pentsatzen
deramat ene bizia.
- 4) Martxoko hormak galduko duen
lore pollit goiztiarra
ta eihartzerat bortxatua den
haizeak hautsi abarra.
Ene bihotza ez ditaikela
gauza horier konpara?
Nehoiz enea ez da izanen
maitatzen dutan izarra
hortaz oroitz maiz etortzen zaut
nigarra begietara.
- 5) Aitortzen dautzut, ene maitea
goiz aski banakiela
etzintaizkela enea izan
bertze batentzat zinela.
Bainan halere maitatu zaitut
ez bainezaken bertzela
ene bihotza bizi naizeno
izanen zaizu fidela
zuretzat bizi ez banintzaikela
zuretzat hil nadiela.

Orain arte paperetik ibili gara. Taldean norbait ibiliagorik baldin bazen, hori bere onerako izango da, baina orain arteko gutzia papera tresnatzat harturik egiteko zen. Baliteke hutsetik hasirik ere, buruz abiatzen denik izatea. Hori ere bere onerako.

Oro har eta hutsetik hasia den taldeari begira, oraintxe hasten gara papera uzten, ikasbide honetan behintzat. Jauzi haundia eta liluragarria ematera goazena. Txoriek lehen hegaldian edo haurrek lehen oinezaldian, edo bizikletan ikasten ari denak lehen joanaldian, senti lezakeen lilura.

Haurren lehen oinezaldia? Hori bakarrik al da ikasi duguna? Ez da gutxi. Haurrak denbora luzea eraman du arrastaka, eskuak, zangoak eta senak landuz, gero tente baina zerbait heldurik luzaro, eta azkenean tak, hiru edo lau urrats bakarrik egiten ditu. Esperientzia harrigarria, kontatzen baleki. Hiru edo lau urrats horiek berehala gehitzen dira. Egun batzuren buruan haurra tiki taka dabil. Oraindik tikili tokolo, baina ibili.

Zer alde dago aulki bati heldurik egotetik lehen hiru urratsak berak bakarrik egitera? Alde kualitatiboa, baina ez hain zaila. Haurraren senak aurretik bide luzeak eginak dira. Uste baino prestakuntza haundiagoa daukate. Bestela ez legoke tak ibiltzen hasterik.

Horixe egin behar dugu orain. Papera utzi eta tak. Ea halaxe gertatzen den. Ezer ez balitz bezala.

OROIMENA LANTZEN

Kopla txikia. Has gaitezen kopla txikitik.

Irakasleak kopla bat astiro kantatu eta ikasle batek jarraian hura buruz kantatu. Hitzez hitz ez bada, antzekoa. Adibidez:

**Hona orain kopla bat
buruz ikasteko
hainbeste egiterik
ez nuen usteko.**

Ikasleak errepikatu. Ariketa honetarako kopla sorta bat bildu behar da. Era bat une batean ikasleek kopla bana egitea da. Berehalaxe dira mordoa. Orduan batek kantatu eta beste batek errepikatu. Ikastaroan zehar bilduz joanikoak ere izango dira koadernoetan.

Beste era errez bat zortziko txikiak bi zatitan kantatzea da, kopla doinuan. Horrela bertso batekin bi kopla ditugu.

Entzun eta batera kantatzea gehiegi bada, idatzi egin liteke. Entzun eta bakoitzak idatziz jaso. Baina gero buruz kantatu. Horrela berdin berdina ez bada ere, antzekoa aisa egiten da. Jasotze hori bakoitzak bere paperean egin behar du, martxan entzuten ari dela. Horregatik baliteke hitzez hitz ez jaso ahal izatea.

Kopla haundia: Hemen ere berdin, kopla txikian bezala. Kopla haundia zailago gertatzen da hasieran, luzeagoa baita. Adibidez:

**Kopla haundia buruz hartzeko
ez ote da lan geiegi?
Hasi naiz baina ez dakit ia
nola edo nondik segi.**

Ikasleak errepikatu. Kopla txikian esaniko hiru erek berdin balio dute. Behin kantatzea hasieran gutxiegi bada, bi aldiz kantatzea ere hor dago.

Zortziko txikia. Hemen bat batean osorik errepikatzea gehiegi liteke.

Hona mailak: — Behin entzun, oinak paperean jasoz. Bertsoa paperean berregin eta gero buruz kantatu.

— Behin entzun oinik jaso gabe. Paperean berregin eta buruz kantatu.

— Behin entzun oinak paperean jasoz. Bigarrenez entzun bakarrik eta jarraian, oinei tarteka begiraturaz edo begiratu gabe, kantatu.

— Behin entzun oinak jasoz eta kantatu.

— Bi aldiz entzun ezer jaso gabe eta kantatu.

— Azkenez behin entzun ezer jaso gabe eta berehala kantatu.

Zortziko haundia. Zortziko txikian bezalaxe, luzeagoa eta, beraz, zailagoa dela jakinik.

Ariketa honetan bada oso kontuan eduki beharreko gauza bat, hots, bertso guztiak ez direla berdin oroiterrezak. Bertso deskribatzaileak edo narratiboak errezkiago hartzen dira. Egiturak eta tankerak ere asko esan nahi du. Bertso bortxatu samarrak bertso naturalak baino askoz zailagoak izango dira, teknikaz hutsik ez izan arren. Horregatik irakasleak ariketa honetarako bertsoak hautatzen kontu pixka bat eduki behar du.

XXIX

BAT BATEAN

Aurreko kapituluko lana buruz entzuna jasotzea bazen, orain sortzea bera ere buruz egitera goaz.

KOPLA TXIKIA: Gai bat ipini eta mailaketa honela eraman liteke:

- Osorik idatzi eta buruz kantatu.
- Bigarren puntua osorik eta lehen oina idatzirik.
- Bigarren puntua bakarrik idatzita.
- Bi oinak idatzita.
- Bigarren oina bakarrik idatzita.
- Azkenez dena buruz.

KOPLA HAUNDIA: Kopla txikian bezala. Mailaketa hau eramateko, gaiak alda litezke. Bestela aspergarri gerta liteke. Gainera gai berari hainbeste kopla desberdin kantatzea askorentzat gehiegi da. Irakasleak neurtzekoa da hori.

ZORTZIKO TXIKIA: Hemen ere gaia jarri, gorago esaniko aldatzea kontuan edukirik. Gai librean ere egin litekeela esan beharrik ez dago.

Mailaketa:

- Dena idatzi eta buruz kantatu.
- Azken bi puntuak idatzi eta lehen bi oinak idatzita.
- Azken puntua eta aurreko hiru oinak idatzita.
- Oinak bakarrik idatzita.
- Azken bi oinak bakarrik.
- Azken oina bakarrik idatzita.
- Azkenez, dena buruz.

ZORTZIKO HAUNDIA: Zortziko txikian bezala.

Ariketa guztietan ikasleen maila irakasleak neurtu behar du. Beherago nekez dabilenari goragoko mailarik eskatzerik ez dago. Beti progresioan eraman behar da lana. Ikasleak ezinaren aurrez jartzeak ez du ezertarako balio, desanimatzeko besterik. Beste ihardun guztietan bezala, hemen ere aurrerakuntza irakaslearen gora beheran dago. Ikasle txarrantzat irakasle onik ez dagoela egia da, baina irakasle txarrarekin ikasle onak ere ez du askorik aurreratuko.

XXX

PUNTURA

Hona ikasbide honetako azken kapitulua, bertso gintzari buruz.

— Puntura azkena? —galdegin lezake norbaitek—. Gu hasi egiten gaituk hortik.

Sarritan horixe uste da, puntura txandaka egitea erreza delakoan. Ez dut esango bertso osoa egitea baino zailagoa denik. Baina paperean berehala bertso osoa egitea baino zailagoa bai. Beraz, tokatzen zaion lekuan sartzekotan, gehienez ere hamairugarren kapitulutik gora behar du. Horrainoko maila guztiak hau baino beheragokotzat jotzen ditut.

Horra, ordea, asko, ondo ustez, puntura kantatzetik hasten direla, errezenetik hasten direlakoan. Hortik, denbora eta denbora joan arren, beti berdintsu jarraitzea. Urtebete igaro eta hobekuntza haundirik ez bada, metoduaren hutsa da hori. Teilatura zuzen saltatu nahi duen zakurrak ez du, ekin arren, ezer aurreratzen. Eskaileretan gora doan katuak, ordea, teilatu ertzetik burlaz begiratzen dio.

Puntura egitea zaila da, geratu gabe egitekotan. Eta hala egin behar da, ez apo saltoka. Zaila da azkarra delako eta nolabait elkarrekin haria edo joscara eraman behar delako. Bai eta sarritan elkarri oinak jaten zaizkiolako ere.

Jarraian egiteak bere garrantzia dauka. Hemen geratu eta hor hasi ere egin liteke, bai. Etengabe itzaltzen eta piztutzen ari den auto zaharra bezala. Ariketa hori ez da batere pedagogikoa. Ni behintzat ez naiz horren aldekoa.

— Orain arteko bertsoariak nola ikasi zuten, ba? —galde lezake beste norbaitek.

Lehen go bertsoariak, oraingoek eta gerokoek ere ahal bezala ikasten dute. Honek ez du horretarako ezer esan nahi. Lehen go eta oraingo euskaldunak gehienek ere hizkuntza «berez» ikasi dute. Horrek ez dio hizkuntz metodologiari ezer kentzen.

Horrez gainera ez da berdin tabernan muturra beroturik kantatzea eta ikastaro bat taldean egitea. Hemen ikastaroan gabilta. Eta taldean.

Azkenez, hemen azaltzen den metodologiari muzin egiten dionak lan erreza dauka: Itxi liburua eta segi bereari. Ikastaro hauetan sinesten ez duenak lan erreza dauka: Etxean geratu eta besteontzat ere bakea.

Inguru solas horretatik puntu saiora itzulirik, jarraian eta erritmoz eramaterik ez dagoen bitartean, hobe da ez ekin. Noizbait hori behar da, jakina. Baina martxarik hartzen denik ikusten ez bada, hobe da beheragoko maileri ekitea.

Zergatik da hain garrantzitsua jarraian egitea? Bitarteko isilune horiek oso izorragarriak direlako. Isilune aritmikoak gainera. Tarteka geraldaldi txiki batzuk egin arren, ez dio ardura. Baina tarte horiek maiz eta luze samarrak direnean, taldeko giroa hoztutzeko arrisku handia izaten da. Erori ere bai, deskuidatzen bazara.

Talde baterako isilune luze horiek baino okerragorik ez dago, aurrez erabakitako isiluneak ez direnean. Horregatik ariketarik gehienetan, kantatzen hasi aurretik, mordo batek bertsoa eginga edukitzea arautzat erabili dugu. Isilune ezarri horiek ez dute gaitzik egiten. Bai, ordea, kantatzen hasiz gerokoak. Horregatik da zaila puntura itxuraz egitea, eskolan behintzat. Tabernan hor konpon.

Hiru mailatan egin dezakegu puntu saioa:

- 1) Bertso jarriak puntura kantatu.
- 2) Oin zerrenda bat jarri eta haiei jarrai. Oin bakoitzak ematen duena kantatu, loturari begiratu gabe. Adibidez:

Garra
txarra
zaharra
belarra
indarra
senarra
zatarra
dolarra
beharra

eta abar

Lauren artean:

Bata: **Puntuetan hasteko
badaukat nik garra**

Bia: **Neu ere hortarako
ez nago hain txarra.**

Hirua: **Nor da hemen gaztea
eta nor zaharra?**

Laua: **zuentzat geiegi da
astoen belarra.**

Bia: **Belarrak ere badu
beraren indarra**

Hirua: **zu al zara gaueko
sorginen senarra?**

Laua: **Itxura beintzat dauka
naikoa zatarra**

Bata: **zuek sosak zarete
ni berriz dolarra.**

Eta horrela aurrera.

Hirunaka ere egin liteke, hasten duenak amaituz. Bai eta binaka ere. Baina horretarako bizkortasun gehiago behar da.

Oin zerrendaz puntura egiteak eragozpen batzuk ebitatzen ditu eta bide batez errima lanketa da.

- 3) Puntu librean, baina errima batzuk hautaturik. Arbelean errima mota batzuk jartzen dira. Adibidez: LA, TSA, RRIA, SIA/ZIA, etabar. Orduan puntua hasten duenak horietariko errimaren bat hartu behar du beti. Hau ere launaka, hirunaka nahiz binaka. Banaka egitea ez litzateke puntura egitea izango.
- 4) Guztiz librean, launaka, hirunaka edo binaka, segun jendea nola dabilen. Binaka egiteko gai denak ez du esan nahi launaka eta hirunaka egin behar ez duenik. Bertso saiorik gehienetan launaka edo hirunaka izaten da. Egin behar ez dena da launaka ozta-ozta dabilenari binaka eragitea.

XXXI

ERRIMA LANTZEN

Bertsogintzan doinua, neurria eta errima direla osagai nagusiak esaten hasi ginen. Doinu kontua edo musika erreza zela esaten genuen. Erriman ere minimora iristea ez dela zaila ikusi dugu. Neurriari eta bertsoaren egikerari ekin diogu gehien.

Erriman, ordea, zer egin, minimotik gorantz abiatzeko? Nola oihan amaigabe hori arakatzen hasi? Horretara goaz.

HIZTEGI ERRIMATUA - BERTSOLARITZA 2

Hor dago errimaren oihana, motaka ordenaturik eta mota bakoitzaren barrua ere sailkaturik. Hor dago errima lantzeko tresna nagusia. Nola erabili tresna hori? Era askotara har liteke. Hemen ariketa posible desberdin batzuk azalduko ditut, hiztegi horri onura ateratzeko.

1) Oin zerrenda zabalak

Errima mota bat hartu eta oin zerrenda luze bat egin, mota hartan diren maila gramatikal denetatik sartzten saiatuz. Zerrenda luze hori egindakoan:

- a) Lehenbizi azterketa bat egin. Errima mota horrek zenbat daukan, nondik den ugaria eta nondik urria, maila gramatikalei buruz. Eta abar. Hitz batez, errimaren ikuspegia hartu.
- b) Zerrenda horrekin puntura dagoen bezala egin, txandaka goitik behera eramanez. Oin bakoitzak gogarazten duena kantatu, loturari gehiegi begiratu gabe. Jostea lortzen bada, hobe.
- d) Oinak launaka hartu eta bertsoa osatu. Oinak emanda esaten dena.
- e) Zerrenda beretik irten gabe, saio bat egin, koplaz edo bertsoz, bakoitzak komeni zaizkion oinak zerrenda horretatik harturik.

2) Oin zerrenda hautatuak

Errima mota baten ikuspen orokorra lortutakoan, barrutia estutzea komeni da, onenak edo baliotsuenak aterarik.

- a) Oin laukoteak, boskoteak edo seikoteak egin. Ez gehiegi, bestela alferrik ari baikara hautatzen. Hautaketa bi irizpidez egin liteke: hotsezko irizpidez eta irizpide kontzeptualez. Hotsezko irizpidez oso errima estuak eta arretagarriak egin litezke, baina egokiera gutxiakoak. Artifizialak ere bai, gehiegi tiratzen bada. Demagun, adibidez, laukote hau:

Erdera
Berdera
Lerdera
Agerbera

Errima hau noizbait ondo etor liteke, baina laukote hau ez dago kasu askotara egokitzerik, artifizialkerian erori gabe, nahiz eta lehen hiru oinak nahiko egokiera zabalekoak izan.

Horrez gainera, artifizialkeriarik ez dela emanik ere, horrelako errimakera ez al da kargatuegia? Ez al da astunegia, batez ere sarritan erabiltzen bada?

Irizpide kontzeptualak egokiera haundiko oinei gehiago begiratzen dio. Adibidez:

Gera
Atera
Sobera
Joera

Laukote hau ez da aurrekoa bezain errima estua hotsez. Baina oin hauekin lehengoekin baino mila bider gauza gehiago esan liteke. Eta errima ona gainera, denetan ERA ageri baita, A hori artikulua izan gabe.

Beraz, bi irizpidez oin sortak egin litezke, irizpide kontzeptualari garrantzi gehiago emanez.

3) Nola jakin oin sorta batek balio duen ala ez eta zenbat balio duen?

- a) Saio bat egin sorta berarekin, ea zenbat ideia desberdin esateko bidea ematen duten.
- b) Gai desberdinak oin sorta berarekin kantatu.
- d) Puntura txandaka ere bai, oin berekin zer desberdinak esaten saiatuz.

Honelako aprobak egitean, oin bakoitzak hantxe agertuko du bere nortasuna. Lehenengotan ustez baliotsua zenari praktikak jipoia emango dio. Ustez garrantzi gutxikoa zenak, ordea, baliteke puntu asko irabaztea. Dena dela, kontutan izan errima arloa oso zaulia eta era askotara hartzekoa dela. Irudimen guztientzat lekua dago hemen.

4) Hitzaren Kirol Nazionala

Azkenez, **BERTSOLARITZA-1 HITZAREN KIROL NAZIONALA** liburuan errimari dagokion kapitulu luzea ikustea komeni da, errimaren ikuspen orokor sakona hartzeko. Aurreko ariketok egin ondoren, teoriak aisa sartuko dira, ez baitira hain zailak ere.

ARIKETEN BILDUMA

Hona orain liburuan zehar erabilitako ariketarik garrantzitsuenen zerrenda. Ikuspen orokor bat edukitzeko eta nahi denean nahi denari ekiteko, ez da gaizki etorriko.

PAPEREAN

- 1) Bertso jarriak ikasi.
- 2) Bertso jarriak kantatu.
- 3) Bertso jarriak erritmoz irakurri.
- 4) Bertso jarriak errezipatu.
- 5) Koplak entzun eta buruz errepikatu. Zortzikoak bi zatitan kantaturik, bi koplak egin litezke.
- 6) Bertsoak entzun eta buruz errepikatu.
- 7) Batek esaldi bat eta besteak puntu batera neurturik kantatu.
- 8) Zortziko txikitik zortziko zaharrera.
- 9) Zortziko txikitik zortziko haundira.
- 10) Zortziko haunditik zortziko zaharrera.
- 11) Zortziko haunditik zortziko txikira.
- 12) Bertsoak eta koplak jarri, gai desberdinak harturik.

BAT BATEAN

- 1) Errezipitapenak txikian eta haundian:
  - a) Errimatu gabe
  - b) Oin zerrendaz
  - d) Buruz errimaturik
- 2) Luza-laburkuntzak. Liburuan irakurri eta aldakuntzak bat batean egin:
  - a) Txikitik zaharrera
  - b) Txikitik haundira
  - d) Haunditik zaharrera
  - e) Haunditik txikira
- 3) Puntura:
  - a) Oin zerrendak jarriarik
  - b) Librean

ERRIMA LANTZEKO ARIKETAK

- 1) Errima bat hartu eta bi edo gehiagoren arteko dema, nork gehien irauin, bakoitzak oin desberdin bana txandaka esanez.
- 2) Oin zerrendak jarri eta puntura egin, zerrenda horiei jarrai.
- 3) Zerrenda luzeetatik sorta hautatuak atera, laukoteak edo boskoteak, gehien balio lezaketen oinekin. Honek gehienez taldean eztabaida ekarriko du, batzuk halako oinak eta beste batzuk bestelakoak egokiagotzat jorik.
- 4) Errima ugaria bada, oin sorta hautatu desberdinak egin:
  - a) Errima irizpidez
  - b) Kontzeptu irizpidez
- 5) Oin laukote bat hartu eta berarekin gai desberdinak kantatu. Ofizioka ere egin liteke. Honela agertuko da hautaturiko oinen balioa zabala den, ala estua agian.
- 6) Bertsoaren azken puntua berbera delarik, bakoitzean oina aldatu. Orduan bertsoa aurretik atzera bete, bakoitzean errima desberdinez. Adibidez, hona bertso bat amaitzeko puntu posible bat:

**Asto hau perratzea
ez da bate errez**

- Edo:
- Asto hau perratzea
ez da bate erraz.
  - Asto hau perratzea
ez da errez bate.
  - Asto hau perratzea
bate errez ezta.
  - Asto hau perratzea
ez da hain erreza.
  - Asto hau perratzea
ez da hain erraza.
  - Asto hau perratzea
hain errez ez dago.

- Asto hau perratzea ez dago hain samur.
- Asto hau perratzea ez da hain samurra.
- Ez dago bate errez asto hau perratzen.
- Ez dago bate errez perratzen asto hau.

Ikusten ideia berbera zenbat errima desberdinez kanta litekeen? Errima desberdinak, batasun orokor baten barruan, bertsoak ere desberdinak ekarriko ditu. Alderantziz esana, oin desberdinez ideia berdinak kantatzen ikasi.

XXXIII

HAU AMAITU DA

Honetantxe amaitzen dugu bertso ikaspide hau. ZU ERE BERTSOLARI dio izenbururak. Bertsolari al zarete?

Segun zeri esaten zaion bertsolaria. Ez zarete agian bertsolari profesionalak. Horrenbestetik ez genuen itxaroten ere. Baina bai zarete bertsolariak, bertsogintzan jokatzeko moduan baitzaudete.

Auto karneta ateratzea bezala. Orain autoa eramaten badakizue. Hortik automobilismora bide luzea dago. Baina aurrera zoazte. Eta batez ere orain aurrera joateko moduan zaudete. Noraino? Hori bideak esango du.

Autoan ibiltzen badakizue. Gutxi al da?

AURKIBIDEA

AURKEZPENA.....	5
BAT. NORA.....	9
I. Doinua, errima eta neurria	11
II. Terminologia	18
III. Doinua.....	23
BI. KOPLA TXIKIA	25
IV. Giltzak	27
V. Gaia edo esankizuna.....	36
VI. Lotura	39
VII. Esalditik koplara.....	45
VIII. Kopla txikian aurrera.....	52
IX. Gaia jarrita	59
X. Errezitapenak kopla txikian	67
HIRU. KOPLA HAUNDIA	73
XI. Doinuak eta hastapenak	74
XII. Zehazpena: txikitik zaharrera.....	80
XIII. Hornikuntza	86
XIV. Laburkuntza.....	90
XV. Kopla haundian aurrera	93
XVI. Gaiari jarraitzen.....	99
XVII. Errezitapenak kopla haundian	104
XVIII. Bete lana	108
XIX. Bete lana lantzen	112
XX. Betegarriez trebatzen	118
XXI. Saio orokor bat.....	122
LAU. ZORTZIKO TXIKIA	125
XXII. Abiatzen	127
XXIII. Entzuleak eta bertsolari lagunak	132
XXIV. Betegarrien ariketak.....	137
BOST. ZORTZIKO HAUNDIA.....	141
XXV. Abiatzen	143
XXVI. Ebetegarrien ariketak.....	148
XXVII. Saioa gaiak jarrita	152

SEI. HEGAN.....	157
XXVIII. Paperetik askatzen	159
XXIX. Bat batean	162
XXX. Puntura.....	163
XXXI. Errima lantzen.....	167
XXXII. Ariketen bilduma	169
XXXIII. Hau amaitu da	172

BERTSOAK:

Galai bat	11
Markesaren alaba (Iturrino).....	18
Ardoaren azainak.....	27
Potajiarenak (Bilintx)	36
Jai-Jai (Bilintx)	37
Urzo xuri polit bat.....	39
Urzapal bat (Etxahun).....	40
Otxalde preso (Xetre)	45
Xenpelar eta Ardotx Lezon	46
P. Bakallo eta Xenpelar.....	46
Iturengo harotza	52
Belateko lapurrak	52
Txabalategi eta zabala.....	54
Bizkaiko txerriarenak (Uztarri)	59
Dohaina eta lana (Xalbador).....	68
Pello eta Txirrita.....	74
Maisuari (P. M. Otaño)	77
Neskazar bat tentatzen (Txirrita)	80
Nere senarrarekin (Xenpelar).....	86
Iriarena.....	90
Loriak udan (Bilintx).....	93
Nere andre honekin.....	99
Ijituena (Txirrita)	104
Primaderari (Xalabador)	108
Aita semeak (P. M. Otaño).....	112
Ume eder bat (Iparragirre).....	113
Arbola bat (Arrese Beitia)	118
Naparroari (Xalbador).....	122
Bere aitaren hiltzailea	127
Mutil zahar bati (Pello Zabaleta)	132
Nikolasa haundia (Zeferino Mujika)	137
Txantxangorria (Bitoriano Iraola).....	143
Fueruen gainian (Txirrita).....	148
Hogoi urtetan bezala (Xalbador).....	152
Esperantzarik gabeko amodioa (Xalbador).....	159